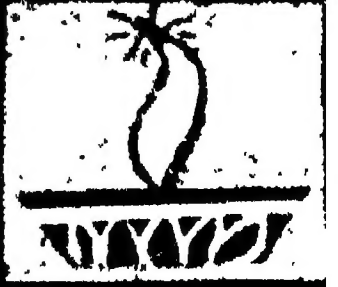

कुल-जीवन

— लेखको —
शान्तिलाल वनमाली शेठ
नटवरलाल कपुरचंद शाह

ગુજરાત વિદ્યાપીઠ ગ્રંથાલય

[ગુજરાતી કૉપીરાઈટ વિભાગ]

અનુક્રમાંક ૨૧૭૦૦ કિસત

ગ્રંથનામ દુર્લભ ગુપ્ત

વર્ગિક સ ૧૭૩ પૃ ૩૬૫ કનધેરી

हुर्लभ-जीवन

[संस्कार अने स्मृति]

लेखक

शांतिलाल वनमाली शेठ

नटवरलाल कपुरचंद शाह

प्रकाशक

अ. भा. श्री. श्वे. स्थानकवासी जैन कॉन्फरन्स-मुंबई.

महावीर जयंती
संवत् १९९७

अमूल्य सेट

{ ता० ९-४-४१

प्रकाशक—

चिमनलाल चक्रुभाई शाह

त्रिभुवन गोविंदजी शाह

सेक्रेटरीओ,

श्री. श्वे. स्थानकवासी जैन कॉन्फरन्स,

४५१, कालबादेवी रोड, मुंबई.

मुद्रित विधापीठ
मुद्रित विधापीठ
मुद्रित विधापीठ
२२७००

प्रथमावृत्ति १०००

प्रिन्टर—

रामचंद्र येसू शेडगे, निर्णयसागर प्रेस,

२६।२८, कोलभाट स्ट्रीट,

मुंबई नं. २.

બે બોલ

અમારા સ્વર્ગસ્થ પિતા દુર્લભજીભાઈ ત્રિ. શ્રવેરી માત્ર અમારા બાપુ કે અમારી કૌટુંબિક સંપત્તિ જ ન હતા. એ તો આજ્ઞા સ્થાનકવાસી સમાજની સંપત્તિરૂપ હતા. એમને 'બાપુ' નામથી સંબોધનારા અને 'બાપુ' તરીકે સન્માન આપનારાઓમાં 'શ્રી જૈન ટ્રેનિંગ કોલેજ'ના વિશારદો અને શ્રી જૈન ગુરુકુલ બ્યાવરના સ્નાતકો અને બ્રહ્મચારીઓ ઉપરાંત રા. બ. મોતીલાલજી મૂથા અને બાબુ આનંદરાજજી સુરાણા જેવી અનેક વ્યક્તિઓ પણ છે. એમનું જીવન આદર્શ હતું એ કહેવાની અમારે જરૂર ન જ હોય. ભારતવર્ષનો ચતુર્વિધ શ્રી સંઘ એમનાથી સુપરિચિત છે.

ઘણા આદર્શવાદી શ્રીમાનો, વિદ્વાનો, સાહિત્યકારો અને ઠાકોર સાહેબોએ પણ અમને ટકોર કરી કે પહેલી સંવત્સરી પસાર થવા છતાં 'બાપુ'નું જીવન ચરિત્ર કેમ પ્રગટ થયું નથી? અને કેટલાકોએ તો કવિ લોંગફેલોની નીચેની કડી ટાંકીને એમનું જીવનચરિત્ર બહાર પાડવા આગ્રહ કર્યો.

Lives of great men all remind us
We can make our lives sublime;
And parting lives leave behind us
Foot-prints on the sands of time.

સ્વરેશ્વર મહાપુરુષોનું જીવન ભાવિ પ્રજા માટે આદર્શરૂપ બને છે, એટલે જ બાપુનું જીવનચરિત્ર પ્રગટ કરવા અમારું દિલ થયું. કોલેજ અને ગુરુકુલના સ્નાતકો પં. શાંતિલાલ વ. શેઠ ન્યાયતીર્થ, વિશારદ અને પં. નટવરલાલ કે. શાહ ન્યાયતીર્થ આગમમનીષીએ, ભાઈશ્રી ધીરજલાલ તુરખીયાની દોરવળી નીચે બાપુનું જીવનચરિત્ર અતિ સંક્ષેપમાં તૈયાર કર્યું અને બાપુજીની બીજી સંવત્સરી પહેલાં પ્રગટ કરવા કહ્યું. આની કંઈ કીંમત રાખવી યોગ્ય ન લાગી એટલે આ અમોલ વસ્તુને અમૂલ્યરૂપે જ સમાજ આગળ ધરીએ છીએ.

બાપુનું સંગ્રહિત અને લેખિત સાહિત્ય એટલું બધું અને ઉપયોગી છે કે તે સીરીઝ (ગ્રંથમાલા) રૂપે સમાજ આગળ ધરી શકાય. એ તરફ બાપુના ધર્મપુત્રોએ અમારું ધ્યાન ઝેંચ્યું પણ છે.

બાપુના જીવનની રૂપરેખા આ પુસ્તકરૂપે આપની સેવામાં મેટ ધરી અમે કૃતકૃત્ય થઈએ છીએ.

એ બાપુના ઓર્સીંગણ પુત્રો.

દઃ વિનયચંદ

પ્ર સ્તા વ ના

‘સંતિ ઇગોહિં મિક્ષૂહિં ગારત્થા સંજમુત્તરા’-ઉત્તરાધ્યયન સૂત્ર

ઁક ઁક મિક્ષુ કરતાં ગૃહસ્થાશ્રમી સંયમે કરી ઉત્તમ-પ્રધાન હોય છે. આ શાસ્ત્રીય ઉક્તિનો ઘણે ઢેકાણે સત્યરૂપે અનુભવ થતો જોવામાં આવે છે.

દુર્લભ-જીવનના બાલજીવન, વ્યાપારિક-જીવન અને કૌટુંબિક જીવનના અંગ પરત્વે વિશેષ પરિચય ન હોવાને લીધે તે સંબંધી વિશેષ લખવાનું મારે રહેતું નથી. જે અંગોમાં વિશેષતા હોય, અનુકરણીયતા હોય તે જ ઉપદેશની દ્રષ્ટિએ આલેખવાની જરૂરીયાત સમજી વનેચંદ્રભાઈના આગ્રહને માન આપી કંઢક પ્રસ્તાવનારૂપે લખવાને મન પ્રેરાય છે તે ઉપર સામાજિક અને ધાર્મિક જીવન ગાળનાર જિજ્ઞાસુ ધ્યાન આપે.

ધર્મવીર દુર્લભના ધાર્મિક-જીવનમાં ઁવા ઘણા પ્રસંગો તારવી શકાય કે જેમાં ઉપલી શાસ્ત્રીય ઉક્તિને અક્ષરશઃ સાર્થક કરનારા પ્રસંગો આપણને પ્રાપ્ત થઈ શકે. પુણ્યયોગે હામ, દામ અને ઠામ ત્રણે વસ્તુ પ્રાપ્ત થઈ હોવાથી તેની જિંદગીનો ઘણો ભાગ કૉન્ફરન્સ દ્વારા સમાજ-સુધારણા અને ધર્મસુધારણામાં સ્વર્ચી શકવાને લાયક બન્યો હતો. શરીરનું આરોગ્ય બરાબર ન હોવા છતાં મનોબલથી કાર્ય બજાવવામાં પાછા હઠતા નહિ ઁટલું જ નહિ પણ કાર્યના મોરચામાં અગ્રેસર થઈ ઉભા રહી સેનાની બનીને પોતાની પાછલ સમાજને દોરવવામાં પ્રસંગ ચૂકતા નહિ.

વિદ્યાપ્રેમ અને વાત્સલ્યભાવ.

દુર્લભ-જીવનનો સામાન્ય પરિચય તો ઘણીવાર અને ઘણા વરસો સુધી થઈ પળ તેને જતું કરી સ્વાસ વિશેષતાથી થઈ વિશેષ પરિચયનો અત્રે ઉલ્લેખ કરવો અસ્થાને નથી. સંવત ૧૯૮૫ ની સાલમાં અમે કચ્છમાં વિચરતા હતા. દુર્લભજીભાઈએ ટ્રેનીંગ કોલેજને નિભાવવાનું કામ પોતા ઉપર લીધું હતું. જુનીયર અને સીનીયર મલીને ૧૭ કે ૧૯ વિદ્યાર્થીઓ હતા. દુર્લભજીભાઈની ઁ લાગણી હતી કે ટ્રેનીંગ કોલેજના વિદ્યાર્થીઓને અંગ્રેજી, સંસ્કૃત અને પ્રાકૃત ભાષાઓના જ્ઞાન તથા ધાર્મિક સંસ્કાર મેલવવાની સાથે આગમનું જ્ઞાન પ્રાપ્ત થાય તેવું ચોમાસું શોધવું ઁટલે

तेवा स्थाने चोमासाना चार महिना गाळवा. पोते जयपुरथी कच्छमां आवी स्थान वगेरे संयोगो पोतानी नजरे तपासी अंजार शहेरमां अनुकूलता जणायाथी अमारुं चोमासुं अंजारनुं नक्की करावी बधा विद्यार्थीओने तेडी आवी चोमासाना चारे महिना अंजारमां रहेवानो निश्चय कर्यो. श्री नन्दीसूत्रनी टीका तथा तत्त्वार्थाधिगम भाष्य वगेरे शास्त्रोनो अभ्यास चोमासाना चार मासमां कराव्यो अने पोते पण विद्यार्थीओनी दरेक व्यवस्था राखतां धर्मध्यान करवा रोकाया.

मोरबीथी कच्छमां आवता वच्चे दरियानी मुसाफरी करवी पडे छे. स्टीमरमांथी मच्छवामां अने मच्छवामांथी स्टीमरमां जतां काठियावाडना मुसाफरोने घणी अगवड पडे छे छतां विद्यार्थीओने आश्वासन आपी बधाने पोताना पुत्र जेटलो वात्सल्यभाव दर्शावी तेडी आव्या एटलुं ज नहि आवनार विद्यार्थीओने अजाण्या देशमां आणीने कोईरीते पोताना देशनो के माबापनो वियोग थयो छे एम जणायुं नहि. दुर्लभजीभाई विद्यार्थीओने पुत्रवत् मानता अने विद्यार्थीओ तेमने पिता तरीके मानता. 'बापु' कहिने ज बोलावता एटले माबापना वियोगनी वात ज क्यां रही! आवा वात्सल्यभावथी विद्यार्थीओने विद्याभ्यासमां खूब रस रहेतो. ट्रेनींग कॉलेजनी परीक्षा पास कर्या पछी पण दुर्लभजीभाईनी हयाती पर्यंत एने ए वात्सल्यभाव परस्पर जोवामां आव्यो. ए वधुं तेमना हृदयनी विशालतानुं ज परिणाम छे.

अजमेर साधु-सम्मेलन

बीजो प्रसंग संवत् १९८९ नी सालमां अजमेर साधु-सम्मेलननो छे. आ साधु-सम्मेलनमां जो तेओ सेनानी बनीने ऊभा न रहेत तो अजमेरनी जाहोजलालीनो प्रसंग उपस्थित थात के न थात ए एक सवालनो विषय बनत. आजे तेमनी गेरहाजरीमां बीजा साधु-सम्मेलननो प्रसंग उपस्थित थयो छे. घणा वखतथी ऊहापोह थई रह्यो छे. आखी कॉन्फरन्सनो साथ अने सहकार छे छतां कोई छाती ठोकीने सेनानी बनवाने तैयार थतो जोवामां आवतो नथी के जे अमृतसरनी शरतने पूर्ण करवा कटिबद्ध थई मोरचामां उभो रहे. सिंहनाद करवो ते रमतनी वात नथी. जो के सिंहने माटे तो ते सहज सिद्ध छे. आजे समाजने एवा अनेक सिंहोनी

પૂરતી જરૂર છે; કારણ કે હવેનું મુનિ-સમ્મેલન કેવલ મુનિઓનું ટોલું નહિ હોય પણ એક બીજા હૃદયની સાથે જોડાણ હૃદયવાળા વીર મુનિઓના બજોડ સમૂહરૂપ વીરસંઘ હશે. વીરસંઘની ગર્જના ફીલનાર વીરપુત્રો જ હોઈ શકે.

સિંહસનાન ધર્મવીરના જીવન-પ્રસંગો વાંચી કદાચ નવા સિંહના બચ્ચા પેદા થાય અને સિંહનાદમાં પોતાનો નાદ મેલવે એવી આશા રાખી નાદુરસ્ત તબીયત હોવા છતાં સિંહપુત્ર-વિનયચંદ્રના આગ્રહને વશ થઈ તૂટ્યા-ફૂટ્યા થોડા શબ્દોમાં જીવનનો ટૂંકો પ્રસ્તાવ રજુ કર્યો છે. આશા છે કે આ સંક્ષિપ્ત પ્રસ્તાવદ્વારા જીવનરસના ઘૂટડાં પીઈને વાચકવર્ગ પોતાના હૃદયને અને આત્માને પરિપુષ્ટ બનાવશે તો થોડો પરિશ્રમ પણ બહુ ફલપ્રદ સિદ્ધ થશે. સુજ્ઞેષુ કિં બહુના !

પૌષધશાળા
ઘાટકોપર : સમ્મેલન-જયંતી
સંવત્ ૧૯૯૭ ચૈત્ર શુદ્ધ ૧૦

}

મુનિ-રત્નચન્દ્ર

વિષયાનુક્રમ

આમુખ	...	...	...	...	...
પ્રસ્તાવના	...	...	...	...	...

પ્રથમ खण्ड

૧ બાલજીવન	...	...	...	...	૧-૮
૨ વ્યાપારિક-જીવન	...	...	...	...	૮-૧૩
૩ ગૃહસ્થ-જીવન	...	...	...	...	૧૪-૨૨
૪ સામાજિક-જીવન	...	...	...	...	૨૨-૪૧
૫ ધાર્મિક-જીવન	...	...	...	...	૪૨-૪૮
૬ રાષ્ટ્રીય-જીવન	...	...	...	...	૪૯-૫૪
૭ સાહિત્યિક-જીવન	...	...	...	...	૫૫-૬૨
૮ અંતિમ-જીવન	...	...	...	...	૬૩-૭૧
જીવન-જ્ઞાંક્ષી	...	...	...	...	૭૨-૭૭

દ્વિતીય खण्ड

જીવન-સ્મૃતિઓ અને શ્રદ્ધાઝલિઓ	...	...	૭૮-૧૦૪
------------------------------	-----	-----	--------

તૃતીય खण्ड

દુર્લભ-વિચાર-દોહન	...	...	...	૧૦૫-૧૧૭
-------------------	-----	-----	-----	---------

આમુખ

સ્વ૦ ધર્મવીર શ્રી દુર્લભજી ત્રિભોવન જ્ઞવેરીનું જીવન કોન્ફરન્સના જન્મથી તે ૩૫ વર્ષની કારકીર્દી સુધી એવું સંકળાયેલું રહ્યું છે કે તે કોન્ફરન્સથી ભિન્ન કરી શકાય તેમ નથી. શ્રી દુર્લભજીભાઈના વ્યાવહારિક જીવનની શરૂઆતે જ કોન્ફરન્સનો જન્મ થયો અને તેમના જીવનના ઉત્તરોત્તર વિકાસ સાથે કોન્ફરન્સનો પણ વિકાસ કરતા ગયા. કોન્ફરન્સની સ્થાપના સમયે તેમ જ અધિવેશનો સમયે સમગ્ર હિંદનો પ્રવાસ કરી ભિન્ન ભિન્ન પ્રાંતોના—સંઘોના આગેવાનોના પરિચયમાં આવી કોન્ફરન્સની ઉન્નતિ તથા પ્રગતિ માટે તેમણે સતત પુરુષાર્થ સેવ્યો હતા. આ દૃષ્ટિએ શ્રી દુર્લભજીભાઈના જીવનમાં કોન્ફરન્સનું સ્થાન ઘણું મહત્વનું હતું. અજમેરના શ્રી બૃહત્સાધુસંમેલન અને નવમ અધિવેશન એ એમના અવિરત પરિશ્રમે જ શક્ય બન્યા હતા. બરોબર આઠ વર્ષના ગાળા બાદ કોન્ફરન્સના દશમ અધિવેશનને સમયે જ શ્રી દુર્લભજીભાઈનું આ જીવન ચરિત્ર પ્રકાશિત કરતાં અમને ઘણો જ હર્ષ થાય છે. આઠ આઠ વર્ષના ગાળા બાદ આજે આપણે એમના જીવનધ્યેયની સિદ્ધિ અર્થે જ એકત્ર મળીએ છીએ. એ સમયે અને ભવિષ્યમાં પણ આપણને સૌને એ માર્ગદર્શક બની રહે એ જ અંતરની ભાવના છે.

આ પ્રકાશનનું સંપૂર્ણ સ્વર્ગસ્થ ધર્મવીર દુર્લભજીભાઈના સુપુત્રો તરફથી આપવામાં આવેલ છે જેથી તેઓની કોન્ફરન્સ પ્રત્યેની મમતા અને સદ્ભાવના પ્રગટ થાય છે.

ચીમનલાલ ચકુભાઈ શાહ

ત્રિભોવન ગોવિંદજી શાહ

સહમંત્રીઓ

મોતીલાલ મુથા

બ્રજલાલ શ્રીમંચંદ શાહ

રેસીડેન્ટ સેક્રેટરીઓ

સુંબઈ.
તા. ૧૦-૪-૪૧

શ્રી. શ્રે. સ્થાનકવાસી જૈન કોન્ફરન્સ

■ સ્વ. ધર્મવીર શેઠ દુસીભાઈ ત્રિભુવન ઝવેરી ■

દુર્લભ-જીવન

[સંસ્કાર અને સ્મૃતિ]

સ્વપ્ન પહેલો

જીવન-ચરિત્ર

સ્વ. શ્રીયુત દુર્લભજીભાઈ ત્રિ. સ્વેરીનું બાલજીવન
તથા વ્યાપારિક, કૌટુંબિક, સામાજિક, ધાર્મિક,
રાષ્ટ્રીય અને સાહિત્યિક ક્ષેત્રમાં અર્પેલી સેવાઓ તેમણે
આદરેલી પ્રવૃત્તિઓ અને અધૂરા રહેલા મનોરથોનું
સંક્ષિપ્ત કિન્તુ સારભૂત શબ્દચિત્ર

दुर्लभ-जीवन-सुरभि

[शार्दूलविक्रीडित]

धर्यो जन्म *मयूरपुरी महि ने, माता गृहे सांकळी,
सद्गुणो सुगुणी त्रिभुवनतणा, धारी थयां दुर्लभ;
स्थापी यौवन काळमां परिषदो, सेवी महा कष्टने,
कीधो पांत्रीस वर्षनो श्रम खरो, धारी धिरा ते धिरे.
कार्यो जीवदया तणां बहु करी, दानो दीधां गुप्त तें,
कोलेजे युवके अनेक भरियां, संस्कार धर्मो तणा;
स्थाप्युं जैन गुरुकुल व्यावर महिं, जैनत्व विस्तारवा,
धन्यो धन्य अहो दुर्लभ पिता, 'हर्षे' ग्रहो अंजली.

*मोरवी

બાલજીવન

[૧] જન્મભૂમિના ચરણે !

સૌરાષ્ટ્રની સરિતાના જલપ્રવાહમાં રાષ્ટ્ર, સમાજ કે ધર્મના ઉદ્ધાર અર્થે મરી ફીટવાની સંસ્કારિતા વહેતી જોવામાં આવે છે.

આ સંસ્કારિતાનું બીજ સૌરાષ્ટ્રની સુરમ્ય ભૂમિમાં જ આરોપિત થયેલું અને અંકુરિત થયેલું માલુમ પડે છે. આ બીજમાંથી જે સુમધુર ફળો પાકે છે તે મીઠાં ફળોનો રસાસ્વાદ અન્ય પ્રાંતો અને અન્ય દેશોને પણ મળે છે.

સૌરાષ્ટ્ર-ભૂમિ ની એ જ બલિહારી છે કે, બીજને પોતાના દેહમાં ધારણ કરી, જલસિંચન વડે અંકુરિત કરે છે અને જ્યારે તે બીજ વૃક્ષનું રૂપ ધારણ કરે છે અને ફલાન્વિત બને છે ત્યારે જગતને સોંપી પોતાને કૃતકૃત્ય માને છે.

વિશ્વવંદ્ય મહાત્મા ગાંધીજી, ધર્મ-ધ્વજધારી દયાનંદ સરસ્વતી અને તત્ત્વચિંતક રાજચંદ્ર કવિ-એઓ સૌરાષ્ટ્ર માતાનો સ્વોળો સ્વૂંદી મોટા થયા ને રાષ્ટ્ર, ધર્મ કે સમાજના પરમ સેવક બની વિશ્વની વિભૂતિ બન્યા.

ધન્ય છે જન્મભોમ સૌરાષ્ટ્ર માતાને !

સૌરાષ્ટ્ર માતાના સપૂતો માતાના પુનીત ચરણે પોતાના જીવન-અર્ધ્ય ચડાવી પોતાના જીવન ને ધન્ય માને છે.

બાળપણથી જ માતૃસ્નેહથી વંચિત રહેવા છતાં માતૃભૂમિની જ સુખ-સાધના માટે શ્રંખના કરતો, પ્રયત્ન કરતો અને પોતાના પ્રાણ પાથરતો માતૃમક્ત 'દુર્લભ' પણ જન્મભૂમિના ચરણે પોતાનું જીવન-અર્ધ્ય ચઢાવી કૃતકૃત્ય થયો.

[૨] જન્મ

મચ્છુ નદીના નીરમાં એવાં પ્રાણતત્ત્વો રહેલાં છે કે જેનું રસપાન કરવાથી જીવનમાં 'કાંઈક' કરી છૂટવાની તમન્ના પેદા થાય છે અને એક નરવીરની માફક જીવન જીવવાની ભાવના ઉદ્ભવે છે.

આ જ મચ્છુ નદીના કાંઠે આવેલી મયૂરની શરીર-શોભાનું અનુકરણ કરતી મનોહર મયૂરપૂરી નગરી (મોરબી)માં મોળસી અમોલ્લખનું કુટુંબ ઘણું પ્રતિષ્ઠિત તેમ જ જાણીતું છે. આ કુટુંબે પોતાના સ્નેહ અને સદ્ગાવભર્યા વ્યવહારથી આખા નગરમાં પોતાની પ્રતિષ્ઠા જમાવેલી છે.

મોળસી સ્ત્રવેરીના પુત્ર ત્રિભુવનદાસ સ્વભાવે શાંત, બહુમદ્રિક અને ધર્મપ્રેમી હતા. પોતાના સ્ત્રવેરાતના ધંધામાં ઘણા જ વ્યસ્ત રહેવા છતાં તેમનામાં ધર્મપ્રેમ એટલો બધો ઓતપ્રોત થયેલ હતો કે પોતાના વેપાર-ધંધામાંથી થોડો ઘણો સમય કાઢીને સામાયિક પ્રતિક્રમણ વગેરે ધર્મક્રિયા કરવા ઉપરાંત પ્રતિદિન જાતે જૈનશાળામાં જતા અને બાળકોને યથાશક્તિમતિ ધર્મજ્ઞાન આપતા હતા.

તેમના ધર્મપત્ની શ્રીમતી સાંકળીબાઈ પણ ધર્મનિષ્ઠ હતા. કહેવાય છે કે, 'સાંકળીબાઈ બહુ જ મોઢા તેમજ વત્સલ હતા. શેરીમાં રાખડતાં-રફાળતાં બાળકો પ્રત્યે પણ પોતાના અંગજાત પુત્રોની માફક

● સ્વ. શ્રી ત્રિભુવનદાસ માળુશી ઝવેરી ●

તેમના ધાર્મિક સચ્ચારો તેમના સપુત્ર ધર્મવીર
દુર્લભશુભાક્રમાં ઉતર્યા હતા.

પ્રેમ દર્શાવતા. ગરીબ-ગુરબાને સ્નેહભાવથી જમાડવા અને યથાશક્તિ દાનપુણ્ય કરવું એ તેમનો નિત્યનો જીવનક્રમ હતો’.

આવા ધર્મનિષ્ઠ માતાપિતાને ઘેર સંવત્ ૧૯૩૩ ના ચૈત્ર વદ ૧૩ ના રોજ અતિદુર્લભ ‘દુર્લભ’નો જન્મ થયો હતો.

ગર્ભમાં અને ગઢથુથીમાં જ ધર્મપ્રેમનું પાન કર્યું હોય તેમ શ્રી દુર્લભજીભાઈનું જીવન પણ ધર્મપ્રેમથી રંગાયેલું હતું. આ ધર્મરંગ તેમના જીવનમાં કેટલો અને કેવો ઉતર્યો હતો તેનો રૂચાલ આગળ આવશે.

[૩] બાલ્યકાલ

હ વર્ષની ઉંમર તેમણે બાલકોની રમત ગમતમાં પસાર કરી હતી પરંતુ પિતાશ્રીની સાથે ઉપાશ્રયમાં તથા જૈનશાળાએ જવાની ટેવ નાનપણથી જ પડી હતી. આ ધર્મસંસ્કારને કારણે તેમના જીવનમાં તોછડાઈ, કટુતા કે ક્લેશવૃત્તિ પ્રવેશ પામી ન હતી. આ કારણે નાનામોટા દરેક પ્રત્યે સન્માનપૂર્વક વર્તવું, અતિથિઓનો આદર-સત્કાર કરવો, ગરીબોને મદદ કરવી વગેરે સદ્ગુણો તેમના જીવનમાં નાનપણથી જ પ્રગટ થયા હતા અને આ બાલસંસ્કારો જીવન પર્યન્ત ટકી શક્યા હતા.

તેમનો પ્રારંભિક અભ્યાસ ઘેર જ થયો હતો. તેમના પિતા યથાવ કાશે એકડેથી સો સુધીનું અંકજ્ઞાન આપતા અને મૂળાક્ષર વગેરે શિખડાવતા અને જ્યારે તેમને નિશાળે જવાની વૃત્તિ ઉઘ્ઘી ત્યારે તેમના ઘર પાસેની નિશાળમાં મૂકવામાં આવ્યા. ત્યાં તેમણે ગુજરાતી ચાર ધોરણ સુધીનો અભ્યાસ કર્યો. નિયમિત અભ્યાસવૃત્તિ તથા મલમનસાઈથી તેમણે ગુરુજીનો પ્રેમ સંપાદિત કર્યો હતો અને બાલ-ગોઠિયાઓના સ્નેહપાત્ર બની શક્યા હતા.

રમતગમતમાં તેમનું મન બહુ ચોટતું ન હતું છતાં તે બહુ રસિક, હસમુખ અને વિનોદવૃત્તિવાળા હતા. કંટાળેલા મગજને વિનોદવૃત્તિથી આનંદિત બનાવવું એ તેમની સ્વાસ સ્વાસિયત હતી.

નાનપણથી જ તેમનામાં નવું સાંભળવાની, નવું જાણવાની, નવું શીખવાની અને તે ઉપર મનન કરવાની ભારે ટેવ હતી. નાનાનાના ટુચકાઓ જોડવા, સંવાદો બોલવા, ભાષણો આપવા તથા નાનાનાના લેખો લખવા, જુદાજુદા દેશોની કામમાં આવેલી ટિકિટોનો સંગ્રહ કરવો અને સમાચારપત્રોની કાપલીઓ રાખવી—એ બધા તેમના બાળજીવનના શોખના વિષયો હતા.

ચાર ગુજરાતી ધોરણ સુધીનો અભ્યાસ પૂર્ણ કર્યા પછી અંગ્રેજીના શિક્ષણની શરૂઆત કરી અને ઉત્સાહ તથા ઉમંગથી પાંચ અંગ્રેજી ધોરણ સુધી અભ્યાસ વધાર્યો ત્યારે તેમની ઉંમર માત્ર ૧૩ વર્ષની હતી. તે વચ્ચે મેટ્રિકની કિંમત ઘણી ઊંચી અંકાતી હતી અને મેટ્રિક પાસ થનાર પ્રત્યે લોકોનો આદરભાવ વિશેષ રહેતો હતો. શ્રી દુર્લભજીભાઈ પણ નાની ઉંમરમાં જ મેટ્રિક ની પરીક્ષા પસાર કરી નામના મેળવવા चाहता હતા પરંતુ તેમની હૃદયગત ઇચ્છા પાર પડે તે પહેલાં તેઓ રૂઢિના કરુણ ભોગ બની ગયા. આ પ્રસંગ તેમના જીવન-વિકાસમાં વિઘાતક નિવડ્યો એમ કહી શકાય.

[૪] રૂઢિના ભોગ

રૂઢિ દેવીને પ્રસન્ન કરવા માટે કેટકેટલા ભોગ અપાયા છે અને પ્રતિવર્ષ અપાય છે તેનો જ્યારે આંક કાઢવામાં આવશે ત્યારે રાષ્ટ્ર કે સમાજની આંખ ઓઘડ્યા વગર નહીં રહે.

खानदानी, प्रतिष्ठा के आबरू नी खातर अनेक खिलती कळीओने चिमळावी देवामां आवे छे, अनेक युवानोना मनोरथो उपर पाणी फेरवी देवामां आवे छे अने यौवन-धनने निरर्थक वेडफी देवामां आवे छे.

खोटी खानदानी अने खोटी आबरूनी रक्षाने काजे समाजनी रूढिए अनेक बलिदानो लीधां छे अने अनेकनां जीवन रगदोळ्यां छे. श्री दुर्लभजीभाईने पण एवी ज खोटी खानदानीना भोग बनवुं पडयुं हतुं.

ए वखते खानदान अने प्रतिष्ठित कुटुंबो पुत्र-पुत्रिओना नानपणमां ज लग्न करवामां शोभा समजता हता. तेथी ज स्व. दुर्लभजीभाईना लग्न पण १३ वर्ष जेटली नानी उंमरमां ज करी देवामां आव्या हता.

श्री दुर्लभजीभाई पोते पण घणीवार कहेता हता के:—

‘जे रूढिनो हुं भोग बनी चूक्यो छुं ते रूढिनो ज भंग करवा माटे मारे समाजमां तत्पर रहेवुं पडशे तेनी मने त्यारे खबर न हती. माहं लग्न बहु ज नानी उंमरमां थयुं हतुं ए कहेतां मने अत्यारे पण शरम आवे छे. हुं ए शरम नो मार्यो समाज-मां लग्न नो प्रश्न पण चर्ची शकतो न हतो. लग्न ए जो समजणपूर्वकनी जीवनसंधि होय तो मारे कहेवुं जोईए के, अमारा ए लग्न रूढिना भोग बनी चूक्या हता. अमारा जीवनमां पवित्रतानी रेखा दोरायेली हती, एटलो ज मारे मन भारे संतोष हतो. अमारा जीवनमां कटुता न हती.’

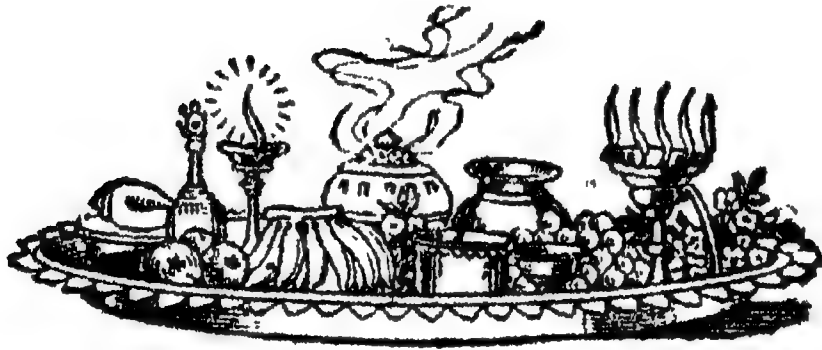
[५] अभ्यास

रूढिना भोग बनवा छतां तेमनी विद्या-अभिलाषा जरापण मंद थई न हती. अभ्यास तो पूर्ववत् चालु ज राख्यो हतो अने १५ मे वर्षे मेट्रिक नी परीक्षा मां बेठा हता. परन्तु

ભાગ્યના ભરોસે પરિણામ આપતી એ પરીક્ષામાં તેઓશ્રી પાસ ન થયા. એટલે પરીક્ષા ની માથાકૂટ કરવી પડતી મૂકી, પોતાના જીવન માં જે સાહિત્યશોખ જીવંત હતો તેની પૂર્તિ કરવા તેઓ અમદાવાદ ગયા અને ત્યાં એક વર્તમાન પત્ર ના ઉપતંત્રી (Sub editor) બન્યા.

અમદાવાદમાં અભ્યાસ કરવાના અનુકૂળ સંયોગો મળતાં તેઓએ ફરી એકવાર પોતાનું વિદ્યાર્થી-જીવન ચાલુ કર્યું. અને દિવસમાં પત્રકાર તરીકે કાર્ય કરવા ઉપરાંત રાત્રિનો જે વખત મળતો તેનો ઉપયોગ તેઓ અભ્યાસ માટે કરતા. આ પ્રમાણે તેમણે બીજીવાર મેટ્રિકની પરીક્ષા આપી પણ નિષ્ફળ નિવડ્યા.

व्यापारिक-जीवन

[१] व्यापारप्रवेश

मेट्रिकनी परीक्षामां सफळता न मळवाने कारणे तेओए पोतानी जीवनदशा बदलवानुं नक्की कर्युं.

अमदावादना परिचित स्नेहीजनोनो अमदावादमां ज रही कोई कार्यारंभ करवानो अत्याग्रह, सरकारी नोकरी मळवानां प्रलोभनो अने पोताना बापदादाना झवेरातना धंधामां जोडावा तेमना माता-पितानो आदेश—आ त्रण विकल्पो वच्चे तेमनुं जीवन झोलां खाई रहुं हतुं. एक बाजु अमदावादना आनंदना अनुभवो आकर्षतां हता त्यारे बीजी बाजु सरकारी खुरसी उपर बेसी सत्ता चलाववानो शोख जागतो हतो अने त्रीजी बाजु मातापितानी छत्रछायामां रहे-वानी भावना उद्भवती हती. आ वखते तेमनुं जीवन घणुं ज ढामाडोळ हतुं. तेमना मनमां अनेक मुंझवणो पेदा थई रही हती. शुं करवुं? कयो मार्ग लेवो? अने केवी रीते पोतानो जीवनविकास साधवो? ए तेमनी सामे मोटो कोयडो हतो. छेवटे तेओ एवा निर्णये प्होंच्या के, ‘परतंत्र जीवन व्यतीत करवा करतां कष्टपूर्वक स्वतंत्र जीवन जीवुं ए लाख दर्जे सारुं छे अने एमां ज जीवननो साचो विकास छे तथा ए ज उन्नतिनो मार्ग छे.’

आ प्रमाणे दृढ निश्चय करी अमदावादथी मोरबी माटे प्रयाण कर्युं अने बापदादाना धंधाने विकसाववानुं कार्य आरंभ्युं.

[૨] વેપારવિસ્તાર

પ્રારંભમાં તો આ વ્યાપારિક જીવન તેમને કપરું અને કંટાળા-ભરેલું લાગ્યું. આજો દિવસ ગ્રાહકો સાથે માથાકૂટ કરવી, વઢી રાત્રે ચોપડા ચીતરવા, મેઠ મેઠવવો અને તે ઉપરાંત આજા કુટુંબનો વ્યવહાર સાચવવો એ બંધુ તેમના સ્વતંત્ર રહેવાના મનોરથો ને આઘાત પહોંચાડતું હોય એમ તેમને લાગ્યું પણ જેમ જેમ સમય પસાર થતો ગયો તેમતેમ મઠતા અનુભવોથી તેમને સ્વાત્રી થઈ કે, વ્યાપારિક જીવન કષ્ટસાધ્ય હોવા છતાં સુખમય અને શાંતિપ્રદ છે.

તે વચ્ચે મોળસી અમુલખની પેઢીનો વહુ મોટો વિસ્તાર ન હતો. અને તે મોરબી તથા આસપાસના ક્ષેત્રમાં જ જાણીતી હતી. સદ્ગતે પોતાની પેઢીને વિસ્તૃત રૂપ આપવા અનેક યોજનાઓ ઘડી અને એ યોજનાને સક્રિય રૂપ આપવા માટે પોતાના અમદાવાદના અનુભવોનો ઉપયોગ કર્યો.

સર્વપ્રથમ તો વ્યાપારધંધાનો વિકાસ કરવા અને અન્ય વેપારીઓને પોતાની પેઢીનો પરિચય આપવા સ્વાત્ર પોતે જાતે ભિન્નભિન્ન પ્રાંતોનો પ્રવાસ સ્વેચ્છા, સ્વેચ્છા સંબંધી સાહિત્ય મંગાવી તેનું અધ્યયન કર્યું અને અનેક સ્વેચ્છા પેઢીઓ સાથે પત્રવ્યવહાર વડે નવા નવા વેપાર-સંબંધો જોડ્યા.

[૩] શાખાઓ

પોતાના પ્રવાસના અનુભવોના પરિણામે તેઓ એમ સમજી શક્યા કે, પોતાની પેઢીનો વેપારવિસ્તાર વધારવા સ્વાત્ર તેની એક શાખા એવા સ્થળે સ્થાપી જોઈએ કે, જ્યાં સ્વેચ્છાનો વેપાર

મોટા પાયા ઉપર ચાલતો હોય અને જ્યાં આસપાસમાં મોટા રાજા રજવાડાઓ હોય. પોતાની દીર્ઘદર્શિતાથી તેમણે શ્વેરાતના વેપાર માટે ભારતનું મધ્યવર્તી અને કેન્દ્રસમું જયપુર નગર વધારે અનુકૂળ લાગ્યું અને તેથી તેઓએ સને ૧૯૧૧ (સંવત ૧૯૬૭)માં જયપુર આવી ‘મોળસી અમોલખ’ની પેઢીની શાખા खोली.

‘સદ્નિષ્ઠા અને પ્રામાણિકતા’ એ એમનો વેપારનો મુદ્રાલેખ હતો અને આ મુદ્રાલેખને છેવટ સુધી વઢગી રહ્યા તેથી અર્થલાભ થવા ઉપરાંત તેઓશ્રીને પ્રતિષ્ઠા અને પ્રસિદ્ધિ પણ પ્રાપ્ત થઈ.

દિવસે દિવસે વેપાર વૃદ્ધિ પામતો ગયો. એટલે પોતાના નાના બે ભાઈઓ (શ્રી છગનલાલભાઈ તથા શ્રી મગનલાલભાઈ)ને પણ વેપારમાં પગભર કરવા માટે ઇન્દોર જેવા મધ્યપ્રાંતના કેન્દ્રમાં બીજી શાખા खोली અને ત્યાં ટાંચાતે તેમને નિયુક્ત કર્યા. પરંતુ કાલની ગતિ વિચિત્ર છે. તે વચ્ચેમાં શ્રી દુર્લભજીભાઈના જમણા હાથસમા શ્રી મગનલાલભાઈ જયપુરમાં ફેગ થતાં કાનપુર ગયેલા અને ત્યાં જ સ્વર્ગવાસી થયા. આ દુઃખદ ઘટનાથી શ્રી દુર્લભજીભાઈને ઘણો આઘાત પહોંચ્યો, જેથી તેમની સુષુપ્ત ધર્મભાવના જાગૃત થઈ અને ધર્મ તથા સમાજના ઉદ્ધાર અર્થે તન, મન અને ધનથી સેવા કરવાની જિજ્ઞાસા ઉદ્ભવી. પરંતુ તે વચ્ચે વ્યાપારિક અને કૌટુંબિક બંધનોથી એવા જોડાયેલા હતા કે, તેઓશ્રી પોતાની હૃદયગત ઇચ્છાને પાર ન પાડી શક્યા પણ આ સાંસારિક અનેકવિધ આધિ, વ્યાધિ અને ઉપાધિને તથા જંજાળોને ઓછી કરવાના હેતુથી પોતે જુદા થવાનો વિચાર કર્યો અને નાનાભાઈ શ્રી છગનલાલભાઈની સમ્મતિ મળતાં તેઓ છૂટા પડ્યા અને સંવત ૧૯૭૮ માં તેઓએ ‘દુર્લભજી ત્રિભુવન શ્વેરી’

અને તેમના ભાઈએ ‘કાંતિલાલ છગનલાલ ઝવેરી’ ના નામથી જયપુરમાં જ પેઢીઓ શરૂ કરી, કે જે હજુસુધી પારસ્પરિક સ્નેહ-સંબંધ સાચવતી અને કૌટુંબિક મર્યાદાની રક્ષા કરતી મોટા પાયા ઉપર ચાલી રહી છે.

[૪] વેપારથી નિવૃત્તિ

શ્રી દુર્લભજીભાઈની વેપારદક્ષતાને પરિણામે નવી પેઢીને પણ સ્વૂં પ્રતિષ્ઠા અને પ્રસિદ્ધિ મળી. પરંતુ જેમ જેમ વેપારનો વિસ્તાર વધતો ગયો તેમ તેમ વેપારમાંથી નિવૃત્ત થવાની તેમની ભાવના પણ પ્રબળ થતી ગઈ. તેમણે પોતાના પુત્રો ઉપર જ વેપારનો કાર્યભાર નાંખવાનો સંકલ્પ કર્યો, એટલે પુત્રોને ધીરે ધીરે વેપારક્ષેત્રમાં સ્વેચ્છતા ગયા.

શ્રી દુર્લભજીભાઈ પુત્રોને વેપારમાં આગળ વધારવા માટે સ્વૂં સતર્ક અને સાવધાન હતા. ‘બાપ તેવા બેટા’ એ કહેવત મુજબ પુત્રો પણ વિનયશીલ, સમયજ્ઞ અને વેપારકુશલ થયા. અને ધીમે ધીમે જેમ જેમ મોટા અને સમજુ થતા ગયા તેમ તેમ વેપારમાં સાથ આપવા લાગ્યા. અને કરાંચી તથા રંગુનમાં પણ શાખાઓ સ્થાપી વેપાર વધાર્યો.

જેમ જેમ પુત્રો કાર્ય સંભાળતા ગયા તેમ તેમ તેઓ વ્યાપારિક જંજાલમાંથી હાથ પાછો સ્વેચ્છતા ગયા. અને પોતાની ૫૦ વર્ષની ઉંમરે તો લગભગ બધો વ્યાપારિક બોજો પુત્રોને સોંપી પોતે બિલકુલ નિવૃત્તિમય જીવન ગાળવા લાગ્યા.

નિવૃત્તિમય જીવનનો અર્થ પ્રમાદી જીવન નહિ પણ સ્વાર્થવૃત્તિનો જેમાં લેશ પણ ન હોય એવું પરોપકારી પ્રવૃત્તિમય જીવન. આવા નિવૃત્તિમય જીવનમાં તેઓએ અનેકવિધ રાષ્ટ્રીય, સામાજિક, ધાર્મિક તથા સાહિત્યિક શુભ પ્રવૃત્તિઓમાં આગળ પડતો ભાગ ભૂલ્યો, તે જીવનનો કેવો સદુપયોગ કર્યો તે આગળ ઉપર જોઈશું.

[૬] વર્તમાન સ્થિતિ

શ્રી દુર્લભજીભાઈના વેપારકુશલ પાંચેય પુત્રોએ ઉત્સાહ, ઉમંગ અને સ્વંત તેમ જ ધૈર્યપૂર્વક પોતાના પૂજ્ય પિતાશ્રીના વેપાર અને વહેવાર સંબંધી મુદ્રાલેખોને લક્ષ્યમાં લઈ પોતાના વેપારનો વિસ્તાર મુંબઈ અને વિલાયત સુધી વધાર્યો.

તેમના સૌથી મોટા પુત્ર વિનયચંદ્ર ઝવેરી વિદેશની વ્યાપારિક સ્થિતિનો અભ્યાસ કરવા ત્રણ વર્ષત ઇંગ્લાંડ, ફ્રાંસ, રશિયા, જર્મની અને અમેરિકા આદિ દેશોમાં જઈ આવ્યા. આ પર્યટનોના અનુભવો-થી તેમણે જાણ્યું કે, ઝવેરાતના ધંધાનો—જે ધંધો વિદેશોમાં તો સ્વૂબ મોટા પાયા ઉપર ચાલી રહ્યો છે—વિદેશો સાથે સંબંધ જોડવા માટે વિદેશના મધ્યવર્તી અને ઝવેરાતના ધંધાના કેન્દ્રસમાન પેરિસ નગરમાં પણ શાખા સ્થાપવાની જરૂર છે. આવા નિર્ણય પછી ત્યાં તેઓએ શાખા સ્થાપી અને સૌથી નાના પુત્ર સ્વેલશંકર ભાઈ ત્યાં સ્થાપિત રહ્યા. શ્રી. શાંતિલાલભાઈ પણ અનુભવ લેવા પેરિસ પહોંચ્યા; પરંતુ અત્યારે વિગ્રહને કારણે બન્ને ભાઈ હિંદુસ્થાનમાં જ આવેલ છે. મુંબઈ સ્થાપિતનું કામકાજ ગિરધરલાલભાઈ, રૂપચંદ્રલાલભાઈ અને શાંતિલાલભાઈ વારાફરતી સંભાળે છે.

દુર્લભજીભાઈની પેઢી અત્યારે જયપુરમાં કેટલીક બલ્કે ઘણી વાવ-તમાં અગ્રસ્થાન ભોગવે છે. જયપુરમાં અને આજુબાજુનાં રજવાડામાં દાગિના પૂરા પાડવામાં અને એક્સપોર્ટ અને ઇમ્પોર્ટના વ્યાપારમાં તેમની પેઢીનું સ્થાન મોસ્તર છે.

શ્રી. દુર્લભજીભાઈના વેપાર-વિસ્તારમાં મુખ્યત્વે તેમની પ્રામા-ણિકતા, પરિશ્રમવૃત્તિ અને સમયસૂચકતા કારણભૂત છે.

ગૃહસ્થ-જીવન

[૧] સુખી સદ્ગૃહસ્થ

સંસારમાં અનેક માનવ-પ્રાણીઓ છે, પણ બધા મનુષ્યોનું જીવન સુખી જોવામાં નથી આવતું. અનેક મનુષ્યો જીવનની અંતિમ ક્ષણ સુધી ગૃહસંસારની અનેક પ્રકારની પીડાઓથી પીડાતા જોવામાં આવે છે. કોઈ પુત્રપ્રાપ્તિની કામનામાં, તો બીજા ધનદોલતની ચાહનામાં જ પોતાનું જીવન પુરું કરી ચાલ્યા જાય છે. એમની આ અભિલાષાઓ અપૂર્ણ જ રહી જાય છે અને સદ્ભાગ્યે જો કોઈની ઇચ્છાઓની પૂર્તિ થવા લાગે છે તો 'લાહા લાહો વિવઢુઈ' એ શાસ્ત્રોક્તિ મૂજબ તેમની લાલસાઓ વધતી જ જાય છે. આવા મનુષ્યો છેવટ સુધી તૃષ્ણામાં તળાતા જ રહે છે. સંતોષથી પ્રાપ્ત થતી શાંતિના આનંદનો અનુભવ કરી શકતા નથી.

જેમનું ગૃહસ્થ-જીવન દરેક રીતે સુખી હોય અને ગાર્હસ્થ્ય જીવન સંબંધી કોઈ પણ ઇચ્છાઓ જેમની બાકી રહી ન હોય એવા મનુષ્યો કોઈ વિરલા જ હોય છે. શ્રી ઝવેરીજી એવા જ વિરલા પુરુષો પૈકીના એક હતા. ગૃહસ્થ-જીવનની દરેક સુખસામગ્રીઓ તેમને ધર્મપ્રતાપે મળી હતી. પ્રેમી ભાઈ-ભગિનીઓ, સુશીલા પત્ની, વિનીત પુત્રો, પરિપૂર્ણ ધનધાન્ય તથા અન્ય ગૃહસ્થોપયોગી સઘળી સાધન-સગવડતાઓ તેમને પ્રાપ્ત થઈ હતી. એકંદરે તેઓશ્રી આ યુગના એક સુખી સદ્ગૃહસ્થ હતા. અને તેમણે આ સઘળા સુખ-સાધનોનો એક આદર્શ ગૃહસ્થની માફક જ ઉપભોગ કર્યો હતો.

ધર્મથીર શ્રીમાન્ શેઠ દુર્લભજીભાઈ તથા તેમને દુર્લભ પરિવાર સંતેષર પાટણના મંદિરની પછી

પર્યટીવાર: ૧ માં બેસનાંકર ૨ માં બેસનાંકર ૩. ૪ ધર્મથીર શ્રી દુર્લભજીભાઈ તથા તેમના ધર્મપત્ની સતેષજી
 ૫ માં બેસનાંકર ૬ માં બેસનાંકર ૭ માં બેસનાંકર

એક ‘ગૃહપતિ’ તરીકે કુટુંબ-પરિવારનું સારી રીતે પાલનપોષણ કરવું, પુત્રોના ભવિષ્યનો વિચાર કરી સુશિક્ષિત કરવા અને પોતાના કાર્યોમાં વિશેષ કુશલ બનાવવા—આ બધા કર્તવ્યોનું તેમણે ઘણી જ ચતુરતાથી સંપાદન કર્યું હતું એટલે જ તો તેઓશ્રી આજે પોતાની પાછલ એક સ્વચ્છ ફૂલ્યો-ફાલ્યો, પૂર્ણ સુખી, સ્થિતિસંપન્ન અને સુશિક્ષિત પરિવાર છોડતા ગયા છે. તેઓ પોતે પણ સુશિક્ષિત અને દીર્ઘદર્શી પુરુષ હતા.

[૨] પારિવારિક જીવન

તેમને બે ભાઈ અને બે બહેનો હતા. સૌથી નાના ભાઈ મગન-લાલ તો નાની ઉંમરમાં જ મરણ પામ્યા હતા. શ્રી છગનલાલ-ભાઈ જયપુરમાં જ શ્વેરાતનો પોતાનો જુદો ધંધો કરે છે. બન્ને બહેનોને સારા ઘરે પરણાવી દીધી હોવાથી આ બાબતમાં તેઓ નિશ્ચિત હતા. ભાઈ બહેનોનો એક બીજા પ્રત્યે છેવટ સુધી પ્રગાઢ પ્રેમ સચવાઈ રહ્યો હતો એ વધારે આનંદનો વિષય હતો.

તેમના ધર્મપત્ની શ્રીમતી સંતોકબાઈ તેમને અનુકૂલ જ હતા. સ્વભાવે શાંત, સહિષ્ણુ અને સાદગીપ્રિય હોવાથી તેમના તરફથી તેમને ઘણો જ સંતોષ હતો.

તેમને પાંચ પુત્રરત્નો છે. પાંચેય ભાઈઓનો પિતા પ્રત્યે તો અથાગ પ્રેમ હતો જ, પરંતુ પાંચેય ભાઈઓ વચ્ચે પણ પરસ્પર અનેરો પ્રેમ છે અને એ જ કારણે આજસુધી વધાંય સાથે સંયુક્ત કુટુંબરૂપે રહે છે.

પાંચેય પુત્રોમાં શ્રી વનેચંદભાઈ સૌથી મોટા છે એટલે જ બધા ભાઈઓ તેમને ‘મોટુભાઈ’ના નામથી સંબોધે છે અને શ્રી મોટુભાઈએ પોતાના મોટા ગુણોથી પોતાનું નામ પણ સાર્થક કર્યું છે. શ્રી શ્વેરી-

જીના ગુણો શ્રી મોટુભાઈમાં મોટા પ્રમાણમાં ઉતર્યા છે. શ્રી ઝવેરીજી માફક તેઓશ્રી ગંભીર અને વિચારશીલ છે. અત્યારે આશ્વા કુટુંબનો તથા વેપારનો ભાર તેમના જ માથે છે અને તેને સ્વૂબ કુશલતાપૂર્વક સંભાળી રહ્યા છે. આ સિવાય તેમના પૂ. પિતાશ્રીએ જે અનેકવિધ પ્રવૃત્તિઓમાં ભાગ લીધો હતો, તેમાં પોતે પણ યથાશક્ત્ય સહકાર આપી રહ્યા છે. જો કે તેઓએ મેટ્રિકથી વધારે અભ્યાસ નથી કર્યો, છતાં અનુભવોથી જ યોગ્યતા મેળવી છે અને વેપારના અભ્યાસ સ્વાતંત્ર્ય ત્રણ ત્રણવાર વિદેશના પ્રવાસો સ્વેચ્છા છે.

બીજા પુત્ર શ્રી ગિરધરલાલભાઈ પણ ઘણા જ વિવેકી અને સરલ સ્વભાવી છે. નાનપણથી જ પૂ. પિતાશ્રી અને શ્રી મોટુભાઈને વેપારમાં સહકાર આપવો પડ્યો હોવાથી તેઓને આગળ અભ્યાસ કરવાનો અવસર મળી શક્યો નથી છતાં વેપારમાં હોશિયાર છે. જયપુરની શાખાની દેસરેસ તેઓ જ કરતા આવ્યા છે અને આશ્વી પેઢીના નાણાસ્વાતાનો અને હિસાબસ્વાતાનો વહિવટ તેમના જ હસ્તક છે.

ત્રીજો નંબર શ્રી રૂઢિરલાલભાઈનો છે. વેપાર-કુશલતાને લીધે ઘણા વર્ષોથી મુંબઈની ઓફિસનો કારભાર તેઓ જ સંભાળતા રહ્યા છે.

ચોથા પુત્ર શ્રી શાંતિલાલભાઈ છે. એમના કુટુંબમાં સર્વપ્રથમ યુનિવર્સિટીનું શિક્ષણ લેનાર તેઓ જ છે. લક્ષ્મણ યુનિવર્સિટીના બ્રેજ્યુઅટ (B. A.) થયા છે. વિચારો અને આચારોથી તેઓ રાષ્ટ્રવાદી યુવક છે. સ્વાદી એ તેમનો પોશાક છે. ૧૯૩૦ ના સત્યાગ્રહ સંગ્રામમાં એમણે સક્રિય ભાગ લીધો હતો અને ધોલેરામાં સત્યાગ્રહ કરતાં પોલિસના હાથનો માર શાંતિપૂર્વક સહન કર્યો હતો. ત્યારથી જ તેઓ રાષ્ટ્રપ્રવૃત્તિઓમાં ભાગ લેતા થયા છે. અત્યારે પણ જયપુર પ્રજામંડળ અને

મનની માને એમાં તો સંભાળના નામ શાનત થાય.

જિંદગી, ક્યારેક આપણે

પ્રેમના અંધારામાં આપણે

ત્યાંની રાષ્ટ્રીય પ્રવૃત્તિઓમાં તેઓ મોસ્વરે જ હોય છે. જયપુરની સુબોધ મિડલ સ્કૂલના તેઓ માનદ મંત્રી છે.

શ્રી સ્વેલશંકરભાઈ સૌથી નાના છે તેટલા જ સૌના લાડકા છે. તેઓ પણ બ્રેજ્યુઅટ (B. Com.) થયા છે. વેપારમાં મગજ સારું કામ કરે છે. તેમની પેઢીની પેરિસ સ્વાતેની શાખામાં તેઓ સપરિવાર ત્રણ વર્ષ રહ્યા અને વેપારની સ્વૂ સ્વિલવણી કરી.

શ્રી સ્વેરીજી પોતાની પાછલ સમાજ-સેવા માટે પાંચ પુત્રો મૂકતા ગયા છે અને તેમના છટ્ટા ધર્મપુત્ર તરીકે શ્રી ધીરજ-લાલભાઈ કે. તુરસિયા સન્માન મેલવી શક્યા છે. આ છ ભાઈઓનો સંબંધ પૂર્વવત્ કાયમ છે. ઉપર્યુક્ત છ પુત્રો ઉપરાંત કોલેજના તથા જૈન ગુરુકુલ, બ્યાવરના તમામ સ્નાતકો તેમને 'બાપૂજી'ના નામથી જ સંબોધે છે ને તેટલો જ પૂજ્યભાવ રાખે છે.

શ્રી સ્વેરીજીને મન સ્થા. સમાજ તથા તેની સંસ્થાઓના બાલકો પોતાના અંગજાત પુત્રો જેવા જ લાગતા હતા. તેઓશ્રી તમામ સંસ્થાઓને પોતાની માનતા તથા તમામ પ્રત્યે આદરભાવ રાખતા.

તેઓશ્રી પોતાની પાછલ પિતૃભક્તિ ધરાવતા સેંકડો બાલકો-સંતાનોને સ્નેહભાવે સમાજ-સેવા માટે મૂકતા ગયા છે.

[૩] અદા : એક વિશિષ્ટ વ્યક્તિ-

શ્રી સ્વેરીજી કુટુંબ, વેપાર, ધર્મ કે સમાજની એક યા બીજી ગુંચવણમાં લગભગ હમેશાં ગુંચવાયેલા જ રહેતા હતા; તો પણ તેઓ સ્વભાવે ઘણા જ આનંદી અને બાલુડાઓના મિત્ર હતા. એ એમના ગૃહસ્થજીવનની એક વિશેષતા હતી. ગમે તેવા વિચારોની જાલમાં તેઓ ગુંથાયેલા હોય છતાં જ્યારે કોઈ બાલક તેમની

પાસે આવી પહોંચતું તો તે બધી વિચારમાઝાઓને એક સીંટીએ લટકાવી બાલક્રીડામાં જોડાઈ જતા. કારણ કે તેઓશ્રી બાલકોને પરમાત્માના અંશ માનતા હતા. તેઓશ્રી ‘અદાના અનુભવ’ નામના પોતાના એક લેખમાં લખે છે કે :—

‘ઘરને આંગળે ઘોડિયા હોવા એ શુકન મનાય છે. વાંછીયા ગમે તેટલા શ્રીમંત હોય છતાં અપશુકનિયા જ મનાય છે. ગૃહસ્થાશ્રમનો શ્રમ બાલકોના કાલાકાલા હસવાથી જ ઉતરી જાય છે. એ નિષ્પાપી નિર્દોષ બાલકોની મારી પથારી પરની કુદાકુદે, ઘણી વસ્તુ મારી માનસિક ઉપાધિઓના કોયડાઓ ઉકેલી લીધા છે.

અને વઢી આગળ જતાં લખે છે કે:—

‘સંતાનો સામે બેસો તો સંસારના તાપ શાન્ત થાય.’

તેઓને બાલકો પ્રત્યે શુદ્ધ હાર્દિક પ્રેમ હતો એટલે પ્રેમના મૂલ્યા બાલકો ‘અદા’ ને જોતાં જ બાથ મીડી વાંછી પડતા. બાલકો વિના અદાને પણ એક ઘડી ચેન પડતું નહિ. સવારનો વિશેષ સમય બાલકો વચ્ચે ગાલવાનો એટલે નિત્ય-નિયમ કરતી વસ્તુ પણ બાલકો પાસે બેસે તો જ શાંતિ રહે. કોઈ માઝા ઉપાડી ગઝામાં પહેરી લે, કોઈ પુસ્તક ઉપાડીને જોવા માંડે અને કોઈ ગઢે વાંછી પડે. આ પૌત્ર-પૌત્રીઓનાં પંચ વચ્ચે અદાને નિત્ય નિયમ કરવાનાં. એક ઉઠે ને એક જાગે અને એક ઉગે ને એક આથમે; અદાએ દિલગીર કે ગુસ્સે થવું શે પાલવે ?

‘નિર્દોષ બાલકના નાજુક પગની મૃદુ પાટુડીઓના ઘા જેણે સહન નથી કર્યા તેણે ગૃહસ્થાશ્રમના લહાવાઓની મીઠાશ નથી જ ચાહી. આ પાટુડીઓના સ્પર્શથી છૂટતા પ્રેમ-પ્રવાહથી પાચન-શક્તિને મઠતી મદદનો ધરો ધ્યાલ તો અનુભવીઓ જ આપી શકે.’

‘आने कोई कुटुंबजाळ कहे, कोई मायाजाळ कहे, तो कोई आगळ वधीने निवृत्त जीवन ऊजववाने समये संसारमां फसता जवानुं जणावे; पण ए उद्धारो अनुभवसिद्ध ओछा ज छे ! रसोई करती माताना रडता बघाने खोळामां सुवाडी, शांत करतां पण प्रभु-भजन, तत्त्व-चिंतन के आत्म-निरीक्षण करीए तो आपणने कोई रोकी शके छे ?’

॥

॥

॥

‘मारो खानुभव तो एटलुं उमेरे छे के, खोळामां ऊंघतुं बाळक तो उपयोगी उपदेश अर्पे छे, दिलना दर्पणमां प्रभुनुं प्रतिबिंब पाडे छे.’

आ बधां फकराओ अदाना अनुभवोनां छे जे तेमनो पोताना पौत्र-पौत्रीओ तथा बीजा बाळको प्रत्येनो प्रेम प्रदर्शित करे छे.

[४] अतिथि-सत्कार

श्री झवेरीजीना मकानमां परोणाओ माटे एक खास होल (Guest house) हतो. [तेमना अत्यारना जयपुर अने मोरबीना मकानोमां पण छे ज.] पोते ज तेमां बेसता अने अतिथि विनानो दिवस एमने अणगमतो लागतो. नामठाम न जाणनार पण गुजराती भाई बजारमां नीकळे तो श्री झवेरीजी बोलाव्या विना न ज रहे. ‘अतिथि देवो भवः’ नुं बोर्ड एमनी बेठकमां वांचवा मळतुं. एक प्रसंगे कोई पुस्तको वेचवा निकळेल स्वधर्मी भाई साथे तेओश्री वाते वळग्या. तेमना पुत्रो जमवा बेसी गया. पोते भाणुं नीचे ज मंगावता अने भाणामांथी अमुक वाटकीओ ओछी कर्या बाद ज आहार करता. भाणुं आव्युं अने अतिथि आंगणे हजु सुधी भूर्य्यो रहे ए एमने ऊणप लागी. पोते भाणुं नरम तबीयतना बहाने पाछुं मोकलाव्युं त्यारे ज उपर खबर पडी के, आपणे परोणाने हजु सुधी जमवा न बेसाड्या तेनो दंड बापूजीए पोता उपर लीधो छे. ते दिवसे आखा दहाडामां

ઁક કપ દૂધ જ લઈ, આવી ગફલત ફરી ન થવા પામે ઁવી ઘરમાં બઘાંયને ચેતવણી આપી.

તેમના અતિથિ-સત્કાર માટે સત્કાર પામેલા લોકો કહે છે કે, તેમનો અતિથિ-સત્કાર ઘણો અજોડ હતો. તેઓશ્રી મહેમાનનો હર્ષભાવે સત્કાર કરતા, ઁમા પગે ભોજન સમયે તેમની સેવામાં હાજર રહેતા અને પોતે જમનારના શરીર તથા થાલ પર પંચો નાંચી આવનાર ને અતિથિ સત્કારનો તથા નમ્રતાનો આદર્શ પાઠ શીખવતા હતા.

દેશભક્તો, રાષ્ટ્રનાયકો, સમાજસેવકો, શ્રીમંતો, ઉદાર કાર્યકર્તાઓ ઉપરાંત પોતાના વેપાર નિમિત્તે નિકળેલા અનેક અપરિચિત જનો તેમના અતિથિ બન્યા હતા.

ગરીબ ગરબાઓ તેમજ મીચ માંગનારાઓને પણ તેઓ અતિથિરૂપે જ સમજતા અને યથાશક્ય મદદ કરતા પરંતુ કોઈના તરફ તિરસ્કારમરી નજરે જોઈ, તરછોડી, નિરાશ કરીને તો પાછા ન જ વાળતા.

[૫] સાચો શ્રીમંત

શ્રી જ્ઞવેરીજી ચરેચર લક્ષ્મીના દાસ નહિ પણ લક્ષ્મીપતિ હતા. લક્ષ્મીનો મદ, કુટુંબનું અભિમાન કે મોટાઈનું માન તો તેમને જરાપણ ન હતું. શ્રીમંત હોવા છતાં ચાનપાન, વેશભૂષા, વગેરે દરેક બાવતમાં તેમને સાદાઈ પ્રિય હતી.

આવા નિરભિમાની, વિવેકી અને માયાલુ હોવાને લીધે જ તેઓ વૃદ્ધો, યુવકો અને બાળકો દરેકના પ્રેમપાત્ર બની શક્યા હતા. છેલ્લા બર્ષોમાં તો અસ્વસ્થતાને અંગે મોટરમાં આવતા, પણ પહેલાં કદી કદી દુકાને ઁક કલાક માટે આવવા પગપાળે નીકળતા ત્યારે અમે

નજરે જોયું છે કે, ઘેરથી દુકાન સુધી પહોંચતામાં અનેક હાથ ઝંચા થતા. ‘શેઠજી સાહેબ,’ ‘જેરામજી,’ ‘જયજિનેન્દ્ર,’ ‘બાપ બેટાની જોડી અમર રહો,’ ‘અન્નદાતા’ આવા સત્કારો ગંભીર વદને ફીલતાં દુકાને પહોંચતા. અને એ સમય સાધી વચન નાંખનાર કાંઈને કાંઈ મેઢવીને જ જતા. બજારના દલાલો અને એમની પેઢી પાસે જ પાટપર બેસતા વેપારીઓ એમના પ્રતિ પૂજ્યભાવ રાખતા અને કેટલાક તો કહેતા કે, સ્વરેસ્વર પૂરા પૂરા પુણ્યશાળી-ભાગ્યશાળી છે. એમ કહી છૂપા આશીર્વાદો આપતા.

આમ એમના યશોગાન, ગામ પરગામના જે જે લોકો તેમના સંબંધમાં જરાપણ આવ્યા હતા તે ગાયા વિના ન જ રહેતા.

[૬] કુટુંબવ્યવસ્થા

સ્વ. શ્રી જ્ઞવેરીજીના દરેક કામો લાંબા વિચારો અને લાંબી નજરથી જ કરેલાં હોય. વર્તમાનની સાથે સાથે ભવિષ્યનો સ્વૂં જ સ્વ્યાલ રાખતા. એટલે તેઓશ્રીએ પોતાની સામે જ કુટુંબની સારી વ્યવસ્થા કરી લીધી હતી.

છેલ્લા વર્ષોમાં એમના મોટા પરિવારને અનુકૂલ બે સુંદર અને વિશાળ મકાનો—એક તો જયપુરમાં ‘મોરબી હાઉસ’ ના નામે ૩૦ હજાર રૂ. ના સ્વર્ચે અને બીજું મોરબીમાં ‘જયપુર હાઉસ’ના નામે રૂ. ૪૮ હજાર ના સ્વર્ચે બંધાવ્યાં હતાં. બન્ને મકાનોમાં પાંચેય ભાઈઓ, શ્રી જ્ઞવેરીજી તથા તેમના પત્ની, ઘરના બાળકો, પેઢીના માણસો તથા પુરુષ અને મહિલા અતિથિઓ તથા નોકરો માટે જુદા જુદા રૂમોની સારી સગવડતા છે.

બધાય એક જ રસોડે એક સાથે જમે છે. રસોડા પાસે જમવાની પળ એક રૂમ છે. મોજનનો વસ્ત્ર તથાં બધાય પુરુષો—મહેમાન અને પેઢીના માણસો સીંચે—એક સાથે જમી લે છે; પછી બધી સ્ત્રીઓનો વારો આવે છે. જમતી વસ્ત્રનું વાતાવરણ ઘણું જ આનંદપ્રદ હોય છે.

સ્વ૦ શ્રી શ્વેરીજીના બધાય પુત્રોના લગ્નસંબંધ પ્રતિષ્ઠિત ઘરોમાં થયેલાં છે. શ્રી ચુનીલાલ નાગજી વોરા રાજકોટ, અંબાવીદાસ શેઠ, કેશવજી નીમચંદ, નગરશેઠ વિક્રમચંદ અમૃતલાલ મોરબી, શ્રી મૂળજીભાઈ લાખાણી રાજકોટ, ડમિયાશંકર ભાઈચંદ, નાથા ગોરધન થાનવાળા, ગઢડાવાળા નગરશેઠ મોહનલાલ ભાઈ, શ્રી રામજીભાઈ હંસરાજ ભાઈ અમરેલી, વગેરે વ્યક્તિઓ સાથે તેમનો વ્યાવહારિક સંબંધ છે એટલે તેમની પુત્રવધૂઓ પણ મળેલી અને સુશીલા છે. શ્રી શ્વેરીજી પોતાની પુત્રવધૂઓને પોતાની દીકરીઓ માફક જ માનતા એટલે તેમની સાથે પુત્રી જેવો જ સંબંધ ધરાવતા.

બધા ભાઈઓનું શાવાપીવાનું, લગ્ન સગપણ, ધોબીનું, હજામ વગેરેનું સ્વર્ચ સંયુક્તરૂપે ચાલતું પણ બીજા પ્રાઈવેટ સ્વર્ચ કપડાલતાં ઘરેણાં વગેરે માટે દરેક ભાઈઓનું પેઢી તરફથી અમુક વર્ષાસન બાંધેલું હતું; એમાંથી બધાયને પોતાના સ્વર્ચ ચલાવવાના હતા જેથી પારસ્પરિક ક્લેશના પ્રસંગો ભાગ્યે જ ઊભા થતા. આજસુધી પણ આ જ પ્રમાણે કુટુંબનું સંચાલન સ્વૂબ શાંતિ અને પ્રેમપૂર્વક ચાલતું આવ્યું છે એ આનંદની વાત છે.

સામાજિક-જીવન

[૧] વાતાવરણ

આજથી લગભગ ૨-૩ દશકા પહેલાં રાષ્ટ્ર તેમજ સમાજ નિષ્પ્રાણ હતો. સર્વત્ર અજ્ઞાન અંધકાર, રૂઢિઓના રોગો, ઈર્ષાની ભૂતાવલ, ધર્મબંધનની ભ્રમજાલ આદિ રાષ્ટ્ર તેમજ સમાજઘાતક અનેક કુપ્રવૃત્તિઓ ફેલાયેલી નજરે પડતી હતી.

મેઘાચ્છન્ન આકાશમાં જેમ વિજળીનો ચમકારો થતાં પ્રકાશ પથરાય તેમ અજ્ઞાનાચ્છન્ન રાષ્ટ્રમાં કોઈ કોઈવાર રાષ્ટ્રોત્થાન કરવાની ભાવના ઉદયમાન થતી હતી. નવયુગની ઉષા ઉગી રહી હતી. નવયુવકોમાં નવજીવન, નવચેતન અને નવજાગૃતિની ભાવનાઓનો અરુણોદય થઈ રહ્યો હતો. અને પરિણામે રાષ્ટ્રના ઉત્થાન અર્થે ‘કાંઈક’ કરી છૂટવાની તમન્ના પેદા થઈ હતી. આ પ્રમાણે રાષ્ટ્ર-પ્રગતિનો પ્રબલ પવન ફુંકાઈ રહ્યો હતો. વિદ્યાનું વાતાવરણ પથરાઈ રહ્યું હતું.

આ વિદ્યાવિકાસના કારણે રાષ્ટ્ર-ઉત્થાનની પ્રભાનો પ્રભાવ સમાજ ઉપર પણ પડ્યો અને ઠેરઠેર સમાજોદ્ધારની પ્રવૃત્તિઓ પણ શરૂ થઈ ચૂકી હતી. આર્યસમાજ, બ્રહ્મસમાજ, પ્રાર્થનાસમાજ આદિ સમાજો પણ સમાજનું નવસર્જન કરી રહ્યા હતા. ત્યારે રાષ્ટ્રના પ્રાણ સાથે અવિચ્છિન્ન સંબંધ ધરાવતા જૈન-સમાજમાં પણ નવચેતનનો પ્રાણવાયુ ફુંકાયો. જ્યાં જુઓ ત્યાં સમાજના ઉત્થાન અર્થે કોન્ફરન્સ, લીગ, સંઘ, મંડલ, પરિષદ્ વગેરેની સ્થાપના થવા લાગી અને સંઘ-કલ્યાણ માટે નવયોજનાઓ પણ ઘડાવા લાગી.

શ્વે. મૂ. જૈન સમાજની આવી એક કોન્ફરન્સ તે વસ્તે ગુજરાત પ્રાંતમાં ભરાઈ હતી. સમાજસેવી શ્રી દુર્લભજીભાઈ પણ સમાજ-ક્ષેત્રમાં ઉતરવા ચાહતા હતા. આ કોન્ફરન્સમાં જવાનો સુયોગ્ય અવસર સાંપડ્યો અને ત્યાં જ સમાજોત્થાનનો રંગ તેમના જીવન ઉપર ચડવા લાગ્યો. તેમના દિલમાં થયું કે, સ્થા. સમાજમાં પણ આવી જ એક કોન્ફરન્સ સ્થાપવાની જરૂર છે. કોન્ફરન્સની સ્થાપના કરી સુષુપ્ત સ્થા. જૈન સમાજમાં સેવાભાવના પ્રગટ કરવા માટે, સમાજમાં વિદ્યા, સંગઠન, ધર્મવૃત્તિ આદિનો પ્રચાર કરવા, કોન્ફરન્સમાંથી પાછા ફરી પોતાના મિત્રો સાથે મસલત ચલાવી. દૃઢ મનોબલ, ધર્મપ્રેમ, ધગશ અને તન, મન, ધનનો ભોગ આપવાની શક્તિ જેનામાં હોય તેને અસાધ્ય શું હોય ?

[૨] કોન્ફરન્સની સ્થાપના-

મિત્રો સાથે વાતચીત કરી, અનેકોને ઉત્સાહિત કર્યા. અને ઉત્સાહી યુવક લક્ષ્મીચંદભાઈ સ્વોસ્વાળીને સહયોગી બનાવ્યા. શેઠ અંબાવીદાસ ભાઈને કોન્ફરન્સ ભરવાનો સ્વર્ચ આપવા તૈયાર કર્યા અને પોતાના ધંધાની દરકાર કર્યા વગર સમાજમાં નવચેતન ફૂંકવા અને કોન્ફરન્સની આવશ્યકતા અને ઉપયોગિતાથી જનસમાજને પરિચિત કરવા ગુજરાત, કચ્છ, કાઠિઆવાડ, મારવાડ, મેવાડ, માલવા, યુ. પી. પંજાબ, વરાહ, સ્વાનદેશ ને દક્ષિણ; ચારે તરફ સતત પરિશ્રમે પ્રવાસ કરી સ્થા. જૈનોને જગાડ્યા. અને શ્વે. સ્થા. જૈન કોન્ફરન્સનું પહેલું અધિવેશન અજમેરના રા. સા. શેઠ ચાંદ-મલજીના પ્રમુખપણા નીચે મોરબીમાં સંવત્ ૧૯૬૧ માં ભર્યું. મંત્રીનું કાર્ય અને જવાબદારી કેવાં હોય છે ? એ કરી બતાવ્યું. સ્થાનકવાસી જૈન કોન્ફરન્સના એ ઉત્પાદક ગણાય.

★ धर्मवीर श्रीमान शेर दुर्लभल्लभाणा मेवाएचनना श्री गणेश ★

श्री अण्णित्त भान्तवाणीय देवतापर स्थानद्वारांनी देउन श्रान्दन्त्य प्रथम अण्णिवशेन,
: भान्णनीना प्रमृण्य तथा श्रान्दन्तीया :
=====

ત્યારબાદ એ જ ધગશ અને એ જ ઉત્સાહથી તેઓશ્રીએ સમાજોન્નતિનું કાર્ય ચાલુ રાખ્યું. કોન્ફરન્સના દરેકે દરેક અધિવેશન તથા તે અંગેની કમેટીઓમાં તેઓશ્રી અચૂક હાજર રહી દરેક પ્રવૃત્તિને દોરવણી આપતા રહેતા હતા. રતલામ, અજમેર, જલંધર, સીકંદ્રાબાદ, મલકાપુર, મુંબઈ અને બીકાનેર મુકામે ભરાયેલા અધિવેશનોમાં એઓશ્રીએ પૂરતો સાથ આપ્યો હતો અને છેવટે અજર અમરપુરી અજમેરના બૃહત્ સાધુસંમેલન અને નવમ અધિવેશનનો તેમનો ભગીરથ પ્રયત્ન તો સુવર્ણમાં સુગંધ સમાન હતો. બે બે વર્ષના સતત પરિશ્રમ, કેટકેટલીએ રાતના ઉજાગરા, ભારતભરના યૂગે યૂગમાં પ્રવાસ, અજર અમરપુરી અજમેરમાં લોકાનગરની એ સોહામણી સૃષ્ટિ, નૈસર્ગિક પ્રતિકૂળતા સામે પણ શાંત ગંભીર મુદ્રાએ અડગ શ્રદ્ધાથી ઝૂઝીમવાની શક્તિમાં એ સ્વરેસ્વર અદ્વિતીય હતા.

કોન્ફરન્સના ૩૪ વર્ષના જીવનભરમાં ભરતી-ઓટ, તડકા-છાયા અને ચડતી-પડતી ચાલતી રહી. પરંતુ છેવટસુધી કોન્ફરન્સની દરેક સ્થિતિમાં અનન્ય સેવા કરી કોન્ફરન્સના લાઇફ મેમ્બર અને ટ્રસ્ટી રહ્યા. મુંગા, શાંત રહી અનુકૂળ-પ્રતિકૂળ વિચારના વધા સાથે મઠીને કામ કરવાની એમની યૂબી જાહેર કાર્યકર્તાઓને પથપ્રદર્શક હતી. સફળ કાર્યકર્તાની કુનેહ એમનામાં હતી.

આ પ્રમાણે સમાજની એકધારી સેવા કરવા છતાં કદી પણ તેઓશ્રીએ મોટો હોદ્દો કે માન મેળવવાની ઇચ્છા સરખી પણ કરી ન હતી. He was a king maker, he himself never became a king. તેઓશ્રીએ હમેશાં બીજાને ઉત્સાહિત કર્યા અને જે સમાજના રંગમંચ ઉપર આવતાં બીતા હતા, અચકાતા હતા તેવા સ્નેહીજનોને પણ

समाजसेवा माटे उभा कर्या. नवमा अधिवेशनना प्रमुख तरीके श्रीयुत हेमचंद रामजीभाईनी निमणुकमां पण तेमनो हाथ हतो.

तेओश्री समाजमां शान्तिना दूत हता. श्रावक अने साधुसमाजमां जो कोई आंतरक्लेशो उभा थता तो तेओ वणा दुःखी थता अने तेने शांत करवा वनता प्रयत्नो करता. एमना अवसानथी समाजे एक साचो नीडर अने अनुभवी आगेवान गुमाव्यो अने कोन्फरन्से पोताना जन्मथी ते छेवटसुधी सेवा करनारो साचो अने एकनिष्ठ मूक सेवक (शीरताज) गुमाव्यो. तेमना अवसानथी आपणा समाजमां कदिपण न पूरी शकाय तेवी खोट पडी छे.

स्व० श्री दुर्लभजीभाई सेवामूर्ति हता. संघनी सेवा करवी ए तेमनुं जीवन-ध्येय हतुं अने आ ध्येयनी पूर्ति माटे तेमणे पोतानी कायाने नीचोवी नांखी हती. जीवनना त्यागद्वारा तेमणे सेवानी कीमत आंकी हती अने बदलामां अजमेर अधिवेशनमां श्री संघे तेओश्रीने 'धर्मवीर'ना मानभर्या खिताबथी विभूषित कर्या हता. तेओ पोताने 'संघसेवक' कहेवडावामां पोताना जीवनने धन्य अने गौरवशील मानता हता.

[३] श्री बृहत् साधुसंमेलन-

कोन्फरन्सनी स्थापना अने आजसुधीनी दरेक प्रवृत्तिओमां आगळ पडतो भाग लईने तो तेओए श्रावकसंघ प्रत्येनी पोतानी फरज अदा करी हती. पण 'श्रमणसंघ ए जिनशासननो पायो छे' एम समजी तेमणे आ श्रमणसंघनी सेवा द्वारा जिनशासननी सेवा करवानो अपूर्व अवसर लीधो हतो. साधु समाजनी सेवा पाछळ तेमणे केटलो बधो जीवनश्रम लीधो हतो ए वातथी

જૈન સમાજ સારી રીતે પરિચિત છે. સ્થા. જૈન સાધુસંમેલન એ તેમના જીવનવ્રતનું ફળ હતું અથવા જીવનપરિશ્રમનું જ પરિણામ હતું.

ચૈત્ર શુક્લા દશમીનો એ શુભદિન હતો જે દિવસે ૧૫૦૦ વર્ષને ગાળે ભિન્ન ભિન્ન સંપ્રદાયના ૨૫૦ મુનિવરો મમૈયાના ડેલામાં એ વટવૃક્ષની નીચે સંમેલનરૂપે એકઠા મળ્યા હતા. જે જુદા જુદા સંપ્રદાયના મુનિવરો પારસ્પરિક મતભેદને લીધે એક પાટે બેસીને વ્યાખ્યાન વાંચવામાં પણ રાજી થતા ન હતા, તે મુનિરાજોને આટલા સ્નેહભાવથી પરસ્પર આલિંગન કરતા જોઈ કોનું હૃદય નાચી ન ઉઠે ? આ અત્યુત્તમ કાર્ય સ્થા. જૈન સમાજના ઇતિહાસમાં અજોડ હતું.

સંમેલન પહેલાં પત્ર-વ્યવહાર, રાતદિવસની મુસાફરી, સાધુઓ અને શ્રાવકોનું સંગઠન કરવું, પ્રાંતિક સંમેલનો ભરવાં અને વિભિન્ન વિચારવાળાઓને સમજાવવા મનાવવામાં જે પરિશ્રમ તેમણે સેવ્યો છે, અનેક ધમકીઓ, હાડમારીઓ અને જીવલેણ અકસ્માતો મોગવ્યા છે તે આ શાન્ત, ધીરવીર પુરુષ સિવાય બીજા માટે સહન કરવા અને સહીને સફળ થવું મુશ્કેલ છે.

સંમેલન વખતે સ્વ. શ્રી દુર્લભજી ભાઈની ઉંમર લગભગ ૫૬ વર્ષની હતી એટલે કે તે વયોવૃદ્ધ હતા, છતાં ટ્રેનની સગવડતાના અભાવે કેટલીએ વસ્ત્ર ઝૂંટ ઉપર, ગાડાથી અને પગવાળા પ્રવાસો પણ સહેલાઈથી પડ્યા હતા. આ પ્રમાણે શરીરકષ્ટ વેઠવા ઉપરાંત સંમેલનના પ્રચારમાં જ્યારે ક્યાંય બીજાઓને મનાવવામાં અસફળતા મળતી હતી ત્યારે તેઓ રોઈ પડતા હતા અને કોઈ કોઈવાર તેમનું કોમળ હૃદય આ અંતરપીડાને સહન કરી શકતું ન હતું ત્યારે મૂર્છિત પણ થઈ જતા. આવા અનેક પ્રસંગો તેમની સાથે પ્રવાસ કરનાર અને સમાજ-

સેવામાં સદૈવના સાથી તેમના ધર્મપુત્ર શ્રી ધીરજલાલ ભાઈ તુરખીઆ અને બીજી વ્યક્તિઓદ્વારા સાંભળવા મળે છે.

સંમેલન પાછલ આ પ્રમાણે અથક શારીરિક અને માનસિક શ્રમ સેવ્યા ઉપરાંત રૂપીયા છ હજાર જેટલું સ્વર્ચ તેમને થયેલું હતું.

આ બધી જહેમત ઉઠાવવાનું એક માત્ર પ્રયોજન હતું સાધુ સમાજ-શ્રમણસંઘનો ઉદ્ધાર, તેમનું પારસ્પરિક સંગઠન, શિથિલાચાર અને શિથિલાચારીઓનો ત્યાગ, તપ અને ચારિત્રની પવિત્રતાની સાથે સાથે તેમનામાં જ્ઞાનનો વિકાસ કરવો કારણ કે તેઓ પોતે જ પોતાની નોંધપોથીમાં સાધુ-સમાજ પ્રત્યેના પોતાના અંગત વિચારો વ્યક્ત કર્યા છે :—

‘મુનિઓ સમાજના મુકુટમણિ છે, આપણા ગઢાની મોતીની માઢાઓ છે. એ મોતીની માઢામાં અસલી બસરાઈ મોતી જ જઢવાઈ રહે અને સાથે સાથે અસલી ઓપ પગ કાયમ રહે એ સંભાઢવાની સાથે કલ્ચર મોતીનું મિત્રશ્વર ન થઈ જાય અને કાઢ દેશે કલ્ચર આવી ભરાયું હોય તો તેને બસરાઈ બનાવી દેવાય.’

ઉપરની ૪-૫ પંક્તિઓમાં જ તેઓશ્રી પોતાની સ્વેરાત-બુદ્ધિથી પોતાનું હૃદય સ્વાલી કર્યું છે. સંમેલનની ઉપયોગિતા સિદ્ધ કરતા અને સાધુ સમાજને પોતાના કર્તવ્યનું માન કરાવતા અનેક લેખો ‘જૈન પ્રકાશ’ ‘સ્થા. જૈન’ વગેરેમાં અવાર નવાર લખ્યા છે. જે વાંચવાથી સ્પષ્ટ થાય છે કે સાધુસમાજ કે જે સ્વાસ કરીને સ્થાનકવાસીઓ માટે તો એક માત્ર આધારરૂપ છે તેની અવનત દશા માટે તેઓશ્રી પોતાના હૃદયમાં અપાર વેદના અનુભવ કરતા હતા. આ વેદનાને દૂર કરવા માટે જ તેઓશ્રી એ આ ભર્ગીરથ પ્રયત્ન આદર્યો હતો.

વેશથી તેઓ સાધુ ન હોવા છતાં તેમના હૃદયની સાધુતાને લીધે તેઓશ્રી સાધુઓના સાચા સહકાર બની શક્યા હતા. સાધુ સંમેલનના

एकमात्र कर्णधार हता अने तेओश्रीना विचारोना विरोधक के समर्थक दरेक साधु मुनिराजोना आदर अने सन्मानपात्र सखा बन्या हता.

ए संमेलनना दिवसथी बराबर छ वर्षना गाळा बाद ए ज चैत्र शुक्ल दशमी (सं. १९९५) ना सवारना दश वागे तेओश्रीए पोतानो देह छोड्यो. आ रीते साधु संमेलननी जयंति साथे तेमनी मृत्युतिथि सदाने माटे जोडायेली ज रहेशे.

संमेलन पछी जीवनना अंत सुधी संमेलन माटे तेमना हृदयमां निरंतर झंखना चालु हती; परंतु संमेलन-साफल्यनी तेमनी आशा तेमना जीवनकालमां साध्य न बनी शकी.

तेओश्रीए इ. स. १९३९ नी ८-९ एप्रिलनी जनरल कमिटीना आमंत्रणना जवाबमां ए कमिटीमां हाजर रही फरी एकवार द्विगुणित उत्साहथी संमेलन अने कोन्फरन्सनुं कार्य उपाडवानी तमन्ना प्रदर्शित करी हती. परंतु कुदरतने कई जुदुं ज करवुं हशे.

तेमना आ महाभारत प्रयत्नोनी कदर करी कोन्फरन्सना नवम अधिवेशन वखते अजमेरमां भारतीय चतुर्विध स्था. जैन श्रीसंघे तेमने 'नवरत्नजडित सुवर्णपदक' अर्पण कर्यो हतो, जे पदक तेओए पोतानी प्यारी संस्था 'जैनगुरुकुल, व्यावर' माटे अनामत राख्यानुं ए ज वखते जाहेर कर्युं हतुं.

अत्रे स्व० श्री दुर्लभजीभाईना अनन्य सखा समाजभूषण स्व० श्री नथमलजी चोरडिया के जेमनार्थी जैन समाज सारी रीते परिचित छे अने जेमनुं जीवन पण राष्ट्र अने समाजनी सेवामां ज पूर्ण थयुं छे अने जेमना सक्रिय सहयोग अने सद्भाव सद्गत श्री दुर्लभजीभाईए सदा साध्यो हतो ते स्व० शेठ अमरचंदजी

પિત્તલ્યા, સ્વ૦ શેઠ બાલમુકુંદજી મૂથા, સ્વ૦ શેઠ સૂરજમલ્લભાઈ, શ્રી૦ શેઠ વેલજીભાઈ, શેઠ બરદભાણજી પિત્તલ્યા, શ્રી અમૃતલાલભાઈ ઝવેરી, શ્રી બાબૂ આણંદરાજજી સુરાણા આદિ તેમના મિત્રમંડળના નામનો અહીં ઉલ્લેખ કરવો અસ્થાને નહિ ગણાય.

[૪] વિદ્યાપ્રચાર

સ્વ૦ શ્રીદુર્લભજીભાઈના સાચા જીવન્ત સ્મારકોમાં કોન્ફરન્સ અને બૃહત્ સાધુ સંમેલન પછી ત્રીજું સ્થાન ‘જૈન ટ્રેનિંગ કોલેજ’ તથા ‘શ્રી જૈન ગુરુકુલ શિક્ષણ સંઘ, બ્યાવર’નું છે.

જીવનમાં વિદ્યાનું મહત્ત્વ કેવું અને કેટલું છે તે તો કોઈ વિદ્યારસિક વ્યક્તિ જ સમજી શકે છે.

રાષ્ટ્ર, ધર્મ કે સમાજના ઉત્થાનનો આધાર વિદ્યા છે. જ્યાંસુધી વિદ્યાધન વધતું નથી ત્યાંસુધી રાષ્ટ્ર કે સમાજનું બલ પળ વધી શકતું નથી. સ્વ૦ દુર્લભજીભાઈ વિદ્યાની અમાપ શક્તિનું માપ કાઢી શક્યા હતા અને એટલે જ પોતાના અંગજાત પુત્રોને ઉચ્ચ શિક્ષણ આપ્યું હતું. પણ તેઓશ્રી એક સ્વાર્થી પિતા ન હતા. તેમનું હૃદય ઉદાર હતું. તેમના હૃદયમાં ‘વસુધૈવ કુટુમ્બકમ્’ ની ભાવના બરાબર વિકાસ પામી હતી. તે વૃદ્ધ વૈદ્યરાજે પોતાના અનુભવોથી ચોક્કસ રીતે જાણી લીધું હતું કે, જે સમાજ માટે તેમણે પોતાનું તન, મન અને ચત્કિંચિત્ ધન અર્પણ કર્યું છે તે સમાજનો ઉદ્ધાર જ્ઞાન-શિક્ષણ વિના સર્વથા અશક્ય છે.

પોતાની આવી ચોક્કસ માન્યતાને લીધે શરૂઆતમાં તો તેમણે ગરીબ પણ વિદ્યાના પિપાસુ છાત્રોને છાત્રવૃત્તિ આપી પ્રોત્સાહન આપવાનું શરૂ કર્યું. જે કોઈ પણ વિદ્યાર્થી તેમની પાસે પહોંચતો

તે સ્વાલી હાથે પાછો તો ન જ ફરતો. બીજાનાં દુઃખો સમાન ગણવા અને તેમને દૂર કરવા બનતું કરવું, એ તેમનો મોટામાં મોટો ગુણ હતો. દુઃખી પ્રત્યે સહાનુભૂતિ અને હૃદયની દાખવવાની ભાવના તો પરાકાષ્ટાએ પહોંચી હતી. વિદ્યાર્થી સિવાય પણ અનેક ગરીબ ગરબાઓ અને સહધર્મી ભાઈઓને તેમનો આધાર મળ્યો હતો. કેટલાંક યુવકોનું પોતાના પુત્રની જ માફક પાલન-પોષણ કર્યું હતું. અનેક બાલકોના તેઓશ્રી આશ્રયરૂપ હતા. પણ આ બધું તેઓશ્રી અપ્રગટ રૂપે જ કરતા. એમની આ ઉદારતાનો આંક કાઢવો હોય તો એમની પાછળ ભણી એક નજર જ ફેરવી જવી બસ થશે.

પણ આમ થોડા ઘણા છાત્રોને છાત્રવૃત્તિ આપવાથી જ કાંઈ સમાજહિત સાધી શકાય નહિ. સમાજને સ્વચ્છ અને સુદૃઢ બનાવવા માટે આખા સમાજમાં વિદ્યાનો પ્રચાર કરવો આવશ્યક છે. આ વાત ને લક્ષ્યમાં લઈ શ્રી દુર્લભજીભાઈએ વિદ્યા-વિકાસનો પ્રશ્ન સમાજ સમક્ષ મૂકવાનો વિચાર કર્યો અને સમાજે પણ એ પ્રશ્નને હાથ ધરી સમાજ કલ્યાણની પ્રવૃત્તિ પ્રારંભ કરી દેવાનું ઉચિત માન્યું.

[૫] જૈન ટ્રેનિંગ કોલેજ

જૈનધર્મના મર્મજ્ઞ અને તેની સાથે સાથે અંગ્રેજી, સંસ્કૃત, પ્રાકૃત વગેરે ભાષાઓનું તથા અન્યધર્મોનું સારું જ્ઞાન આપી ધર્મનિષ્ઠ, સમાજસેવક અને જૈનધર્મના પ્રચારક યુવકો તૈયાર કરવાના હેતુથી કોન્ફરન્સ તરફથી સન્ ૧૯૧૧ માં જૈન ટ્રેનિંગ કોલેજની સ્થાપના રતલામ મુકામે કરવામાં આવી હતી. આ સંસ્થા પ્રત્યે શ્રી જ્ઞવેરીજીનો અપૂર્વ પ્રેમ હતો પણ આગળ જતાં કોન્ફરન્સે આ સંસ્થા બંધ કરી. આ ઝળપ શ્રી જ્ઞવેરીજીને ઘણી જ સાલી હોવાથી

મલકાપુરમાં શ્રી. મેઘજી થોમણ જે. પી. ના પ્રમુખપદ નીચે મળેલા અધિવેશન વચ્ચે સ્વ. શ્રી. વા. મો. શાહના સહકારથી તેઓશ્રીએ આ સંસ્થાને પુનર્જીવન અપાવ્યું અને બીકાનેર મુકામે વિદ્યાપ્રેમી શ્રીમાન્ સેઠ શ્રી અગરચંદ્રજી મેરોદાનજી સેઠિયાને આગળે તેનો પ્રારંભ થયો. શ્રીયુત સેઠિયાજીએ આ સંસ્થામાં ઘણો જ ઉત્સાહ પૂર્વક રસ લીધો અને સંસ્થાના વિકાસ અર્થે દરેક પ્રયત્નો કર્યા.

પણ બીકાનેર જેવા ઉષ્ણ પ્રદેશમાં સંસ્થાને રાખવા કરતાં જયપુર જેવા વિદ્યાના કેન્દ્રમાં સંસ્થાને લાવવામાં આવી ત્યારે શ્રી ધીરજ-લાલભાઈ તુરખીયાને બોલાવીને તેઓએ વેપારમાંથી પૂર્ણ નિવૃત્ત ન થયા હોવા છતાં સઘળી જવાબદારી પોતાના માથે વહોરી, સંસ્થાનું સંચાલન પોતાના હાથમાં લીધું.

તેમણે એક માઠીની માફક કોલેજના છાત્રોના જીવનની ઘણી જ સતર્કતાપૂર્વક સંભાળ રાખી. તેઓશ્રી પોતાના અંગજાત પુત્રોથી પણ વધારે પ્રેમ કોલેજ-છાત્રો તરફ દર્શાવતા અને કોલેજના છાત્રો પણ તેમને ધર્મપિતાથી, વિશેષ આદરણીય માનતા હતા. પિતાપુત્રનો આવો અનેરો પ્રેમ સંબંધ સ્થાપિત થવાના કારણે જ કોલેજના છાત્રો તેમને ‘બાપૂજી’ના નામથી સંબોધતા હતા.

છાત્રોના વિકાસ માટે તેઓશ્રી સ્વ. પ્રયત્નશીલ રહેતા. પોતાના શક્તિ સામર્થ્યનો ભોગ આપીને પણ છાત્રોની સાથે રહેવામાં, તદ્દ્રૂપ બનવામાં અને એમની હિતચિંતામાં જ મગ્ન રહેવામાં જ તેઓશ્રી આનંદનો અનુભવ કરતા હતા.

કચ્છ જેવા સુદૂરવર્તી પ્રદેશમાં પણ જ્ઞાનતપસ્વી શતાવધાની પં. મુનિશ્રી રત્નચંદ્રજી મહારાજની સમીપમાં વિદ્યાર્થીઓને શાસ્ત્રીય જ્ઞાન

કરાવવા માટે પોતાની દુર્બલ કાયા હોવા છતાં સાથે લઈ ગયા અને સાથે રહ્યા. અને શિક્ષણ સંસ્થા પ્રત્યે સંચાલકોની કેટલી વધી જવાબદારી છે તેનો બોધપાઠ શીખડાવ્યો. કચ્છમાંથી કોલેજીયનોને પોતાના બ્યાવર ગુરુકુલ સાથે રાખ્યા, જ્યાં શ્રી. ધીરજલાલભાઈ હતા જ અને પોતે પણ પ્રતિમાસ આવીને સાથે રહેતા. સારો શાસ્ત્રાભ્યાસ અને લેખન-વક્તૃત્વનો અભ્યાસ કરાવીને એ સુયોગ્ય સ્નાતકોને સમાજના ચરણે અર્પણ કરી પોતે કૃતકૃત્ય થયા. આજે સમાજમાં પોતાની સેવા આપતા જે થોડાઘણા યુવકો નજરે પડે છે એ તે માઠીના પરિશ્રમના સાચા પરિચાયક છે.

આ પ્રમાણે ‘જૈન ટ્રેનિંગ કોલેજ’ કોન્ફરન્સના નિશ્ચય મૂજબ થોડા વર્ષો પછી બંધ કરવામાં આવી અને શ્રી જ્ઞવેરીજી પણ સાધુ સંમેલન અને કોન્ફરન્સની પ્રવૃત્તિમાં રોકાયેલા રહ્યા પણ એ પ્રવૃત્તિઓથી નિવૃત્ત થતાં તેમણે પોતાના નિવૃત્તિમય જીવનને ‘જ્ઞાનયજ્ઞ’ની પ્રવૃત્તિઓમાં મૂકી દીધું.

[૬] જૈન ગુરુકુલ, બ્યાવર

શ્રી દુર્લભજીભાઈની ઉત્તરાવસ્થાની ઘણી સ્વરી સેવા ‘શિક્ષણ’ પાછળ જ ગઈ છે. તેમણે જૈન ગુરુકુલ બ્યાવરને પોતાની શિક્ષણસેવાનું કેન્દ્ર બનાવ્યું હતું. સાધુ સંમેલનને અંતે સમાજે તેમને અર્પેલો ‘નવરત્ન યશચંદ્રક’ એમણે કોન્ફરન્સના નવમ અધિવેશન વખતે જૈન ગુરુકુલ, બ્યાવરને અર્પ્યો હતો એટલે કે પોતાનું છેવટનું યશઃજીવન તેમણે બ્યાવર ગુરુકુલને સમર્પ્યું હતું. જૈન ગુરુકુલને માટીમાંથી માનવ પ્રકટાવનાર જૈન વિદ્યાપીઠ બનાવી, જૈન શિક્ષણનું કેન્દ્ર બનાવવાની તેમની ઉત્કટ ઇચ્છા હતી, કે જેથી અનેક

બાળકોને શિક્ષણ અને સંસ્કારની શિક્ષા-દીક્ષા મળે અને તે મોટા થઈ સમાજના સાચા સેવકો બને.

પોતાની આ ઇચ્છાને પાર પાડવાને માટે તેમણે સક્રિય પ્રયત્ન કર્યો હતો. ગુરુકુળને જૈન વિદ્યાપીઠ જેવું વિશાળ રૂપ આપવા માટે ‘જૈન ગુરુકુળ શિક્ષણ સંઘ’ની યોજના ઘડી, આ સંસ્થાને સરકારદ્વારા રજિસ્ટર્ડ કરાવી દીધી હતી, અને સ્વાસ્થ્યની પરવા કર્યા વિના ગુરુકુળની પ્રગતિ અને સ્થાયિત્વ માટે અનેક પ્રવાસો સ્વેચ્છા હતા. શ્રીમંતો પાસે ‘મિક્ષાં દેહિ’ કહી જ્ઞાનમિક્ષા માંગી હતી. હમણાં હમણાં નાગપુરવાસી દા.૦ વી.૦ સેઠ સરદારમલજી પુંગલિયા તથા પોતાના મિત્રો પાસેથી રૂ.૦ ૩૫ હજાર મેળવી ભવનો બનાવ્યાં અને ભવનોના ઉદ્ઘાટન વખતે ગુરુકુળ માટે એક લાખનું સ્થાયી ફંડ કરી, ગુરુકુળને અમર બનાવવાની ભાવના અને પ્રયત્નમાં હતા પણ ઉદ્ઘાટનના અવસર પહેલાં લાંબા વખત સુધી બિમારપથારીએ પડ્યા રહ્યા અને આ અપૂર્વ કાર્ય પોતાના સમૃદ્ધ મિત્રો માટે પડતું મૂકી સ્વર્ગે સિધાવ્યા. તૈયાર થયેલા ગુરુકુળનાં મકાન જોવાની ભાવના તેમને અનેક વાર થઈ પણ પથારીવશ હોવાને લીધે પોતાની ઇચ્છા પૂરી ન કરી શક્યા.

છેવટની ઘડી સુધી તેમણે ગુરુકુળના કાર્યમાં અત્યંત રસપૂર્વક ભાગ લીધો. ડોક્ટરોની ના હોવા છતાં તેઓશ્રી આ બહુમૂલ્ય પ્રવૃત્તિથી વિમુક્ત થઈ શક્યા નહિ. અત્યધિક બીમાર હાલતમાં મરણ-પથારીએ પડ્યા પડ્યા પણ ગુરુકુળનો જ વિચાર કર્યા કરતા હતા. તેઓ બિમારીને બિછાને પડ્યા પડ્યા અનેકવાર કહેતા હતા કે:—

‘હવે મને ઘરની ચિંતા નથી. જો ૬ મહિનાનું લાંબું જીવન મળે તો તેને હું ગુરુકુળના સ્થાયિત્વ માટે આપી દર્શાવું અને તેને આર્થિક ચિંતાથી મુક્ત કરી શાંતિ લઈશ.’

તેઓશ્રી ગુરુકુળના માત્ર કુલપતિ જ ન હતા, તેના અગ્રગણ્ય સંચાલક હતા. ગુરુકુળના આદ્ય સંસ્થાપક શ્રીયુત સેઠ અમોલચંદજી લોઢાના સ્વર્ગવાસ થયાના થોડા વચ્ચે વાદ જ શ્રી૦ જ્ઞવેરીજીના અસામાન્ય અવસાનથી ગુરુકુળને ભારે ધક્કો લાગ્યો, એમાં જરાય સંદેહ નથી. તેમની છત્રછાયામાં વધી દિશાઓમાં ગુરુકુળે સારી પ્રગતિ કરી હતી અને ગુરુકુળના પ્રમુખ તથા વાર્ષિક રૂ. ૨૦૦૦ ના સહાયક શ્રીયુત સેઠ ફતેહલાલજી મિશ્રીલાલજીને પણ તેમના કામથી અત્યધિક સંતોષ થયો હતો. ટ્રસ્ટીઓ અને પ્રબંધક સમિતિ તેમના વિશ્વાસે નિશ્ચિત હતા.

તેઓશ્રી પોતાની આ પ્રિય સંસ્થાને વારસારૂપે પોતાના વડિલ પુત્ર શ્રી વનેચંદભાઈ જ્ઞવેરીને સોંપી ગયા છે કે જેઓ આ સંસ્થાના ઉપ-પ્રમુખ (Vice-chairman) નું માનવંતુ પદ શોભાવી રહ્યા છે. એટલું જ નહિ પણ સાધુસંમેલનના મહાકાર્યની પોતાની બે મુજાઓ- (સહમંત્રીઓ) શ્રી૦ સરદારમલજી છાજેડને કુલપતિ તરીકે અને શ્રી૦ ધીરજલાલભાઈ તુરખીયાને અધિષ્ઠાતા તરીકે સોંપતા ગયા છે. શાસનદેવ એમના એ જ્ઞાનવર્ગીચાને સ્તૂતિ સ્વીકારો !

[૭] સિદ્ધાન્તશાળા

“**સ્થા.** જૈન ત્યાગીઓમાં, જગત્ના બીજા ત્યાગીઓની તુલનાની દૃષ્ટિએ ત્યાગની ન્યૂનતા નથી પણ ન્યૂનતા છે. દેશ-કાલોચિત્ત સમ્યક્ જ્ઞાનની. એ સમ્યક્ જ્ઞાનના અભાવે આજે એ એકાંત કલ્યાણકર ત્યાગ પણ જગત્ની દૃષ્ટિમાં ઓછો આકર્ષક બને છે. જ્ઞાનવિહીન શુષ્ક ત્યાગ જીવનને જડ અને શુષ્ક બનાવે છે. જીવનનો ઉત્કર્ષ જ્ઞાનમાં છે.” શ્રી જ્ઞવેરીજી આ વિચારોના સમર્થક

હતા. જો કે છેલ્લા દસેક વર્ષોથી આપણા મુનિરાજોનું ધ્યાન પળ જ્ઞાન-પ્રાપ્તિ તરફ દોરાયું હતું અને પરિણામે કેટલાય સાધુ મુનિરાજો અભ્યાસ કરવા લાગ્યા હતા. પણ આ શૈલીથી અભ્યાસ કરવામાં સમાજના પૈસાનો ભારે દુરુપયોગ થતો હતો કારણ કે દરેક મુનિરાજો પોત-પોતાના અભ્યાસ નિમિત્તે જુદા જુદા બ્રાહ્મણ પંડિતો રાખતા હતા. આવા પંડિતો પોતાની સ્વાર્થપૂર્તિ કરવા સ્વાતંત્ર્ય અનેક વર્ષો સુધી મહારાજોને મળાવવાની નોકરી કર્યા બાદ જ્યારે છૂટા થતા ત્યારે જૈન મુનિરાજોની નિંદા કરતા અને તિરસ્કારતા. આ પ્રમાણે બંને રીતે જે નુકશાન થઈ રહ્યું હતું તેને રોકવા માટે સ્વ. શ્રી ઝવેરીજીએ આત્માર્થી મુનિશ્રી મોહનઋષિજી મ. સા. ની શુભ સલાહ મુજબ સિદ્ધાન્ત-શાળાની યોજના ઘડી.

આ યોજના મુજબ જો વધા મુનિરાજો જુદા જુદા અધ્યાપકો રાખવાનું બંધ કરે અને જે જે સ્થળોએ આવી સિદ્ધાન્તશાળાઓ સ્થાપવામાં આવી હોય તેમાંથી પોતપોતાની અનુકૂળતાવાળા સ્થળોની શાળાઓમાં શિક્ષણ લેવા જાય તો પૈસાનો સદુપયોગની થવાની સાથે સાથે નીચેના લાભો પણ થઈ શકે:—

(૧) આપણા જ ધને પોષાતા પેટાર્થી લોકો નિંદા કરતા અટકે અને સ્વબંધુઓને આ સેવાનો લાભ આપી શકાય.

(૨) સાધુઓમાં પારસ્પરિક વહેવાર અને સ્નેહસંબંધ વધે.

(૩) અરસપરસના વિચારવિનિમયથી જ્ઞાનની વૃદ્ધિ થાય.

(૪) સારા સારા નિષ્ણાત વિદ્વાનો મોટા પગારે પણ આ સંસ્થાઓમાં રોકી શકાય અને

(૫) જૈનાગમોના ઉદ્ધારનું કાર્ય જે એક બે વ્યક્તિઓથી થવું કષ્ટસાધ્ય છે તે અહિંયા સરલતાથી થઈ શકે.

આ બધી વસ્તુને લક્ષ્યમાં લઈને જ શ્રી જ્ઞવેરીજીએ શ્રી જૈન ગુરુકુલ શિક્ષણસંઘ, બ્યાવર તરફથી વ્યાવરમાં જ સિદ્ધાન્તશાળા સ્કોલી. અને ગુરુકુલના આઘ પ્રેરક આત્માર્થી મુનિ શ્રી મોહનઋષિજી મ૦ સા૦ ના ઉપદેશથી આ શુભ કાર્યમાં આર્થિક મદદ પળ મળી. શ્રી જ્ઞવેરીજીના અવસાન પછી પણ એ સંસ્થા પોતાનું અસ્તિત્વ ધરાવી રહી છે અને સાધુ-સાધ્વીઓને શિક્ષણ આપવાની પ્રવૃત્તિ સેવી રહી છે. હર્ષની વાત છે કે, શ્રી જ્ઞવેરીજીના અવસાન પછી સમાજમાં આવી બીજી બે-ચાર સંસ્થાઓની વૃદ્ધિ થઈ છે.

[૮] કાશી વિદ્યાપીઠમાં સ્થા૦ જૈન ચેયર

આગળ બતાવવામાં આવેલી અનેકવિધ પ્રવૃત્તિઓ સિવાય પણ અનેક કાર્યો છે જેમાં આ કર્મવીર પુરુષે પોતાથી બનતું કરવામાં પાછી પાની કરી ન હતી. ટૂંકમાં સ્થા૦ સમાજની સમાજોદ્ધારક દરેક પ્રવૃત્તિઓમાં સીધી વા આડકતરી રીતે એમનો હાથ હતો જ એમ કહેવું એ અતિશયોક્તિ ભરેલું નથી.

બનારસ હિન્દુ વિશ્વવિદ્યાલયમાં લગભગ બધા આર્યધર્મોની ‘ચેયર્સ’ છે. એટલે કે તેમાં બધા ધર્મોનો અભ્યાસ કરવાની સગવડતા છે. તેમાં જુદા જુદા ધર્મોના નિષ્ણાત પ્રોફેસરો છે. ‘વિશ્વવિદ્યાલય’ પોતાના સ્વર્ચથી આ પ્રમાણે વ્યવસ્થા નથી કરતું. પણ જે ધર્માનુયાયીઓ વિશ્વવિદ્યાલયમાં પોતાના ધર્મના અભ્યાસીઓ માટે વ્યવસ્થા કરવા ચાહે છે, તેમણે વિશ્વવિદ્યાલયમાં અમુક રકમ આપવી પડે છે અને રકમના વ્યાજમાંથી આ પ્રમાણે વ્યવસ્થા કરવામાં આવે છે. મૂર્તિપૂજક ભાઈઓની પણ ‘ચેયર’ આ વિશ્વવિદ્યાલયમાં છે અને શ્રીયુત પં૦ સુખ-લાલજી તે ‘ચેયર’ના પ્રોફેસરનું પદ ભોગવી રહ્યા છે.

આ પ્રમાણે સ્થા. જૈન ચેયર કાશી વિદ્યાપીઠમાં કાયમ કરવાની ઇચ્છા છેલ્લા દિવસોમાં શ્રી જ્ઞવેરીજીના મનમાં ઉદ્ભવી હતી. અને તે બાબત આ વિદ્યાપીઠ સાથે પત્રવ્યવહાર કરી રૂ. ૫૦૦૦ જમા કરાવવાની શર્તે પરવાનગી પણ લીધી હતી અને પ્રોફેસરના સ્થાને શ્રીયુત પં. ઇન્દ્રચન્દ્રજી વેદાન્તાચાર્ય, બી. એ. ની નિયુક્તિનો નિર્ણય પણ કરી લીધો હતો.

આપણી કોન્ફરન્સની જનરલ કમિટીએ શ્રી હંસરાજ જિનાગમ ફંડ-માંથી રૂ. ૫૦૦૦ આ સ્વાતામાં આપવા સ્વીકૃતિ પણ આપી હતી. પણ શ્રી જ્ઞવેરીજીના અવસાન પછી આ કાર્યમાં કોઈએ રસ લીધો નહિ અને કોન્ફરન્સે તે બાબત શું પગલા લીધાં તે પણ હજુ સુધી જાણવામાં આવ્યું નહિ.

[૯] હંસરાજ જિનાગમ ફંડ

અમેરેલીના વતની અને શ્રી જ્ઞવેરીજીના નિકટ સંબંધી તથા શાસ્ત્રના મર્મજ્ઞ મરહૂમ શેઠ હંસરાજભાઈ તરફથી કોન્ફરન્સના નવમ અધિવેશન વખતે શાસ્ત્રોદ્ધારક ફંડ માટે શ્રી જ્ઞવેરીજીની પ્રબળ પ્રેરણાથી રૂ. ૧૫૦૦૦ ની ઉદાર સસ્વાવત જાહેર કરવામાં આવી હતી.

એ ફંડના તેઓ માનદ મંત્રી અને ટ્રસ્ટી હતા. અને આ ફંડનો સુંદર સદુપયોગ થાય એ હેતુથી તેઓશ્રીએ તેના કાર્યની સુંદર રૂપરેखा તૈયાર કરી હતી.

ધાર્મિક બાલ સાહિત્ય તૈયાર કરાવવા તેઓશ્રીએ પં. ગિરધરલાલજીને મહાગુજરાતના બાલકોના હૃદયસમ્રાટ સ્વ. શ્રી ગિજુભાઈ બધેકા પાસે મોકલ્યા હતા અને થોડું ઘણું કાર્ય પણ પ્રારંભ કરવામાં આવ્યું હતું.

તે સિવાય સંસ્કૃત-પ્રાકૃત જૈન ગ્રંથોનો સર્વસામાન્ય ને પરિચય મળે એ હેતુથી દેશી ભાષાઓમાં ભાષાન્તર કરાવવાનો પળ નિર્ણય કર્યો હતો અને તે ઉપરાંત જૈન ધર્મને લગતા વિષયો ઉપર આધુનિક શૈલીથી સુંદર પુસ્તક તૈયાર કરનારને સો સો રૂપિયા ઇનામ રૂપે આપવાનું પળ જાહેર કર્યું હતું. પળ જ્ઞાનમાં પછાત સ્થાનકવાસી સમાજે તે જાહેર સ્વરનો જરાય લાભ લીધો નહિ.

[૧૦] વિદ્યા-રસિકતા

શ્રી જ્ઞવેરીજી જૈન ગુરુકુલ બ્યાવરના કુલપતિ હતા પળ તેથી તેમની શિક્ષા વિષયક સેવાઓ ‘બ્યાવર ગુરુકુલ’ સુધી જ સીમિત હતી, એમ માની લેવાનું કોઈ કારણ જણાતું નથી. બ્યાવર ગુરુકુલ સિવાયની અનેક સ્થાનકવાસી તથા ઇતર સમાજની સંસ્થાઓમાં યથાશક્તિ સહયોગ અને આર્થિક સહાયતા આપી છે, એવું તેમના કાર્યોથી અને મૃત્યુ વસ્તના વસીયતનામા (Will) ઉપરથી સિદ્ધ થાય છે.

તેઓ બહુ જ વિદ્યારસિક હતા. એ જ કારણ છે કે કાઠિયાવાડની જૈનશાળાઓના ધાર્મિક શિક્ષણમાં ક્રાન્તિ લાવવા અને કાઠિયાવાડના આંગણે પળ ગુરુકુલની સ્થાપના કરવા નિમિત્તે રાજકોટ અને બોટાદ મુકામે જે શિક્ષણ પરિષદો ભરવામાં આવી હતી તેમાં પોતે હાજર રહી આગળ પડતો ભાગ લીધો હતો. અને સૌરાષ્ટ્રના આંગણે શ્રીમદ્ જૈનાચાર્ય પૂજ્યશ્રી શ્રીલલજી મ૦ સા૦ અને તેમના અનુવર્તી સુશિષ્ય જૈનાચાર્ય શ્રીમદ્ જવાહિરલાલજી મ૦ સા૦ ની પધરામણી કરાવી જ્ઞાનની ગંગા વહેવરાવવામાં અને તેમના શુભાગમનના સ્મારક

રૂપે કાઠિયાવાડના કેન્દ્ર રાજકોટ મુકામે શ્રી કાઠિયાવાડ જૈન ગુરુકુલ પાઠશાળાની સ્થાપના કરવામાં રાજકોટના સુશ્રાવક શ્રીયુત ચુનીલાલ નાગજી વોરા, રાયસાહેબ શ્રીયુત ઠાકરસી મકનજીભાઈ ધીયા વગેરેની સાથે સ્વ. શ્રી શંવેરીજીનો મોટો ફાળો હતો. અને એ સંસ્થાના વિકાસ અર્થે સુયોગ્ય કાર્યકર્તાઓને એ સંસ્થામાં રેંચી લાવવા માટે સ્વ. શંવેરીજીએ સંસ્થાના મંત્રીઓને સારી મદદ કરી હતી.

એ સિવાય પંજાબમાં પંચકુલા મુકામે ચાલતા જૈનેન્દ્ર ગુરુકુલમાં રાયબહાદુર લાલા સુખદેવસહાયજી જ્વાલાપ્રસાદજીએ બનાવેલ સામાયિક ભવનનું ઉદ્ઘાટન કરવા પધાર્યા હતા. પાલી (મારવાડ)ની શાંતિ જૈન પાઠશાળા, જયપુરની સુબોધ જૈન મિડલ સ્કૂલ અને ત્યાંના ગુજરાતી સમાજ તથા મોરબીના જૈન વિદ્યાર્થી ભુવન વગેરે અનેક જૈન સંસ્થાઓ પ્રત્યે તેમને પ્રેમ હતો અને તેમની યથાશક્ય સેવા બજાવવામાં એ વિદ્યારસિકે પોતાની ફરજ માની હતી.

દરેક જૈન સંસ્થાઓ માટે તેમના હૃદયમાં નિખાલસ પ્રેમ હતો. તેમનામાં સાંપ્રદાયિક પક્ષપાત ન હતો. એટલે જ તો જૈન ટ્રેનિંગ કોલેજનો વીર-તત્ત્વ-પ્રકાશક મંડળની સાથે તાદાત્મ્ય સંબંધ તથા બ્યાવર જૈન ગુરુકુલનો આત્માનંદ જૈન ગુરુકુલ ગુજરાંવાલા, પંજાબ તથા ઓશિયા જૈન વિદ્યાલયનો સ્નેહ-સંબંધ સ્થાપિત કરવામાં તેઓ જ કારણભૂત હતા. કલકત્તા એસોસિએશન પરીક્ષાઓનું કેન્દ્ર બ્યાવર હોઈને પરીક્ષા આપવા આવતા બીજી સંસ્થાઓના વિદ્યાર્થીઓને અભેદ-ભાવે બ્યાવર ગુરુકુલના અતિથિ બનાવી દરેક જાતની સગવડતા આપવી અને બ્યાવર ગુરુકુલના છાત્રોને પણ આવશ્યકતા પડે ત્યારે

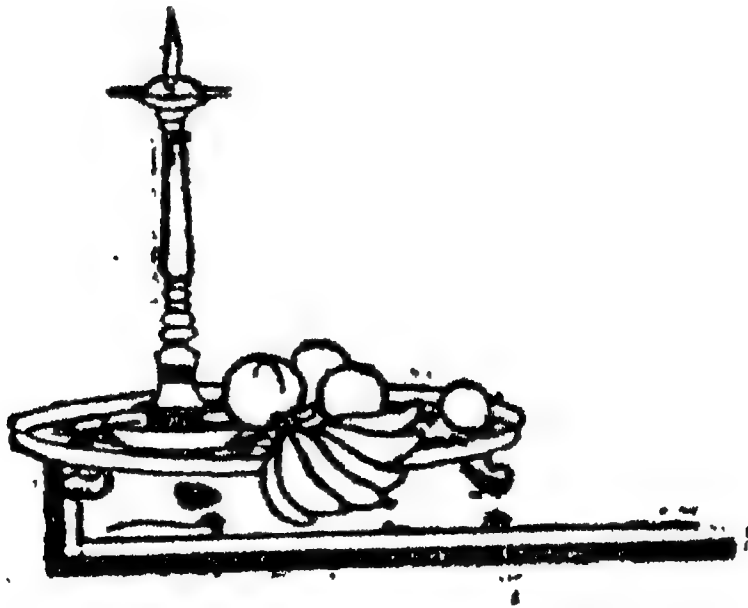

ધર્મવીર શ્રીમાન્ શ્રીઃ દુર્લભજીભાઈનો જ્ઞાનપ્રેમઃ શ્રી જંગ શિક્ષણ સમિતીન-ગાજ

બીજી સંસ્થાઓમાં મોકલવાની પ્રણાલી તેમના જ વરદ હસ્તે પ્રારંભવામાં આવી હતી. શ્રી ક્ષવેરીજીમાં એકત્વની ભાવના કેટલી બધી ઓતપ્રોત થઈ ગઈ હતી, એનો રૂચાલ શ્રી ક્ષવેરજીએ બનારસમાં યશોવિજય જૈન પાઠશાળામાં તથા જયપુરની મૂર્તિપૂજક સભામાં જઈ મહાવીર જયંતિ ઉપર સુન્દર છટાદાર ભાષણકર્તાને આપેલા પારિતોષિક ઉપરથી જણાઈ આવે છે.

આવી ઉદારનીતિને લીધે જ સમાજના અનેક યુવાનોના જીવનના સુન્દર ઘડતરમાં તેમના ઉદાર જીવનનો સારામાં સારો ફાળો રહેલો છે.

धार्मिक-जीवन

[१] धर्म-संस्कार

स्व० श्री दुर्लभजीभाईना यशस्वी जीवननुं चणतर धर्म-जीवनना पाया उपर थयुं हतुं. धर्मभावना तो नानपणथी ज तेमनी रगेरगमां रमी गई हती. प्रातःकाळे वहेलां ऊठवुं, नित्यकर्म पताव्या बाद सामायिकमां बेसी परमात्म-स्तुति करवी, नमस्कारमंत्रनो जाप करवो, वडिलो तथा गुरुओने वंदन करवां, नियमित खावुं, नियमित अभ्यास करवो, नियमित सूवुं अर्थात् प्रत्येक कार्य नियमित करवुं अने ए नियमिततानी साथे साथे प्रभु महावीरना एक साचा उपासक श्रावक तरीके 'जयं चरे जयं चिहे' ना सिद्धांतने पण आचरण मां मूकवो एटले के दरेक प्रवृत्तिओ मां विवेक जाळववो, निष्कारण कोईने मारवुं नहि, खोटुं बोलवुं नहि, व्यापारादि मां प्रामाणिकता राखवी, दुराचार तथा दुर्व्यसन नुं सेवन करवुं नहि, तुच्छकार थी कोईने न बोलाववुं, गाळो भांडवी नहि, कलेश-कंकास करवो नहि आदि धर्मसंस्कारो तो जाणे तेमना माता पिता तरफथी वारसा मां मळ्यां होय तेम ते बधाने आचरणमां मूकवा सतर्क अने सावधान रहेता. आ प्रमाणे एक धर्मनिष्ठ पुरुषने छाजे तेम तेओ अठार पापस्थानकोने दूर करवा प्रयत्न करता हता.

सत्संग करवो, साधुसंतोनी सेवा-परिचर्या करवी, सदुपदेश सांभळवो ए तेमनो नित्यक्रम हतो. मुनिवरो प्रत्ये एमने खूब ज भक्तिभाव हतो. चातुर्मास मां एक बे मास शांतिथी कोई महामुनि

પાસે રહી આત્મધ્યાન કરતા. આવી અનન્ય મુનિભક્તિ અને જૈન સમાજનો ઉત્કર્ષ કરવાની ઉત્કટ ભાવનાને લીધે જ ભારતવર્ષમાં સર્વ સંપ્રદાયના સાધુઓનું સંમેલન કરવાનો એમને વિચાર સૂઝ્યો.

લીધેલ વ્રત-પ્રતિજ્ઞાઓની પાછળ વળગી રહેવું, ધર્મના પ્રચાર અને ઉદ્ધાર અર્થે કષ્ટો વેઠવાં, મૂક પશુ-પક્ષી વગેરે ની મૂંગી સેવા કરવી વગેરે ધર્મગુણોને તેમણે પોતાના જીવનમાં સ્વાસ અપનાવ્યા હતાં. ટૂંક માં તેઓશ્રીએ પોતાની જીવન-વેલડીને ધર્મજલ્થી સ્વૂંચ સિંચી હતી.

આમ તેઓશ્રી ફક્ત વિચારોથી જ નહિ પરંતુ આચારોથી પણ ધર્મ-નિષ્ઠ હતા. જ્ઞાન અને ક્રિયા બન્ને નું શ્રી જ્ઞવેરીજીના જીવનમાં સંમિશ્રણ થયું હતું અને આ સુંદર સંમિશ્રણને અંગે જ ‘પાયો પાકો સુદૃઢ હોય તો મકાન પણ મજબૂત અને પાકું બને છે’ એ ન્યાયે શ્રી જ્ઞવેરીજી નું જીવન રૂપી મકાન પણ સ્વૂંચ જ સુદૃઢ, ઉચ્ચ અને આદર્શ બન્યું હતું. એમના સામે અનેક તોફાનો, આફતો ના પહાડો આવી સ્વડા થયાં છતાં તેઓશ્રી તો સદા અડગ અચલ બની તે જ્ઞાનાવાતોની સામે છેવટ સુધી જ્ઞાનમ્યા હતા.

[૨] ધર્મનીતિ

ધર્મપ્રાણ લોકાશાહજી, એ ‘ધર્મવીર જ્ઞવેરીજી’ના ધાર્મિક-જીવનના આદર્શરૂપ હતા. બન્નેના ધાર્મિક જીવન એક જ સાંચે દૃઢતા હતા. ધર્મપ્રાણ લોકાશાહજીને આગમોની નકલ કરતાં ધર્મના મૂલ તત્ત્વોનો સ્વાલ આવ્યો અને તત્કાલીન સાધુઓનું આચરણ નિર્દિષ્ટ આદેશોથી પ્રતિકૂળ જોઈ તેઓ ચમકી ઊઠ્યા. એવી જ રીતે શ્રી આચારાંગજી આદિ સૂત્રોનું ભાષાંતર કરતાં શ્રી જ્ઞવેરીજીને પ્રભુ મહાવીરના આચારોને જાણવાની તક મળી ત્યારે તેમના હૃદયમાં

પણ વર્તમાનકાલીન સાધુઓની શિથિલતા અને દૂષિત ક્રિયાકાંડો પ્રત્યે તિરસ્કાર ઘૂઘ્યો અને પોતાના આદર્શરૂપ ધર્મપ્રાણ લોકાશાહ-જીની માફક શ્રી જ્ઞવેરીજીએ પણ ધાર્મિકક્ષેત્રમાં સુધારો કરવાનો દૃઢ નિશ્ચય કર્યો.

હજુ તો ‘ધર્મપ્રાણ’ની રાખના ઢગલાનાં ચિહ્નો પૂર્ણપણે અદૃશ્ય થયા જ ન હતા તથા શ્રીલવજી ઋષિજી, શ્રીધર્મસિંહજી અને શ્રીધર્મ-દાસજી જેવી વિભૂતિઓના બલિદાનના અવશેષો નષ્ટ થવા પામ્યા ન હતા એટલા જ અल्प સમયમાં જે સિદ્ધાંતો સ્વાતંત્ર આટઆટલા બલિદાનો અપાયા હતાં તે સિદ્ધાંતોનું ભાન ભૂલીને તેમના વારસદારો મહાપુરુષોના એ પવિત્ર સિદ્ધાંતોનો મહકો કરી પોતાની અહંતાની ભાવનામાં ઘી હોમવા લાગ્યા. પ્રગતિના નામે પડતીના પંથે પ્રયાણ થયું, ઉન્નતિના નામે અવનતિ, ઉદયને સ્થાને અસ્ત, પ્રભાવનાને સ્થાને હીનતા અને શાસનસેવાના નામે બધા શાસ્ત્રોના મૂળ સિદ્ધાંતો પર કુઠારા-ઘાત થવા લાગ્યો. આગમોદ્ધારકનો રાફડો ફાટ્યો, આગમોને આગ-માંથી બચાવવા માટે દોડાદોડી અને પડાપડી થવા લાગી અને સારામાં સારા આગમોદ્ધારક કહેવરાવનારા, પોતાને ‘અમૂર્તિપૂજક’થી સંબોધતા હોવા છતાં આગમોના પાને પોતાની મૂર્તિઓ પધરાવવા લાગ્યા. મીલ-રેશમ અને ચરવીના વસ્ત્રોને પાપવાળાં સમજીને લાવોનું કપડું સમાજે બાઢી નાણું ત્યારે આ અહિંસાના અવતારો—‘છકાયના પ્રતિ-પાલકો’ પોતાના શરીરને ચઢકતા વસ્ત્રોથી શોભાવવા લાગ્યા. માહુતી સુશામતિયા પંડિતો પાસે પુસ્તકો લેવાવી, જ્યાં ત્યાંથી ચોરી કરીને પોતાના નામથી છપાવતાં, આ અદત્તાદાન પાપસ્થાનકના ત્યાગીઓ જરાય લજ્જિત ન થતા. પોતાના નામની આગળ શાંતિનિકેતન, પંડિતરત્ન વગેરે હાસ્યાસ્પદ ઉપમાઓ લાગેલી જોઈ ફુટબોલની પેટે

ફુલાતા હતા. સાદગી અને સંયમની મૂર્તિસમા મુનિધર્મનો ધ્વજ ધારણ કરનાર, પોતાના વસ્ત્રોમાં પળ લાલકાઢી લીટીઓ ન રાખનાર મહાપાપમય સેલ્યુલાઈટના ચઢકતા સ્ક્રિયા, પાટી, હોલ્ડરો, રકાબી વાટકા, ચમચા વગેરે વસ્તુઓ રાખવા લાગ્યા.

જ્યારે આવી અંધાધુંધી અને મિથ્યાત્વ અંધકારમાં મિથ્યાત્વી ભૂતો નાચતા હતા તે વખતે શ્રી મંડારીજી, શ્રી વા૦ મો૦ શાહ અને શ્રી જ્ઞવેરીજી જેવી વ્યક્તિઓના જીવનનું લૌકાશાહના લાડકવાયા સપૂતો તરીકે ઘડતર થવા પામ્યું.

એ ત્રણે વ્યક્તિઓએ લૌકાશાહના મિશનને વેગ આપવા યત્નો સેવ્યા. શ્રી મંડારીજીએ મૂંગે મોઢે સારી સેવા કરી, શ્રી વા૦ મો૦ શાહના તેજને સમાજ પચાવી ન શકી ત્યારે શ્રી જ્ઞવેરીજીમાં પુષ્પ જેવી કોમલતા અને જ્ઞવેરાત જેવી નિષ્કલંક પ્રભા હતી, તથા સમાજની નાડીના કુશળ વૈદ્ય માફક અભ્યાસ કરી લીધો હતો ને સ્યાદ્વાદના સિદ્ધાંતને પચાવી શક્યા હતા. એટલે જ્યારે મુનિરાજોનું આચરણ શાસ્ત્રથી પ્રતિકૂળ જોયું ત્યારે તેમનું હૃદય દ્રવી ડઠયું પણ પહેલાં ડતાવઢ ન કરતાં ગુપ્તરૂપે મુનિરાજોને સુધારવા માટે વિનંતિઓ કરતા રહ્યા. તેમાં પૂર્ણપણે સફલતા ન મળવાથી બ્રહ્મચારી અથવા દેશવર્તી શ્રાવકો—ઉપદેશકો તથા લેખકો સમાજમાં ઉત્પન્ન કરવાની આવશ્યકતા પ્રતીત થઈ જેથી ધાર્મિક કોલેજો, બોર્ડિંગો તથા ગુરુકુલો માટે સ્વપ્નો સેવ્યા. તેમની આશા હતી કે, સાધુસમાજ પ્રભુની આજ્ઞા પ્રમાણે નહિ ચાલે તો આવી સંસ્થાઓ—બ્રહ્મચારીમંડલ વીરસંઘ ઉત્પન્ન કરી વીરશાસનની રક્ષા કરી શકશે. તેઓશ્રી આ મતના હોવા છતાં સાધુઓ પ્રત્યે ઉપેક્ષાથી વર્તી શક્યા નહિ. તે સંઘના ઉદ્ધાર અર્થે સાધુ સંમેલનની યોજના હાથ ધરી પણ આખરે તેમને તેમાં યથેષ્ટ સફલતા તો ન જ મળી.

[૩] સાધુસમાગમ

સ્વ૦ શ્રી ઝવેરીજી પોતાની ધર્મનિષ્ઠતાને અંગે જ સ્વ૦ પૂજ્ય શ્રીલલજી, પૂ૦ શ્રી અમોલ્લસ્ય ઋષિજી મ૦ તથા વર્તમાન પૂજ્ય જૈનસમાજના જવાહિરસમા શ્રી જવાહિરલલજીના કૃપાપત્ર બની શક્યા હતા અને એટલા જ કૃપાપાત્ર શતાવધાની મુનિશ્રી રત્ન-ચંદ્રજી, આચાર્યશ્રી કાશીરામજી તથા ઉપાધ્યાય શ્રી આત્મારામજી મ૦ સા૦ આત્માર્થી મુનિશ્રી મોહન ઋષિજી મ૦ સા૦ વગેરે મુનિરાજોના પ્રીતિપાત્ર બન્યા હતા.

એક પ્રદેશમાં ક્રિયાની પ્રધાનતા છે અને બીજા પ્રદેશમાં જ્ઞાનની પ્રધાનતા છે. આ બન્ને પક્ષો પ્રત્યે સન્માન અને ભક્તિભાવે તેઓ જોતા હતા. જ્ઞાનપ્રધાન પ્રદેશમાં ક્રિયાનું મહત્ત્વ વધે અને ક્રિયાપ્રધાન પ્રાંતમાં જ્ઞાનનું મહત્ત્વ વધે અને આમ એક બીજાના ગુણોને ગ્રહણ કરી જ્ઞાન અને ક્રિયાનો સંયોગ મેળવી આપણો મુકુટમણિ સમાન સાધુ-સમાજ મુકુટનો મણિ, તરણ-તારણ સફરી જહાજ સમાન બને એ તેમની ઉચ્ચતમ અભિલાષા હતી.

આ ધ્યેયને લક્ષ્યમાં લઈને જ તેઓશ્રીએ સ્વ. પૂજ્ય શ્રી શ્રીલલજી મ૦ ની કાઠિયાવાડમાં પથરામણી કરાવી હતી. અને જ્યારે કાઠિયા-વાડ તથા ગૂજરાતમાં શુષ્ક આધ્યાત્મવાદનો વાયુ વહેવા લાગ્યો અને તે વહેણમાં ભાવિક જનતા વહેવા લાગી ત્યારે આ દૃશ્ય શ્રી ઝવેરીજીથી ન જોઈ શકાયું એટલે શુષ્ક આધ્યાત્મવાદની જાઝમાંથી મુક્ત કરી-સત્ય આધ્યાત્મવાદનું અમૃતપાન કરાવવા માટે જૈન સમાજના સાચા જવાહિરની શ્રી ઝવેરીએ પસંદગી કરીને પૂજ્યશ્રી ની અસ્વસ્થતા તથા પક્કા ઉંમર હોવા છતાં પૂજ્યશ્રી ના બલિદાનના ભોગે પણ શ્રી લોકાશાહની

જન્મભૂમિમાં પૂજ્યશ્રીની પધરામણી કરાવી. અને રાષ્ટ્ર, સમાજ, ધર્મ તથા આધ્યાત્મવાદના સત્ય સ્વરૂપથી અનભિજ્ઞ એવા હજારો માનવ-જીવોને તે સત્ય સ્વરૂપમાં સ્થિર કર્યા. પૂજ્યશ્રીનો તે દેશમાં એટલો પ્રભાવ પડ્યો કે સૌરાષ્ટ્રના સાપ્તાહિક મુખપત્ર ‘ફુલછાવ’ના વિદ્વાન્ તંત્રી શ્રી મેઘાણીએ પોતાની કોલમમાં પૂજ્યશ્રીના યશોગાન ગાયા અને ભારતમાં ઢંઢેરો પીટ્યો કે ‘ભારતમાં એક નહિ પણ બે જવાહિર છે. એક જવાહિર રાષ્ટ્રનેતા છે અને બીજો ધર્મનેતા છે.’

પૂજ્યશ્રીના સ્વાસ્થ્ય પર ત્યાંની આબોહવાણ અસર કરી હતી. પણ શ્રી જ્ઞવેરીજીના આગ્રહને માન આપી ત્રણ વર્ષ સુધી તેમને સંતોષી મરુભૂમિ માટે વિદાય થયા. સૂક લકડી, કેવલ હાડપિંજરના દેહ-વાળા શ્રી જ્ઞવેરીજીમાં સાધુસમાજ તથા લાખોની સંખ્યાવાળા શ્રાવક-સમાજના ઉત્થાનની અને તેથી વધુ ધર્મપ્રભાવનાની ઘેલછા હતી અને એ વધો ભાર પોતાના દુર્બલ શરીર ઉપર ઉપાડીને તેઓ ફરતા હતા.

[૪] જીવદયા અને શિયલ વ્રત

‘**અ**હિંસા પરમો ધર્મઃ’ અહિંસા એ તો જૈનધર્મનો આત્મા. જૈનધર્મ એટલે અહિંસાધર્મ કહીએ તો પણ ચાલે. અણુ-વ્રતો તેમ જ મહાવ્રતોમાં પણ અહિંસાનું સ્થાન તો મોંઘરે જ. એટલે ‘ધર્મવીર’નું અહિંસા પ્રત્યે સ્વાસ લક્ષ્ય હોય એ તો સ્વાભાવિક જ છે. પોતે તો અહિંસાવાદી હતા જ. એટલે પ્રાણીમાત્રને અભયદાન આપવું, એમની રક્ષા કરવી એને તો એમણે પોતાની ફરજ માની હતી. એટલે પશુ-પાલન-ગોવર્ધનમાં તેમનો પૂરેપૂરો સહકાર હતો. ઘાટકોપરના સાર્વજનિક જીવદયા સ્વાતામાં પણ વિશેષ રસ લેતા હતા. એ ઉપરાંત આરંભ-સમારંભનો વિવેક કરી હાથથી બનેલો માલ સ્ત્રીદબો, હાથનો દહેલો લોટ ઉપયોગમાં લેવો, હાથે કાંતેલા અને બનેલા કપડાંઓનો ઉપયોગ

કરવો વગેરે બાબતોના તેઓ સમર્થક હતા. તેમના આ વિચારોમાં ધાર્મિક દૃષ્ટિની સાથે સાથે રાષ્ટ્રીયદૃષ્ટિને પણ સ્થાન હતું. આ પ્રમાણે મન-વચન અને કાયા એ ત્રણે યોગપૂર્વક યથાશક્તિમતિ અહિંસાનું પાલન કરતા હતા એટલું જ નહિ પણ બીજાને ય હિંસાના ઘોર પાપમાંથી બચાવવા માટે અહર્નિશ પ્રયત્નશીલ રહેતા હતા. આવા જીવદયાના અનેક કાર્યો સાથે ‘મહીયર સ્ટેટ’માં દરવર્ષે ૧૫૦૦ વકરાનું બલિદાન રોકવામાં એમનો સફળ પ્રયત્ન નોંધવા જેવો છે.

આવી અહિંસક વિભૂતિઓ સત્યવાદી તો હોય જ. સત્ય-વ્રત આધાર છે, અહિંસા આધેય છે. જ્યાં સત્ય નથી ત્યાં અહિંસા નથી. સત્ય અને અહિંસા જ્યાં છે ત્યાં ત્યાં બ્રહ્મચર્ય-સંયમની પણ આવશ્યકતા છે જ. માનસિક અને વાચિક વિકારો ઉપર તો તેમને કાબુ રાખવાની યુવા-વસ્થાથી જ—એટલે કે સમજણા થતાં જ કાઠજી રાખી હતી. અને ‘એક નારી સદા બ્રહ્મચારી’ ના ન્યાયે કાયિક બ્રહ્મચર્ય પણ તેઓ પાઠતા હતા. પણ આ કાંઈ પૂર્ણ બ્રહ્મચર્ય તો ન જ કહેવાય ? એટલે ધીમે ધીમે તેઓએ પોતાની મનોકામનાઓ ઉપર અંકુશ રાખવાનો પ્રયત્ન કર્યો હતો. આખરે તેઓ સફળ પણ થયા અને જ્યારે પોતાની નગરી—મયુરપુરી—ના આંગણે પૂજ્ય શ્રી જવાહિરલાલજી મં. સાં. નું શુભ ચાતુર્માસ થયું ત્યારે સપત્ની શિયલવ્રત ધારણ કર્યું. અને એક રીતે ગૃહસ્થાશ્રમનો ત્યાગ કરી વાનપ્રસ્થ બન્યા. આ વખતે જ એમના બનેલી તથા વીજા બે કુટુંબીજનોએ ધર્મવીરના પગલે સપત્નીક બ્રહ્મચર્ય ધારણ કર્યું. શ્રી જ્ઞાવેરીજીએ આ શુભ અવસરની ખુશાલીમાં રૂ. ૦ બે—ત્રણ હજારનું દાન જાહેર કર્યું હતું. સ્વેચ્છા તેઓ ગૃહસ્થ—સંન્યાસી હતા. પોતાનો જીવનવિકાસ ક્રમશઃ સાધવા चाहता मनुष्य માટે એમનું જીવન અનુકરણીય હતું.

★ श्री देव प्रेमी श्रेष्ठना गंगी धर्मवीर दुर्लभलाल, 'न्यायनीध' विद्यार्थिना साथे ★

राष्ट्रीय-जीवन

[१] राष्ट्रप्रेम

स्व० दुर्लभजीभाई जेम समाज तथा धर्मरंगथी रंगायेला हता तेवी ज रीते राष्ट्रप्रेमनो पण गाढ रंग तेमना जीवन उपर जाम्यो हतो.

राष्ट्र, समाज अने धर्मनो पारस्परिक संबंध घणो ज प्रगाढ छे. राष्ट्र शरीर छे, समाज ते शरीरना अंगभूत छे अने धर्म तो राष्ट्र-रूपी शरीरमां रहेल प्राण छे. 'शरीर स्वस्थ होय तो ज मन पण स्वस्थ रही शके' ए कहेवत ने अनुसरीने श्री दुर्लभजीभाई राष्ट्ररूपी शरीरने पण सबळ अने स्वस्थ बनाववा प्रयत्नशील रहेता हता.

आपणे पाछळना प्रकरणोमां वांची गया छीए तेम तेमनुं जीवन जो के समाज अने धर्मनी सेवामां व्यतीत थयुं हतुं तो पण तेओए कदी राष्ट्रनी उन्नतिमां उदासीनता के उपेक्षा दाखवी नथी एटलुं ज नहि पण राष्ट्रोत्थाननी प्रत्येक प्रवृत्तिमां रस लेता हता अने यथाशक्ति तन, मन अने धननो भोग पण आपता हता.

[२] काठीआवाड राजकीय परिषद्, मोरबी

ज्यारे काठिआवाडमां देशी राज्योनी राज्यलिप्सानी चक्कीमां लोकशक्तिने कचडी नाखवामां आवती हती, राज्यना नित्यनवा करवेराओथी लोको त्रासी उठ्या हता, लोकोनी राष्ट्रीय भावनाओ उपर अंकुश मूकवामां आवतो हतो एटलुं ज नहि, प्रजाना व्याजबी अधिकारो उपर पण तराप मारवा माटे देशी

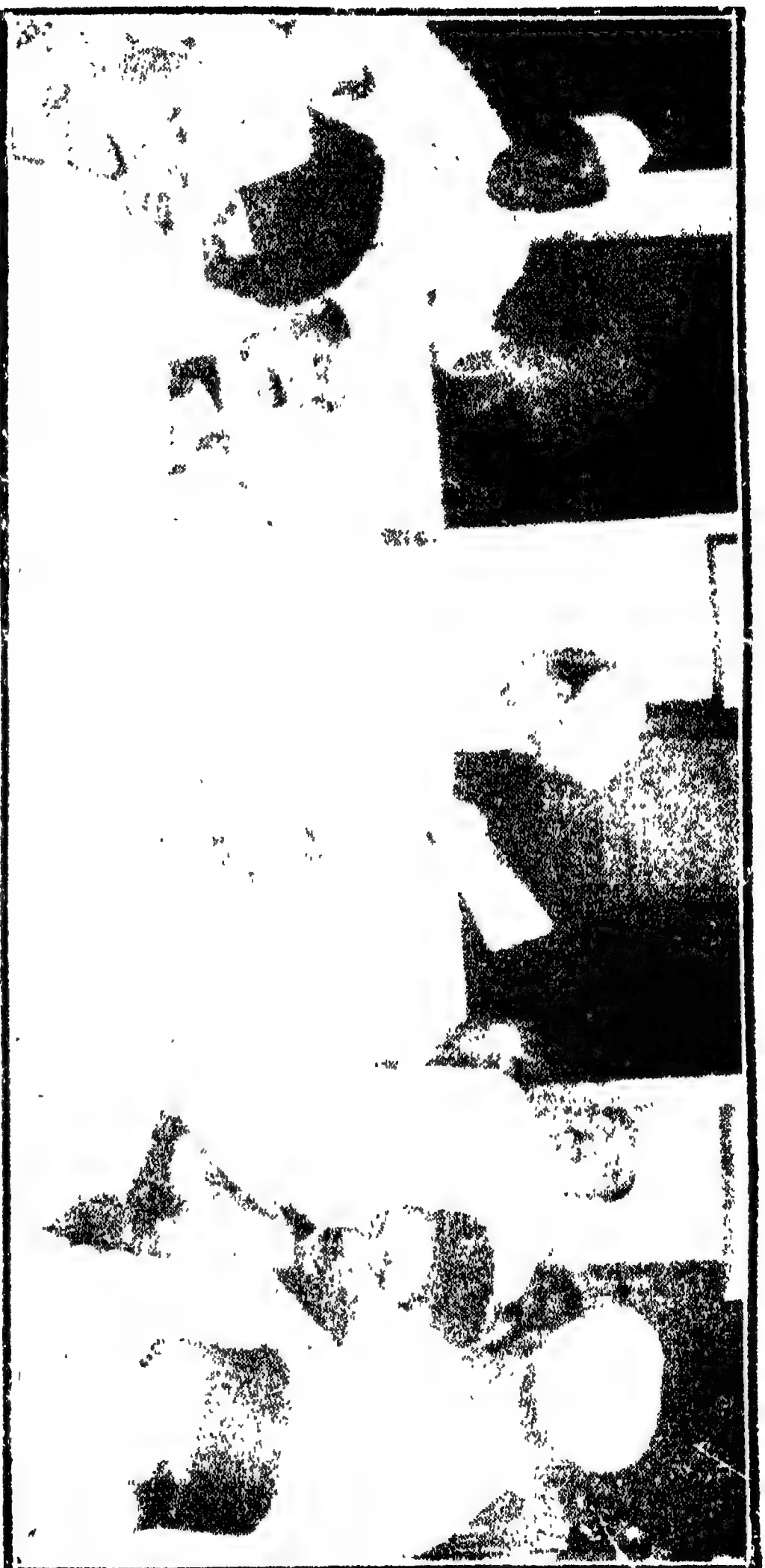
રજવાડાઓ પોતાથી બનતું બધુંય કરી પ્રજાને રીબાવી રહ્યા હતા ત્યારે સૌરાષ્ટ્રમાં એક એવો લોકહિતસાધક વર્ગ ઊભો થયો કે જેણે રાષ્ટ્રનો યુગસંદેશ સૌરાષ્ટ્રના ગામેગામ પહોંચાડવાનું કાર્ય પોતાના હાથમાં લીધું. આ પ્રમાણે લોક-જાગૃતિ થવાના પરિણામ રૂપે ‘કાઠીઆવાડ રાજકીય-પરિષદ’ (Kathiawad Political Conference) નામની સંસ્થાનો જન્મ થયો. એ કોન્ફરન્સનું અધિવેશન જ્યારે મોરબી મુકામે ભરવામાં આવ્યું ત્યારે તેના સ્વાગત મંત્રી તરીકેનું જવાબદારી-ભર્યું કાર્ય સ્વ. શ્રી જ્ઞવેરીજીએ પોતાના માથે લીધું અને સફલતા-પૂર્વક પાર ઉતાર્યું.

તેમના પરિચયમાં આવનાર ઘણા રાષ્ટ્રનાયકો કહેતા કે, તમારી ધગશ, સેવાભાવ, ઊંચા વિચારો, કામ કરવાની શક્તિ વધું જોતાં જો તમે તમારું જીવન રાષ્ટ્રસેવામાં સમર્પ્યું હોત તો તમારામાં પહેલી પંક્તિના રાષ્ટ્રનાયક થવાની શક્તિ હતી. આ કથનના જવાબમાં તેઓશ્રી નમ્રભાવે એમ જ કહેતા કે, આપણા દેશમાં દેશપ્રેમી ઘણા દેશસેવકો છે અને મઠી રહેશે પરંતુ સમાજ અને ધર્મની સેવા કરનાર ધર્મસેવકની અમારે ત્યાં સ્કોટ છે એટલે એ વિચારને અવકાશ નથી.

[૩] અહિંસાત્મક સત્યાગ્રહ, ઈ. સ. ૧૯૩૦

ઈ૦

સ. ૧૯૩૦ ની સાલ ભારતવર્ષના ઇતિહાસમાં સુવર્ણાક્ષરે અંકિત થયેલી છે. કારણ કે સ્વતંત્રતા-સંગ્રામનો વિજય-શંખ એ જ સાલમાં ફૂંકાયો હતો અને એ જ વર્ષે અહિંસાત્મક રાષ્ટ્રયજ્ઞમાં અનેક જીવનઅર્ધ્યની આહુતિ આપવામાં આવી હતી. ભારતમાતાની રક્ષા કાજે ભારતીય પુત્રોને આહ્વાન કરવામાં આવ્યું અને એ આહ્વાનનો જવાબ બાલકો, યુવાનો અને વૃદ્ધો બધાએ સહર્ષ આપ્યો હતો.

● શ્રી દુર્ગાજીભાઈના આગણિ મુખ્યમંત્રિ જયભિલાષભાઈ મેહરજી. જીવન ●

ધર્મવીર દુર્લભજીભાઈએ નાનપણથી જ જેઓ
ઉપર પાતાનો વ્યાપારિક અને વ્યવહારિક
ખોજ નાંખી સમાજ સેવાનો ગાદ પસંદ કર્યો.

શ્રી વનચંદ દુર્લભજી ઝવેરી.

ધાર્મિક સત્યાગ્રહની ગમ્તિ.

શ્રી શાન્તિલાલ દુ. ઝવેરી

આવા અહિંસાત્મક સંગ્રામમાં સક્રિય ભાગ લેવો એ અહિંસક સમાજની ફરજ થઈ પડી હતી. જૈન ધર્માનુયાયી અહિંસક સમાજ માટે તો આ એક અપૂર્વ અવસર હતો. એક જૈન મુનિ પણ આ અહિંસાત્મક સ્વાતંત્ર્ય-સંગ્રામમાં ભાગ લેવા માટે તૈયાર થયા છે એવું જ્યારે શ્રી દુર્લભજીભાઈના જાણવામાં આવ્યું ત્યારે શ્રી દુર્લભજીભાઈ વૃદ્ધ તથા દુર્બલ કાયાએ પણ રાષ્ટ્રયજ્ઞમાં ક્રિયાત્મક ભાગ લેવા આતુર થયા હતા. તેમના પુત્રોએ તેમને રોક્યા અને તેમના એક નાના પુત્ર શ્રી શાંતિલાલ ઈવેરી B. A. સત્યાગ્રહ-સંગ્રામમાં જવા તૈયાર થયા.

રાષ્ટ્રયુદ્ધમાં જતા રાષ્ટ્રસેવક પુત્રને રાષ્ટ્રપ્રેમી પિતાએ વિદાય વેળાએ કષ્ટ સહીને પણ ભારતનું મુખ ઉજ્જ્વલ કરવાની જે શુભ શીસ્વામણ આપી હતી તે ચિરસ્મરણીય રહેશે.

ભાઈ શાંતિલાલે ધોલેરામાં સત્યાગ્રહ કરતી વખતે પોલિસનો ડહંડ ડંડ સહ્યો અને લાઠીઓના પ્રહારથી મસ્તક રક્તરંજિત થયું હોવા છતાં પોતાના નામને સાર્થક કરી શાંતિપૂર્વક જુલ્મો ઝીલ્યા.

[૪] ભારતના 'જવાહિર' શ્રી ઈવેરીજીના આંગણે

ભારતના મુકુટમણિ યુવકહૃદયસમ્રાટ શ્રી જવાહરલાલજી નેહરુ જ્યારે રાષ્ટ્રપતિ હતા ત્યારે તેમણે રાષ્ટ્રજીવનમાં જાગૃતિ આણવા વાયુવેગે કષ્ટસાધ્ય પ્રવાસો સ્વેચ્છા હતા. પંડિતજીએ આ રાષ્ટ્રયાત્રામાં આપેલા પ્રેરક અને વેધક પ્રવચનોની ચિનગારીએ બ્રિટીશ અને દેશી ભારતમાં એક નવું ઓજસ આપ્યું હતું. આ વાણીને દેશી રાજ્યો જરાય પચાવી શકતા ન હતા.

ભારતમુકુટના જવાહિરસમા પં૦ જવાહરલાલજી નેહરુ જયપુરથી પસાર થાય અને પોતાને આંગણે આવેલી રાષ્ટ્રગંગાને પધરાવી આતિથ્ય-સત્કાર કરવાનો મહામૂલો અવસર જે મહાભાગ્યે પ્રાપ્ત થાય છે તે આમ

સહેજે સાંપડતા નિર્રથક ચાલ્યો જાય એ વિચાર પળ શ્રી દુર્લભજીભાઈને મન અસહ્ય થયો. પોતાનું હૃદય મિત્રોની સામે खालી કર્યું અને ગમે તે ભોગે રાષ્ટ્રનાયકને પોતાને આંગળે લાવવાનો અત્યાગ્રહ કર્યો.

આવા શુભ કાર્યોમાં કોણ પાછળ રહે ? તેઓ અને તેમના મિત્રો જ નહિ પણ બીજા અનેક નાગરિક જનો સ્ટેશન ઉપર યથાસમયે પહોંચી ગયા અને થોડા સમય માટે પણ ઉતરવા માટે જયપુર પ્રજા તરફથી પંડિતજીને અત્યાગ્રહ કર્યો. પંડિતજી ઉતરવા માટે તો રાજી થયા પણ સ્મિતભાવે ટકોર મારી કે, ‘મને ઉતારવામાં રાજ્ય તરફથી કશી આડચીલી ઉમી નહિ થાયને ?’ બધાએ એકી આવાજે કહ્યું કે, ‘આમાં ડરવાનું શું ?’

પંડિતજીને અત્યાદરપૂર્વક ઉતાર્યા. પંડિતજીને છાજે એવું સન્માન આપી પોતાના આંગળે લાવ્યા. આ માનવંતા મહેમાનનો ખૂબ આતિથ્ય-સત્કાર અને સેવાસુશ્રૂષા કરી ‘ફૂલ નહિં તો ફૂલની પાંચડી’ રૂપે નાની થેલી પણ અર્પણ કરી.

શ્રી દુર્લભજીભાઈએ એક ક્ષણે તરીકે રાષ્ટ્રના જવાહિરની કિંમત આંકી અને પોતાને આ દુર્લભ અવસર મળવા બદલ પોતાના જીવનને ધન્ય માન્યું.

આ જ પ્રમાણે પૂજ્ય કસ્તુરબા જયપુર પધાર્યા હતા ત્યારે તેમણે તેમના ચરણે થેલી ધરી હતી અને યથોચિત સન્માન કર્યું હતું. શેઠ જમનાલાલજી બજાજ તથા શ્રી ભૂલાભાઈ દેસાઈ પણ તેમના અતિથિ બની ગયા છે.

[૫] ‘સૌરાષ્ટ્રના સિંહ’ ની પધરામણી

દેશી રજવાડામાં રહેવા છતાં અને પોતે લબ્ધપ્રતિષ્ઠિત વ્યક્તિ હોવા છતાં રાજ્યની આંખોમાં ધૂંધે એવા રાષ્ટ્રનાયકોની પોતાને આંગળે પધરામણી કરાવી એમનું યથોચિત સન્માન કરવું એ સ્વ. દુર્લભજી ભાઈના રાષ્ટ્રપ્રેમને વ્યક્ત કરે છે.

શ્રી અમૃતલાલ દલપતભાઈ શેઠ એક વખતે સૌરાષ્ટ્રના સિંહ તરીકે ઓઠાવાતા હતા. આ સૌરાષ્ટ્રસિંહની ત્રાડથી મોટા મોટા દેશીરાજ્યો હરણાઓની માફક કંપી ઉઠતા. પોતાના ‘સૌરાષ્ટ્ર’ સાપ્તાહિકમાં દરેક નાના મોટા રજવાડાઓની સ્થિતિ લેતા. એ સૌરાષ્ટ્રના સિંહે તો એક વખત પતિયાલા નરેશ સાથે બાથ પણ મીડી હતી, અને બન્નેએ પોતપોતાનું જોર અજમાવ્યું હતું.

સૌરાષ્ટ્ર માતાનો એ સપૂત પતિયાલા જવા માટે જયપુર થઈને પસાર થાય અને પોતાના આંગણને પવિત્ર ન કરે એ સ્વ. શ્રી જ્ઞાનેશ્વરીજીને રુચ્યું નહિ. પોતે દેશી રાજ્યમાં રહે છે, પોતાનો ઘણો સ્વર્ગ વેપારસંબંધ રજવાડાઓ સાથે છે અને શ્રી અમૃતલાલભાઈ અને દેશી રાજ્યો વચ્ચે હાડવૈર છે, એ બધું જાણતા છતાં તેઓશ્રીએ શ્રી અમૃતલાલભાઈને તાર કર્યો અને પોતાના આંગણે પધારી મોંઘેરા મહેમાન તરીકે આતિથ્ય સ્વીકારવા આગ્રહ કર્યો. શ્રી અમૃતલાલભાઈએ આમંત્રણનો સહર્ષ સ્વીકાર કર્યો અને શ્રી દુર્લભજીભાઈએ પણ રાષ્ટ્રવીરને છાજે એવું સન્માન આપી પોતાની મનઃકામના પૂરી કરી.

[૬] જયપુર-સત્યાગ્રહ

૧૯૩૦ ના સ્વાતંત્ર્ય સંગ્રામ પછી રાષ્ટ્રજીવનમાં જાગૃતિનો પ્રવાહ પૂરજોશથી વહી રહ્યો હતો. જેમ બ્રિટીશ ભારતની જનતાને થોડા ઘણા અધિકારો મળવા લાગ્યા હતા તેમ કેટલાંક નાના મોટા રાજ્યોએ પ્રજાને યોગ્ય અધિકારો આપી રાજ્યશાસનમાં અનેક સુધારાઓ કર્યા હતા.

પરંતુ સર્વોપરિ સત્તાના ગુલામ બનેલા કેટલાંક રજવાડાઓએ પ્રજાની ન્યાયોચિત માંગણીઓનો પણ તિરસ્કાર કરી પ્રજાની જાગૃતિના અગ્નિમાં ઘી હોમ્યું હતું. પરિણામે પ્રજાશક્તિ વધવા લાગી, દેશી રાજ્યોમાં

પ્રજામંડળો ઉભા થયા અને પ્રજામંડળોએ રાજસત્તા સામે પ્રજાના અધિકારો અપવા માટે પડકાર કર્યો. પોતાની રાજસત્તાના મદમાં આંધળા બનેલાઓએ આ પોકાર સામે આંખ આડા કાન કર્યા. ત્યારે પ્રજાએ સત્યાગ્રહનું શસ્ત્ર હાથ ધર્યું. રાજકોટ, લીંબડી, ભરતપુર વગેરે અનેક સ્થળોએ સત્યાગ્રહો થયા. જયપુર રાજ્યે પણ આ સત્યાગ્રહ-સંગ્રામનો સ્વાદ ચાખ્યો. રાષ્ટ્રભક્ત શેઠ જમનાલાલજી બજાજની નેતાગીરી નીચે આ સંગ્રામના શ્રીગણેશ થયા. દરેક પ્રજાજનને તન, મન અને ધનની પ્રજાયજ્ઞમાં આહુતિ આપવાની હાકલ પડી.

સ્વ૦ શ્રી દુર્લભજીભાઈ ત્યારે માંદગીની પથારીએ પડ્યા હતા. એ માંદગીના ટાટલે પડ્યા પડ્યા પણ તેઓ મન અને ધનથી આ કાર્યમાં સહયોગ આપી રહ્યા હતા. પ્રજામંડળનું બુલેટિન પોતાને હાથે ચડતાં, ડાક્ટરોની મનાઈ હોવા છતાં પોતે વાંચતા, વિચારતા અને પ્રજાનો અસ્વૂટ ઉત્સાહ જોઈ આનંદિત થતા અને પોતે સક્રિય ભાગ નથી લઈ શકતા તે બદલ રોષ પામતા.

પોતાના મૃત્યુના થોડા દિવસ અગાઉ જ પ્રજામંડળના પ્રમુખના નામે એક પત્ર લખી મોકલ્યો હતો કે, ‘હું પોતાના કુટુંબના સ્ત્રીપુરુષ સભ્યો સહિત સત્યાગ્રહ-સંગ્રામમાં જોડાવવા ઇચ્છું છું’ અને મહાત્મા ગાંધીજીની અનુમતિ મેળવવા માટે દેશભક્ત દેશપાંડેને પોતે દિલ્હી મોકલ્યા હતા. પરંતુ તેમની આ અંતરની ઇચ્છા પાર ઉતરે તે પહેલાં તો તેઓશ્રી માંદગીમાં સપડાઈ ગયા અને એમનો આત્મા આ રાષ્ટ્રીય ભાવનાઓની સાથે જ અમરધામમાં પહોંચી ગયો.

साहित्यिक-जीवन

[१] साहित्य-शोख

स्व० श्री दुर्लभजीभाईना जीवन तरफ एक नजर नाखतां एटलुं तो दीवा जेवुं स्पष्ट देखाई आवे छे के तेमनुं कार्यक्षेत्र घणुं ज विशाल हतुं. तेओ कर्मशील हता एटले कोई पण एक प्रवृत्तिमां ज गोंधाई न रहेतां, एक पछी एक नवी नवी प्रवृत्तिओ हाथ धरता हता. तेओ धार्मिक के सामाजिक क्षेत्रमां ज पढ्या न रह्या, राष्ट्रीय क्षेत्रमां पण उत्तर्या. तेवी ज रीते तेमणे शिक्षण-सेवामां ज गुंचवाई न रहेतां साहित्यिक प्रवृत्तिओ पण आदरी. तेओ लेखक बन्या, ग्रंथकार बन्या, संपादक बन्या अने संचालक पण बन्या. अने आमां खूबी तो ए ज छे के तेमणे आ बधुं य पोताना व्यवसाय अने कुटुंबनी जंजाल अने जवाबदारी संभालीने कर्युं.

आगळ जणाववामां आव्युं छे तेम श्री दुर्लभजीभाईने नवुं सांभळवानी, नवुं लखवानी, नवुं जाणवानी अने नवुं विचारवानी नानपणथी ज भारे रुचि हती. अने वर्तमानपत्रो वांचवां, तेमांथी आवश्यक लेखो अने उपयोगी समाचारोनी कापलीओ काढी तेनो संग्रह करवो अने नाना लेखो, कविताओ अने वार्ताओ लखवी-ए बधा तेमना नानपणना शोखना विषयो हता.

जेम जेम तेओ उमरलायक थता गया तेम तेम तेमना उपर कुटुंबनो, वेपारनो, समाजनो अने धर्मनो भारे बोजो आवी पड्यो ते छतां तेमनो साहित्य प्रत्येनो शोख वधतो ज गयो अने अनेक जातनी प्रवृत्तिओ साथे आ शोखने पण तेओश्रीए पोष्या कर्यो.

[૨] વાંચનનો શોખ

વાંચનનો શોખ તો તેમને ઇટલો બધો હતો કે જે કોઈ સારું નવું પુસ્તક છપાતું તે તેમની નજર બહાર હોય જ નહિ અને તેમની લાયબ્રેરીમાં પળ તે હોય જ. આ પ્રમાણે તેમને ત્યાં એક સારી સ્થાનગી લાયબ્રેરી તૈયાર થઈ ગઈ હતી. એ જ વાત સમાચાર-પત્રની વાચનમાં પળ છે.

તેમને એક સારી ટેવ તો એ હતી કે, જે કોઈ પુસ્તક તેઓ વાંચતા તેના ઉલ્લેખનીય અંશોની નીચે લાલ પેન્સિલથી નિશાન કરતા અને ઉપયોગી અંશોને પોતાની ડાયરીમાં નોંધી પળ લેતા.

એ ઉપરાંત જ્યારે સમાચારપત્રોમાં કોઈ ઉપયોગી સમાચાર કે લેખ તેમના વાંચવામાં આવતા ત્યારે તેની કાપલીઓ તો કાઢી જ લેતા અને વિશેષમાં એ કાપલીઓ પોતાના સ્નેહીસંબંધીઓ, મિત્રો કે વિદ્યાર્થીઓમાં જે કોઈના ઉપયોગની હોય તેમને પોતાના તરફથી યોગ્ય સુધારાવધારા સાથે મોકલતા. એવી અનેક કાપલીઓ કોલેજ અને ગુરુકુળના અધ્યાપકો અને છાત્રો ઉપર અવાર નવાર આવ્યા કરતી હતી.

આવી કાપલીઓનો તેમને ત્યાં એક મોટો સંગ્રહ છે. એમાં કેટલીએ ઘણી જ ઉપયોગી છે. તે તો એક જુદા ગ્રંથરૂપે જ પ્રકાશિત થઈ શકે એમ છે.

[૩] લેખનની ટેવ

જેટલો તેમને વાંચનનો શોખ હતો તેટલો જ શોખ લેખનનો પળ હતો. જેવી રીતે કાપલીઓનો સંગ્રહ કરતા હતા તેવી જ રીતે પોતાની નોંધપોથીમાં અવાર નવાર પોતાના અનુભવો પળ ટાંકતાં હતા. આ નોંધો ઘણી જ ઉપયોગી જણાય છે. પળ તેમણે આવી

નોંધો નોટ બૂકોમાં નથી રાખી પણ જેવા કાગળો મળ્યાં એમાં લખી નાસ્તું છે. કેટલીય વસ્તુ તો પોતાના વિચારો તેમના નામે આવેલા પત્રોના કવરો ઉપર જ લખી નાંખ્યા છે. આમ લખવાની ટેવ જીવન પર્યંત ચાલી.

આ લખાણ સિવાય જુદા જુદા માસિકોમાં ‘શ્રી જ્ઞવેરી મોરબી’, ‘ડી. ટી.’ ‘દુર્લભ’ વગેરે સંજ્ઞાઓથી લેખો લખવાનું તો તેમણે ૧૫ વર્ષની ઉંમરથી જ શરૂ કર્યું હતું.

‘મુંબઈ સમાચાર’ ‘સાંજ વર્તમાન’ ‘સંદેશ’ વગેરે વર્તમાન પત્રો માં પણ તેમના લાંબા અને વિચારશીલ લેખો પ્રગટ થતા. અને આ દૈનિક પત્રોના નવા વર્ષના અંકોમાં તો એમના લેખો ખાસ હોય જ. આ સિવાય એમના લેખો ‘સયાજી વિજય’ ‘આર્યધર્મપ્રકાશ’ ‘બુદ્ધિ પ્રકાશ’, ‘જૈનપ્રકાશ’, ‘જૈનહિતેચ્છુ’, ‘સ્થાનકવાસી જૈન’, ‘જ્ઞાનલક’ વગેરે જૈન-જૈનેતર પત્રોમાં પણ પ્રકાશિત થતાં રહ્યાં છે. એમના ખાસ ખાસ અને મોટા લેખોની એક મોટી અનુક્રમણિકા પણ એમની નોંધપોથીમાંથી મળી છે.

તેમના સામાજિક તથા વીજા વિષયો સંબંધી લેખોમાં શબ્દાડંબરની પ્રધાનતા ન હતી. બધાય લેખોમાં ઘણા આદર્શ વિચારો, પરિપક્વ અનુભવો અને સુંદર ભાવો વાંચવા મળતાં. સામાજિક લેખો તો ઘણા હૃદયસ્પર્શી અને સમાજ સામે નમ્ર સત્ય રજૂ કરનારા હતા.

[૪] સંપાદક અને સંચાલક તરીકે

આ પ્રમાણે તેઓશ્રી અંતિમકાલ સુધી એક લેખકરૂપે રહ્યા હતા. વચમાં પોતાના સાહિત્યિક પ્રેમની પુષ્ટિ ખાતર પત્રોના સંપાદક અને સંચાલક તરીકે પણ રહ્યા.

સર્વપ્રથમ તો તેઓશ્રીએ પંદર વર્ષની ઉંમરમાં અમદાવાદમાં એક સાપ્તાહિક પત્રના ઉપસંપાદકરૂપે રહી પોતાની સાહિત્યિક રુચિ વધારી અને પછી ઘણા લાંબા વસ્ત સુધી રાજકોટના સુપ્રસિદ્ધ છાપખાનાના માલિક મોહનલાલ દામોદરભાઈના સહયોગથી 'શ્રાવક' નામના માસિકપત્રનું સંપાદન કર્યું. આ પત્રે જૈનસમાજની સારી સેવા બજાવી હતી.

ત્યાર બાદ જૈન ટ્રેનિંગ કોલેજના વિદ્યાર્થીઓમાં પણ સાહિત્ય પ્રતિ રુચિ જગાડી સમાજ-ઉત્થાન અર્થે 'ઉત્થાન' માસિકની શરૂઆત કરાવી. સંચાલનનો બધોય ભાર પોતે લીધો અને પોતાની દેખરેખ નીચે 'સમ્મેલનાંક' અને 'મહાવીરાંક' નામના બે સુંદર વિશેષાંકો કઢાવ્યા કે જેમાં શ્રી વિદ્યુશેખર મટ્ટાચાર્ય, શ્રી ક્ષિતિમોહન સેન, સાહિત્યાચાર્ય શ્રી હજારીપ્રસાદજી દ્વિવેદી વગેરે ભારતીય વિદ્વાનોના મગવાનુ મહાવીરના જીવન અને ઉપદેશ પર પ્રકાશ નાખતા અનેક ઉપયોગી લેખો હતા.

એ સિવાય જૈન સમાજમાં શિક્ષણ વિષયને લગતું એક પણ માસિક ન હોવાથી શ્રી જૈન ગુરુકુલ, બ્યાવર તરફથી 'જૈનશિક્ષણસંદેશ' માસિકથી શરૂઆત કરાવી. આવી રીતે તેઓશ્રીએ અનેક પત્રોને પ્રોત્સાહન આપ્યું હતું.

[૫] ગ્રંથકાર તરીકે

સ્વ૦ જ્ઞવેરીજીએ જૈન સમાજમાં એક ગ્રંથકાર તરીકે પણ નામના મેળવી હતી.

મેક્સમૂલર (Maxmullar) નામના એક અંગ્રેજી વિદ્વાન દ્વારા લખાયેલ અને ઈ. સ. ૧૮૮૪ માં પ્રકાશિત થયેલ શ્રી આચારાંગજી સૂત્ર તથા શ્રી ઉત્તરાધ્યયનજી સૂત્રના ગુજરાતી ભાષાંતરો તેઓશ્રીએ પ્રો. રવજી દેવરાજ સાથે મળીને ‘જૈન સ્કોલર્સ’ના નામથી બહાર પાડ્યાં હતાં.

પૂજ્યશ્રી શ્રીલાલજી મહારાજનું દલદાર જીવનચરિત્ર તેમણે મહિનાઓ સુધી એકાંત સેવીને લખ્યું અને તેને સમાજના ચરણે ધરી ગુરુ-ભક્તિનો આદર્શપાઠ સમાજ સમક્ષ મૂકતા ગયા. આ પુસ્તકની ભૂમિકા ગુજરાતના કવિશિરોમણિ શ્રી નાનાલાલ દલપતરામ પાસે લખાવી સાધુતાનો નિબંધ જૈન સમાજ સમક્ષ રજૂ કર્યો. આ પ્રબંધ નાનો છે પણ ચિરસ્થાયી સાહિત્યની ગણનામાં આવી ગયેલ છે.

જે મહાભારત કાર્યના સંપાદનથી તેઓશ્રી અમર બની ગયા એવા બૃહત્ સાધુ સંમેલનનો ઇતિહાસ પણ તેઓશ્રી પોતાના હાથે જ લખતા ગયા છે, જે ટૂંક સમયમાં બ્યાવરના ‘મહાવીર પ્રિન્ટીંગ પ્રેસ’ તરફથી પ્રકાશિત થવાનો છે.

આ ગ્રંથો સિવાય શ્રી જ્ઞવેરીજી દ્વારા લખાયેલા નીચેના ત્રણ પુસ્તકો પણ પ્રકાશિત થઈ ગયેલ છે:—

(૧) સુમદ્રા (૨) મધુર્બિદુ (૩) આહતનો અનુભવ.

આ ગ્રંથો સિવાય પણ અંગ્રેજીમાંથી અનુવાદિત કરેલ એક ‘જ્ઞવેરાત-જ્ઞાન’ સંબંધી અને બીજું ‘વિદ્યાર્થી’ સંબંધી એમ બે પુસ્તકો અપ્રકાશિત છે અને એ ઉપરાંત તેમણે પોતે લખેલી અપ્રકાશિત એવી ઘણી સામગ્રી પડી છે કે જે નાની પુસ્તિકાઓના રૂપમાં પ્રગટ થઈ શકે તેમ છે.

આ પ્રમાણે પોતાના વિશાલ વાંચન તથા દીર્ઘ અનુભવમય અપ્રકાશિત સાહિત્ય તેમની નોંધપોથીમાં વિદ્યમાન છે. તથા ગુપ્તનામે સામાજિક પેપરોમાં અનેક લેખો દ્વારા જૈન સમાજ માટે સાહિત્યનો પ્રકાશિત તથા અપ્રકાશિત વારસો શ્રી શ્વેરીજી મૂકતા ગયા છે.

જૈન ગુરુકુલ બ્યાવર તરફથી ‘જૈન સિરીઝ’ ના જે ભાગો પ્રકાશિત થયા છે તે પળ સ્વ. શ્રી શ્વેરીજીની પ્રેરણાનું ફળ છે. આ સિરીઝના ભાગો જૈનના દરેક સંપ્રદાયની સંસ્થાઓ માટે અત્યંત ઉપયોગી સિદ્ધ થયા છે. જ્યારે આ ભાગો પ્રસિદ્ધ થયાં ત્યારે કેટલાક મુનિઓએ સૂચના કરી હતી કે આમાં મુહપતિ—મંડન અને મૂર્તિપૂજા—સ્વંડનના બે પાઠો રહી ગયા છે. પળ એ બે પાઠોને શ્રી શ્વેરીજીની માધ્યસ્થભાવનાને અંગે જ સ્થાન આપવામાં આવ્યું નહોતું. જો એ બે પાઠોને સ્થાન આપવામાં આવત તો એ ‘સિરીઝ’ નો બધી જૈન પાઠશાળાઓમાં તથા ઇતર સમાજમાં જે બહોળો પ્રચાર થયો છે તે ન થાત અને સાંપ્રદાયિક ક્લેશનાં બી વવાત.

શ્રી શ્વેરીજી પોતે તો ગ્રંથકાર બન્યા અને પુસ્તકો લખ્યાં પળ એ સાહિત્યામૃતનો રસ આપવા બીજી પળ કેટલીએ વ્યક્તિઓને ઉત્સાહિત કર્યા.

મહાવીર જૈન જ્ઞાનોદય સોસાયટી તરફથી જૈનાચાર્ય શ્રીમદ્ જવાહિરલાલજી મ. સાહેબે સૌરાષ્ટ્રની રસભૂમિમાં જે જ્ઞાનગંગા વહે-વરાવી હતી તેનો લાભ બીજાને પળ મળે એ હેતુથી એમના જુદા જુદા ચાતુર્માસોનાં વ્યાખ્યાનોનો સંગ્રહ ત્રણ ગ્રંથોમાં પ્રકાશિત કરાવવામાં પળ તેમનો પૂરતો હાથ હતો.

રેવતીદાન—સમાલોચના, ‘ધર્મ અને ધર્મનાયક,’ ‘વિદ્યાર્થી અને યુવકોને’ વગેરે સુંદર સાહિત્યિક ગ્રંથોના લેખકોને પળ તેઓશ્રી તરફથી પ્રોત્સાહન મળ્યું હતું.

ગુજરાત વર્નાક્યુલર સોસાયટી, અમદાવાદ તરફથી દરવર્ષે પ્રકાશિત થતા ‘ગ્રંથ અને ગ્રંથકાર’ નામના ઈ. સ. ૧૯૩૩ના ચોથા પુસ્તકમાં સ્વ. શ્રી દુર્લભજીભાઈનો ગ્રંથકાર તરીકે જે પરિચય આપવામાં આવ્યો છે તે શબ્દશઃ અત્રે ટાંકવામાં આવે છે:—

“એઓ દશાશ્રીમાઠી જૈન જાતિના છે. મૂળ વતની મોરબીના છે. જન્મ સંવત ૧૯૩૪ ચૈત્ર વદ ૧૩ નો છે. મેટ્રિક સુધીનો અભ્યાસ કરી વ્યાપારમાં જોડાયા. પચ્ચીસ વર્ષ થયાં જૈપુરમાં શ્વેરાતની પેઢી છે. શિક્ષણની સાથે સાથે સાહિત્યપ્રેમ પળ પોષ્યા કર્યો, પરિણામે ઘણી સભાઓના સેક્રેટરી થયા. પંદરવર્ષની વયથી જ જુદા જુદા માસિકોમાં ‘શ્રી શ્વેરી-મોરબી’ વગેરે સંજ્ઞાથી લેખો લખવા શરૂ કરેલા. મોરબી ખાતે ભરાયેલી પોલીટીકલ કોન્ફરન્સના તેઓ મંત્રી હતા. એ સમયના મુખ્ય માસિકો ‘આર્ય ધર્મ પ્રકાશ’ વગેરેમાં લેખો આવ્યા કરતા. ‘બુદ્ધિ પ્રકાશ’માં પણ એમના લેખો ધ્યાન દોરતા. ‘સયાજીવિજય’ વગેરે સાપ્તાહિકોમાં એમનાં ‘મધુનું એક બિંદુ’ વગેરે લેખોએ સારું આકર્ષણ કરેલું. એમના લાંબા લેખો જુદા પુસ્તકો રૂપે પણ પ્રસિદ્ધ થતાં. જેમાં ‘અર્વાચીન આર્યો’ ‘સુમદ્રા’ વગેરે સાપ્તાહિકોની વાર્ષિક મેટરૂપે પણ અપાયેલાં. હમણાં હમણાં તેઓ ‘જૈન પ્રકાશ’માં ધ્યાન દોરતા રહે છે.

પચ્ચીસ વર્ષ પહેલાં સ્થા. જૈન કોન્ફરન્સને જન્મ આપી મોરબીમાં પ્રથમ અધિવેશન ભર્યું અને મુખ્ય મંત્રી તરીકે કામ કર્યું. આજસુધી તેઓ શ્રી સંઘસેવક તરીકે પૂર્ણ ઉત્સાહપૂર્વક કાર્ય કરી રહેલ છે. તા. ૨૨ મી એપ્રિલ ૧૯૩૩ના રોજ અજમેરમાં મળેલી જૈનોની મોટી કોન્ફરન્સના પણ તેઓ જ મુખ્ય મંત્રી હતા. અને હજાર પંદરસો વર્ષમાં ન

થયેલ એવું સાધુસંમેલન પણ મેળવ્યું, જેમાં જૈન સાધુઓ પણ ચાલીને કચ્છ અને કાશ્મીર જેટલે દૂર થી આવ્યા હતા. ૬૦૦૦૦ જૈનોએ સભામાં હાજરી આપી હતી. સ્થા. જૈન સમાજે ‘જૈન-ધર્મવીર’ ની માનવંતી પદવી સાથે હીરાવાળો ‘નવરત્ન’નો ચાંદ અર્પણ કરી એમના શ્રમની કદર કરી છે. હજુ પણ એ સેવા ચાલુ છે. બ્યાવર જૈન ગુરુકુળના તેઓ કુલપતિ છે.

પ્રોફેસર રવજી દેવરાજ સાથે મળી શ્રી આચારાંગજી સૂત્ર અને શ્રી ઉત્તરાધ્યયનજી સૂત્રનાં ગુજરાતી ભાષાંતર ‘જૈન સ્કોલર્સ’ ને નામે પ્રસિદ્ધ કર્યાં. તેમાં પૂરેપૂરો પરિશ્રમ વેઠી એ સૂત્રોની ફૂટનોટો એમણે જ લખી છે.”

એમની કૃતિ

પૂજ્ય શ્રી શ્રીલાલજી

સંવત્ ૧૯૮૦

અંતિમ-જીવન

[૧] વૃદ્ધાવસ્થા

પાછળના પ્રકરણોમાં આપણે સ્વ૦ જ્ઞવેરીજીના આઘન્ત જીવન-ક્રમ તરફ એક નજર નાંખી ગયા છીએ. સદ્ગતે મિત્ર મિત્ર ક્ષેત્રો અને વિષયોમાં આગે કૂચ કરી છે તે પૂરવાર કરે છે કે તેમણે સમયની કિંમત આંકી હતી. ‘સમયં ગોમય ! મા પમાયણ’ એ શબ્દોમાં પ્રભુ મહાવીર સ્વામીએ ગૌતમને ઉદ્દેશીને આપેલા આદેશને તેઓશ્રીએ પણ અમલમાં મૂક્યો હતો. તેઓ જીવનની અંતિમ પલ્લ સુધી કાંઈકને કાંઈક નવીન યોજના આદરતા કે વિચારતા રહ્યા હતા. એક ક્ષણનો પણ તેઓએ પ્રમાદવશ દુરુપયોગ નથી કર્યો. પણ દરેક પ્રાણી, જ્યાં સુધી સંસારમાં છે, ત્યાંસુધી જન્મ, જરા અને મૃત્યુરૂપ ત્રિવિધ ઉપાધિ-ઓથી પ્રત્યેક ક્ષણે ઘેરાયેલ જ છે. કોઈ પણ મનુષ્ય પછી ભલે તે વિદ્વાન હોય અથવા મૂર્ખ હોય, શ્રીમંત હોય કે ગરીબ હોય, જાણતો હોય કે અજાણ હોય, સ્વાર્થી હોય કે પરમાર્થી હોય, આ ઉપાધિઓથી બચી શકતો નથી. શ્રી જ્ઞવેરીજી પણ વૃદ્ધાવસ્થાથી ઘેરાવા લાગ્યા. આગળ જણાવવામાં આવ્યું છે કે શ્રી જ્ઞવેરીજી નાનપણથી જ સાર્વ-જનિક સેવામાં જોડાઈ ગયા હતા. અને એમાં તેમણે પોતાના તન, મન અને ધન નો પણ ભોગ આપ્યો હતો. અનેક પ્રસંગોમાં તો તેમને પોતાની શક્તિ કરતાં પણ વધારે શ્રમ વેઠવો પડ્યો હતો. એટલે તેમનું શરીર ધીમે ધીમે નબલું પડવા લાગ્યું. વઠ્ઠી સંમેલન પછી ફરી એકવાર વાતાવરણ ડોળાઈ ગયું હતું. સાધુઓના પાર-

સ્પરિક ક્લેશોએ વધારે જોર પકડ્યું હતું અને શ્રાવકોમાં પળ સાંપ્ર-
દાયિક બાબતોમાં ચેંચાતાળી શરૂ થઈ ગઈ હતી. સંમેલનના ઠરાવોનો
છંડે ચોકે મંગ થઈ રહ્યો હતો. સંવત્સરી વગેરે બાબતોમાં પળ ભાગ-
લાઓ પડી ગયા હતા. આમ ચારે બાજુથી સંમેલન અને કોન્ફરન્સની
અસફળતાના કર્ણમેદી કટુ સ્વરો સંભળાઈ રહ્યા હતા. આ વાતાવરણના
વિષમર્યા વાયુની શ્રીફલેરીજીના મન ઉપર પળ સ્વાબ અસર પડી.
અને એ ઉપરાંત તેઓએ હાથ ધરેલ અનેક પ્રવૃત્તિઓ—જેવી કે ગુરુકુળ,
વીરસંઘ, જૈન ચેયર અને કોન્ફરન્સ—ને પાર પાડવાની ચિંતા, આ બધી
માનસિક વેદનાઓથી તેઓ પીડાઈ રહ્યા હતા. તેમાં વળી અધૂરામાં
પૂરું વૃદ્ધાવસ્થાએ તેમનો પીછો કર્યો હતો. એટલે શરીરની સાથે મનની
શક્તિઓ પળ ક્ષીણ થવા લાગી.

[૨] માંદગી અને મૃત્યુ

શારીરિક અને માનસિક નબળાઈ જોઈ ડોક્ટરોએ શાંતિ લેવાની
સલાહ આપી. પળ કર્તવ્યપરાયણ અને પરોપકારી વ્યક્તિ કર્તવ્યનું
માન ભૂલી આત્મશાંતિની સ્વાર્થસાધના કેવીરીતે સાધી શકે ? તેઓ-
શ્રીએ ડોક્ટરોની સલાહ ન જ માની. એ જ દૈનિક ક્રમ ચાલુ રહ્યો.
પરીવાર સાધુ—સંમેલન ભરવાની ચિંતા, ગુરુકુળનું મકાન બનાવવાની
તથા એક લાખ નું ફંડ કરવાની ચિંતા—આ ચિતારૂપ ચિંતાઓએ તેમના
શરીરને જર્જરિત કરી નાંચ્યું. વળી પૂજ્યશ્રીનું કાઠિઆવાડમાં શુભાગમન
અને અનુક્રમે તેઓશ્રીની મોરબી મુકામે પધરામણીથી તેમના હૃદયમાં
ઉત્સાહ તો ઊભરાયો પળ ઉત્સાહની સાથે સાથે શારીરિક અને માન-
સિક શ્રમ વધ્યો. છેવટે શરીર અને મનની હારજીતમાં શરીર હાર્યું

અને એક વસ્ત શિથિલ થઈ ઢઢી પડ્યું. લોહીનું દબાણ વધવા લાગ્યું. મોરબીમાં સારવાર અને માનસિક શાંતિ મળે તેમ ન હોવાથી જયપુર-માં લઈ જઈ બહારના બંગલામાં રાખવામાં આવ્યા. થોડા દિવસ સુધી શાંતિ રાખવાના પરિણામે તબીયત ધીમે ધીમે સુધરવા લાગી. અને બજારમાં પણ આવતા જતા થયા. પણ જ્યારે સમાજમાં અશાંતિનો દાવાનલ સળગી રહ્યો હોય ત્યારે તેમને જંપીને પડ્યા રહેવું કેમ ગમે ? જેમ જેમ શરીર સુધરતું ગયું તેમ તેમ વિચારોનો વેગ વધુ વેગથી વહેવા લાગ્યો. ફરી એ જ વિચારમાઝા ! અંતે મૃત્યુ શય્યા ઉપર પડ્યા. આવી હાલતમાં પણ મનમાં સમાજસેવાની ભાવના પ્રજ્વળી રહી હતી. પણ મનને કોણ જાણી શકે ? ડોક્ટરો પાસે આ માનસિક ચિંતાને મટાડવા કોઈ દવા ન હતી. રોગ અસાધ્ય થઈ પડ્યો પણ આત્મા શરીરથી છૂટો ન પડી શક્યો. પુણ્યાત્માઓના મરણ પણ શુભ મૂહુર્તની અપેક્ષા રાખે છે. છેવટે એ શુભ ઘડી આવી પહોંચી. એ સંમેલનના દિને જે સમયે તેઓશ્રીએ ભાષણ આપ્યું હતું બરાબર છ વર્ષના ગાઝા બાદ એ જ ચૈત્ર શુક્લા ૧૦ મી તા. ૩૦-૩-૩૯ ગુરુવારના સવારના ૧૦ વાગ્યે તેઓશ્રીએ પોતાનો દેહ છોડ્યો. આમ કુદરતે જ સાધુ સંમેલનની જયંતિ સાથે એ ‘ધર્મવીર’ની જયંતિને પણ કાયમને માટે જોડી દીધી.

તેમને મૃત્યુની આગાહી મળી હતી. મૃત્યુ પહેલાં પોતાની વ્યક્તિગત સંપત્તિનો સદુપયોગ કરવા માટે પોતાના હાથે Will વસીયતનામું તૈયાર કરી સંસ્થાઓ પ્રત્યે પોતાનો પ્રેમ જાહેર કર્યો હતો. મૃત્યુ વેળાએ તેઓશ્રી ખૂબ જ ઉત્સાહમાં હતા અને સ્વસ્થ ચિત્તે સર્વે જીવો સાથે અંતરની લાગણીપૂર્વક ક્ષમાયાચના કરી જીવનશુદ્ધિ કરી હતી. ધન્ય છે એ દુર્લભ-જીવનને.

[૩] અમર મૃત્યુ

જન્મ, જરા અને મૃત્યુથી કોઈ બચી શકતું નથી એ કથનની સત્યતામાં વિવેકી પુરુષ વિશ્વાસ રાખે છે. પણ એથી કાંઈ એ મૃત્યુથી બીતા નથી. તે મૃત્યુનું સુખે સુખે આલિંગન કરે છે. કારણ કે તે મરવા છતાં અમર બની જાય છે. તે જીવનનું મૂલ્ય સમજીને સદા જાગૃત રહે છે એટલે મૃત્યુ પર વિજય મેળવીને મૃત્યુંજય બને છે. જ્યારે અવિવેકી પુરુષો જીવનના અંતસુધી તેની કિંમતને ગણકારતા નથી. મોજ, મજા અને આનંદોમાં આશુ જીવન પસાર કરે છે. અંતે જ્યારે મૃત્યુસમય પાસે આવતો જાય છે ત્યારે મૃત્યુથી બીવા લાગે છે અને ત્યારે જ જીવનની કિંમતનું તેને ભાન થાય છે.

સ્વ૦ દુર્લભજીભાઈ પણ એક જાગૃતાત્મા હતા કે જેમણે મૃત્યુ ઉપર વિજય મેળવવાનો મૂલમંત્ર સમજી લીધો હતો. તેમને મૃત્યુનો ભય ન હતો, ભય હતો નિષ્ક્રિય-પ્રમાદી જીવન પસાર કરવાનો. તેઓ આજે અમારી સમક્ષ પ્રત્યક્ષરૂપે તો નથી જ પણ એમની યશઃકાયા આજે પણ સમાજની સેવા અને શિક્ષણ તરફ આંગઠી ચીંધીને સંકેત કરી રહી છે.

ગુણોની સુગંધ કોને આકર્ષિત નથી કરતી ? તેમની દુર્લભ-સૌરભથી સાધુ યા શ્રાવક અનેક લોકોના હૃદયો સુવાસિત થયા છે. તેઓશ્રી જ્યાં ગયા છે ત્યાં જ પોતાની સૌરભ વેરતા આવ્યા છે. એમના અવસાનના દુઃખદ સમાચાર સાંભળી કોણ એવું હશે કે જેને દુઃખ ન થયું હોય ?

એ સદ્ગતના અસામયિક અવસાન પ્રત્યે શોક પ્રદર્શિત કરતા અને એમના કુટુંબીજનોના દુઃખમાં સમવેદના પ્રગટ કરતા અશ્વિલ ભારત-વર્ષના શ્રીસંઘોના, સંસ્થાઓના, સમાજના, આગેવાનો અને વિદ્વાનોના, પરિચિત રાજા મહારાજાઓ અને અન્ય સ્નેહી તથા સગાસંબંધીઓના અનેક સંદેશાઓ તાર પત્ર અને પ્રસ્તાવો મારફત આવ્યા છે, જે

શ્રી જ્ઞવેરીજીના ગુણસૌરભના વિસ્તારની સાક્ષી પૂરે છે. આ સંદેશો પૈકી કેટલાં જૈનેતર વ્યક્તિઓ તરફથી પળ આવેલા છે.

સુલભા: પુરુષા રાજન્ ! સતતં પ્રિયવાદિન: ।

અપ્રિયસ્ય ચ પથ્યસ્ય, વક્તા શ્રોતા ચ દુર્લભ: ॥

સ્વરેસ્વર શ્રી દુર્લભજીભાઈ દુર્લભ જ હતા. જૈનસમાજને આવા સમાજ-સેવક અને ધર્મવીર મળવા ઘણા જ દુર્લભ છે. આજે સમાજમાં એની સ્વોટ પડી છે. સમાજ એને ચાહે છે—માંગે છે; પણ સંસારનો નિયમ છે—

જિસકી યહાં ચાહના હૈ, ઉસકી ચાહના વહાં હૈ ।

જિસકી યહાં ચાહ ના હૈ, ઉસકી વહાં ચાહ ના હૈ ॥

એમના અવસાનનું દુઃખ, ફક્ત એમના પુત્રોનું અંગત નથી પણ અન્ય ઘણી વ્યક્તિઓનું, કેટલીક સંસ્થાઓનું છે; એટલું જ નહિ પણ અસ્થિલ ભારતવર્ષના સમસ્ત સ્થાનકવાસી જૈન સમાજનું છે. યુવાવસ્થાથી પ્રારંભ કરી જીવનની અંતિમ પલ્લ સુધી તેમણે સમાજની સેવા કરી છે તે માટે સમાજ પણ તેમનો ઋણી છે. કોન્ફરન્સના એ જન્મદાતા, સાધુસંમેલનના એ કર્ણધાર, વીરસંઘની યોજનાના એ ઉત્પાદક અને જૈન ગુરુકુળ, બ્યાવરના એ પ્રાણ હતા. હવે સમાજના સેવાભાવી આગેવાનો અને ઉત્સાહી યુવકો એમનું અધૂરું રહેલું કાર્ય સંભાળી લે, ચાલતાં કામોને વેગવાન બનાવી આકર્ષક રીતે સંચાલન કરે, અધૂરાં કામો કે વિચારોને સ્વંતરથી કાર્યમાં ઉતારે એમાં જ એમની અનન્ય સેવાની કદર છે અને એમાં જ એમના આત્માને જે શાંતિ માટે આપણે બધાં પ્રાર્થના કરી છે એ મળશે.

[૪] અપૂર્ણ અભિલાષાઓ

સ્વર્ગસ્થની વ્યક્ત અને અવ્યક્ત એવી કેટલીક અપૂર્ણ અભિલાષાઓ છે પણ સમાજોન્નતિ અને ધર્મોદ્ધારમાં મુખ્યરૂપે સહાયક થાય એવી અભિલાષાઓ નીચે મૂજબની છે :—

(૧) દયાલબાગની પદ્ધતિએ ‘ આદિનાથ આશ્રમ ’ની સ્થાપના કરી હુન્નર-ઉદ્યોગો વડે સમાજના બાળકોને સ્વાશ્રયી બનાવવા.

(૨) જૈન ગુરુકુલ બ્યાવરને માટીમાંથી માનવ સર્જતી જૈન વિદ્યાપીઠનું રૂપ આપી, તેના બાળકોને ઉચ્ચ શિક્ષણ આપી જૈનધર્મના પ્રચાર અર્થે દરિયાપાર વિદેશોમાં મોકલવા. આ યોજના અમલમાં આવી શકે એટલા સ્વાતર જૈન ગુરુકુલ બ્યાવરના સ્થાયિત્વ માટે મકાનો તૈયાર કરી દેવાં અને એક લાખનું સ્થાયી ફંડ તથા ૩૬૫ દિવસના સ્વર્ચની તિથિઓ ભરાવી આર્થિક ચિંતાથી મુક્ત કરવું.

(૩) ‘ વીરસંઘ ’ની સ્થાપના કરવી અને તેના સભ્યોવડે ધર્મનો પ્રચાર કરવો.

(૪) ‘ સાધુ સંમેલન ’ માટે પુનઃ પ્રયત્ન અને સર્વે સાધુઓને એક જ આચાર્યની આજ્ઞામાં મૂકવા માટે ‘ સુધર્મગચ્છ ’ની યોજના સર્વ સંપ્રદાયોમાં માન્ય કરાવવી અને સાધુસમાજમાં ઉત્પન્ન થયેલો સડો દૂર કરવો.

સ્થળે સ્થળે સાધુશાળાઓ સ્થાપવી અને અત્યારે સાધુઓના શિક્ષણને બહાને થતા સ્વર્ચને રોકવું, બ્રાહ્મણ પંડિતોને ન રાખતાં સ્વધર્મી બંધુઓવડે કે શાસ્ત્રજ્ઞ સાધુઓવડે જ શિક્ષણ અપાવવું અને એમના હાથે જ જૈન શાસ્ત્રોદ્ધારનું કાર્ય શરૂ કરાવવું.

(૫) ધાર્મિક જૈન સાહિત્યનો બહોળો પ્રચાર થાય એટલા માટે આધુનિક શૈલીથી સાહિત્ય-નિર્માણ કરવું, બાલોપયોગી જૈન બાલસાહિત્ય પણ તૈયાર કરાવવું અને ધર્મના પ્રચાર અર્થે શ્રમણ ભગવંત મહાવીર સ્વામી તથા શ્રી લોકાશાહજીની સાધુસંમેલનની તિથિઓ સ્વૂબ પ્રેમપૂર્વક અને ઉત્સાહથી ઝૂજવવી.

(૬) ધાર્મિક શિક્ષણમાં ક્રાન્તિ અને સ્થા. સમાજમાં જાગૃતિ આણવા માટે બધી સાર્વજનિક સ્થાનકવાસી સંસ્થાઓને સંગઠિત કરી એક જ સુંદર પાઠ્યક્રમ નિયત કરવો અને બધી સંસ્થાઓની આંતરિક વ્યવસ્થા-નિરીક્ષણ-પરીક્ષણ વગેરે એક જ Education Board (શિક્ષણ પરિષદ)ના હાથમાં સોંપવું.

(૭) સમાજના બાળકોને ઉચ્ચ શિક્ષણની જોગવાઈ કરી આપવા માટે છાત્રવૃત્તિ-ફંડ ઝૂમું કરવું.

[૫] સમાજે શું કર્યું ?

શ્રી શ્રવેરીજી ઉપર બતાવેલ સાત ભાવનાઓને અપૂર્ણ મૂકીને જ વિદાય થયા છે. એ આત્માની શાંતિ અર્થે પણ એ અપૂર્ણ અભિલાષાઓને પાર ઉતારવી એ પ્રત્યેક સ્થાનકવાસી જૈનનું કર્તવ્ય છે.

પણ હજુ સુધી એમનું જીવંત સ્મારક ઝૂમું કરવાના શ્રીગણેશ થયા નથી. કેવળ પ્રસ્તાવ માત્ર ઘડી મૂકવાથી કાંઈ દાઢિયા વળતા નથી. અમને યાદ છે કે કોન્ફરન્સના જનેતા શ્રી શ્રવેરીજીના સ્મારકરૂપે એક લાખની છાત્રવૃત્તિ કે એવા બીજા કોઈ ઉપયોગ માટે એક ફંડ ઝૂમું કરવાનો જનરલ કમિટીએ બે વર્ષ પૂર્વે નિર્ણય કર્યો હતો, અને તે કાર્યને જોશભેર આગળ છપાવવા માટે જુદા જુદા પ્રાન્તોના આગેવાનોની ૩૧ વ્યક્તિઓની એક સબકમિટી પણ ચૂંટી કાઢવામાં આવી હતી. પણ આજસુધી એ કમિટીએ પોતાનો રિપોર્ટ બહાર પાડ્યો નથી. પરંતુ અમને તો વિશ્વાસ છે કે એ કાર્ય સ્વૂબ જ ઉત્સાહપૂર્વક ચાલી રહ્યું હશે. કારણકે એ સબકમિટીના સભ્યોમાંથી ઘણા તો શ્રી શ્રવેરીજીના બાળ-ગોઠીયા, સ્નેહી મિત્રો અને પરિચિત શ્રીમંત સ્થા. સમાજના આગેવાન સદ્ગૃહસ્થો છે.

હા, એટલું લખતા અમને અત્યધિક હર્ષ થાયછે કે, શ્રી જૈનગુરુકુળ, બ્યાવરની જનરલ કમિટીએ શ્રી સદ્ગતની ગુરુકુળ સંબંધી અધૂરી અભિલાષાને પાર ઉતારવા એક લાખના સ્થાયી ફંડની યોજનાને હાથ ધરી પોતાના જ ઘરમાં એ શુભ પ્રવૃત્તિની માંગલિક શરૂઆત કરી હતી અને પરિણામે અત્યાર સુધી માં રૂ૦ ૪૦-૪૫ હજારની રકમ 'દુર્લભ-સ્મારક-ફંડ'માં ભરાઈ ગયેલ છે. શ્રી જ્ઞવેરીજીનું આવું જીવંત સ્મારક ઊભું કરવામાં શ્રી દુર્લભજીભાઈના શ્રીમંત સ્નેહીજનો, વિદ્યા-વ્યસંગી મિત્રો અને પ્રશંસકો બધા પોતાનો યથાશક્ત્ય ફાળો આપશે અને કાર્યને આગળ ધપાવી સ્વર્ગસ્થના અંતિમ મનોરથને પૂર્ણ કરશે એવી આશા છે.

એ સિવાય 'વીરસંઘ', 'સાધુ-સંમેલન', 'શિક્ષણ સંસ્થાનું સંગઠન', વાર્મિક શિક્ષણની વ્યવસ્થા અને સાધુશાળા વગેરે પ્રવૃત્તિઓ સ્વૂબ વિચાર અને પ્રચાર માંગે છે. જો સમાજ કૃતજ્ઞતાપૂર્વક તેમની સેવાઓની કદર કરવા માંગે છે તો તો આ બધી પ્રવૃત્તિઓને કાર્ય-રૂપમાં મૂકવા એણે શ્રી જ્ઞવેરીજી માફક શ્રમ ઉઠાવવો જોઈએ. આ બધી પ્રવૃત્તિઓમાં સમાજનું ઉત્થાન અને ઉદ્ધાર રહેલો છે. સીધી રીતે તો સમાજને જ એમાં લાભ છે એટલી વસ્તુ સ્વાસ્થ્યમાં લેવાની છે.

જો આગેવાનો આ આશાઓને લક્ષ્યમાં લઈ તેનું આશાજનક પરિણામ આપવા પૂરતો પરિશ્રમ અને મહેનત કરશે તો શ્રી જ્ઞવેરીજીની સ્વોટ થોડા જ વસ્તુમાં મૂલાઈ જશે, અને સદ્ગતના જીવંતસ્મારક તૈયાર થવાની સાથે સાથે સમાજોત્થાનના શ્રીગણેશ મંડાશે.

अंते श्री टी० जी० शाहना उद्बोधक वचनो टांकी अमे आ
जीवन-चरित्रने पूर्ण करीए छीए :-

जैन समाजने

जातां बेउ बांय
हृदय बहु चिराय छे
पण हैयुं राखी हाथ
भार अदको वहेवा रह्यो. [१]
करीने पुरा लाख
बंधु ! आशा पूरजो
अपीं मातने सेव
आतने शांति आपजो. [२]
'गुरुकुळ, गुरुकुळ' जाप
बन्ने वीर जपता हता
धर्मवीर दुर्लभ अने
समाजभूषण ते नथमल. [३]
ते संस्थाने साथ
देजो पूरा प्रेमथी
पूर्ण करजो सौ कार्य
अधूरां रहेला एमना. [४]

थईने सौ कटिबद्ध
कष्ट शननीना काम जो
इच्छे त्रिभुवन एह
शांति समाजे स्थापजो. [५]
साधुजीना हाल
सुधारवाने कारणे
परिश्रम लईने पूर्ण
संमेलन रूडुं भर्यु. [६]
घड्यां नियमो जे
पालन तेनुं, थतां
दुःखित हृदये पूत
माटी साथे मळी गया. [७]
मूकी सो साधु तंत
नियमोनुं पालन करे
आत्मिक शांति ए
जरूर पामे परलोकमां. [८]

विदेह नहि, छे जीवन्त ए

धन्य मातुश्री सांकळी, पाक्या दुर्लभ रत्न,
मर्त्य लोकना मानवी, कयों दिव्य प्रयत्न. १
वीर-संघ महावीरनो, करवा बोध प्रचार,
रत्न तणा पारख खरा, करी सुमति विचार. २
दुःखभयों संसार आ, जोयां आत्म अंधकार,
लक्ष चोराशी केरा महिं, साध्यो आत्म विचार. ३
भवी जीवन दुर्लभ तणुं, शुद्ध दृष्टि संदेश;
जीवी जाण्युं जीवन ए, जरी नहि अंदेश. ४
त्रीस त्रीस वर्षों कयां, प्रयत्न पूरा अमाप;
भुली शरीरस्वास्थ्य ने, धर्मोद्धार सुकाज. ५
वयोवृद्ध छतां सह्यो, सं मे ल न नो भार;
न गणी दिन रजनी कयों, अधि वे श न प्रचार. ६
झरणा वहेतां स्नेहना, वाणी अमृत पूर;
वेरी पण मित्रो बण्यां, करी मतभेदो दूर. ७
रीस नहीं हृदये जरी, देतां शिख विचार;
विदेह नहि छे जीवन्त ए, 'हर्ष' हृदय आधार. ८

‘ દુર્લભ ’ : : : એક હંસલો

જીવન-ઝાંખી

‘ નક્કર ’ સજ્જનતા સાંભરે છે ને જૂનાં મધુરાં સ્મરણોની સાંકળમાં સપડાઈ જાઉં છું. રાત્રિ અને દિવસ—વીશ વીશ મહિના સુધી સતત જેમના અંગત પરિચયમાં આવવાનું મ્હને ‘ કુદરતી ’ સૌભાગ્ય સાંપડ્યું હતું એમના જીવનના, કહો કે માનવતા અને પ્રેમથી છલકાતા એ સંસ્કારી આત્માના, અમૃતને પીછાનવાની જે તક મ્હને મળી હતી તે સંક્ષિપ્તમાં અંજલી રૂપે ધરું ?—વંસી.

[૧]

ગુલાબના છોડ પર ‘ કાંટા ’ જોઈને
વિચાર આવ્યો મ્હને એક વાર.
કુદરતે ભૂલ તો નથી કરીને !
આવા સુંદર પુષ્પના છોડને તે
હોય કાંટા શાને ?
ફૂલ સ્વડસ્વડાટ હસી બોલ્યું:
‘ બુદ્ધિવાદી ’ બેવકૂફ !
દયા ન શા મ્હારી !
કાંટો મૂકવામાં તો કુદરતે
અજબ ‘ કલા ’ કરી છે.
ભૂલી ગયો મોઢા !
કાંટા વચ્ચે જ ગુલાબનું જીવન સદા હોય.
અને ‘ સિલી ’ શકે કાંટા વચ્ચે જ
એનું નામ ‘ ગુ...લા...બ. ’
બાકી બધાં ‘ ગુ...લા...મ ! ’
‘ દુર્લભ ’—
આ વિચિત્ર સમાજના

‘ થોરીયા ’ કાંટા વચ્ચે ગુલાબ સમું
જીવન જીવ્યા અને જીત્યા.

[૨]

ગુલાબના ફૂલ !
ત્હારી બાહ્ય અને આંતર લાલી જોઈ
હું મનમાં મોહાયો.
આ કુમાશ ને સૌંદર્ય જોઈ હરણાયો.
પૂછતાં પૂછાઈ ગયું—
‘ આ કુમાશ, સુગંધ ને સૌંદર્ય
મલા ! તેં ક્યાંથી મેળવ્યાં ? ’
ઉત્તર મળ્યો—
સ્વર નથી એટલીય ત્હને કે
આ ગંદા-ગોબરા ‘ સ્વાતર ’થી ભરેલી
ધરતીમાંથી ?
સાચું...સાવ સાચું !
કઠળ કાઠજાવાળી સમાજની
ધરતીના પેટાઠમાં
આવું જ સ્વાતર પડ્યું છે.

‘દુર્લભ’ જેવા ‘સુગંધી’ પુષ્પો પાકે તો
જરાય નવાઈ પામશો નહિ.

[૩]

પુષ્પો ! ત્હમે खील્યાં તો खૂબ જ.
પળ.....પળ.....અરેરે !
સાંજ પડ્યે ત્હમે બધાં ‘ચીમઢાઈ’ જશો !
રંગોની સજાવટ બહુ જ કરી
પળ અરેરે !.....સંધ્યા સમયે,
જે માટીમાંથી આવ્યા તે માટીમાં
તમે ઢઢી પડશો ?
જાવ તેનો અફસોસ નથી,
મહે ! જાવ તો મહે !
પળ ‘સુગંધ’ તો મૂકતાં જશોને ?

❖ ❖ ❖

વીણા ! તેં મીઠાશની સરિતા રેલાવી
પળ.....અરેરે !
તું ઘડી-બેઘડીમાં સંગીત બંધ કરીશ !
મહે ! બંધ કર તો મહે !
‘નું દિલમાં દુઃખ નથી.
પળ એ સૂરોની ‘જ્ઞણજ્ઞણાટી’
જીવનભર કાનમાં ગૂંજ્યા કરે
નું કંઈક કામળ કરતી જઈશ ને ?

❖ ❖ ❖

સ્નેહી સંબંધીઓ ! ત્હમે પ્રેમતંતુએ
અમને જુલાવ્યા.
પળ.....અરેરે !
જોતજોતામાં સૌ બસ ! ચાલ્યા જ
જાવ છો !
‘વિદાય’ લ્યો તો મહે !

અમે બાંધી શકવાના નથી,
પળ પ્યારાઓ !
ત્હમારી મીઠી સ્મૃતિઓ
જીવનભર સાથે ચાલ્યાં જ કરે...
ચાલ્યાં જ કરે નું કંઈક કરતાં જજો !
કોઈને ય મૃત્યુની મરજી નથી હોતી.
છતાં મરણ ‘અનિવાર્ય’ છે.
કોઈ મૃત્યુ પહેલાં જ ‘મરી’ ચૂકેલા
હોય છે.
કોઈ મૃત્યુ સાથે જ સમાપ્તિ સાથે છે.
જ્યારે કોઈ ‘વીરલાઓ’ જ
મૃત્યુ પહેલાં ‘જીવનકલા’ खીલવી
મૃત્યુ પછી એક નવું જીવન—
એક નવી ‘કલા’ શરૂ કરે છે.
‘પાછઢ’ નાને પ્રકાશ અર્પો
આગઢની ‘સિદ્ધિ’ મ્હાળે છે.

❖ ❖ ❖

‘સંધ્યા’ તો દરેકના જીવનમાં
વહેલી મોઢી આવે જ છે ચોક્કસ.
કોઈ એઢીને દેખાય સંધ્યા પ્રભાતમાં,
કોઈ થાકેલાંને ઘેરી લ્યે સંધ્યા મધ્યાન્હે.
તો કોઈ વીરલાને જ સંધ્યા,
સંધ્યાના સમયે જ ‘પોઢાઢી’ દે !
‘દુર્લભ’ !

એ જીવનસંધ્યાએ જ જ્ઞડપાયા છે.
બાસઢ વર્ષોની નિસ્પૃહ સેવાનો
ઢજ્જલ ઇતિહાસ મૂકી ચાલ્યા ગયા !
ગયા તો મહે ગયા !
જીવનના રંગો સંકેલી

ચાલ્યા ગયા તો મળે !

મીઠી-મધુરી

જીવનસુગંધ તો મૂકી ગયા છે ને !

‘સ્થૂલ’ મૃત્યુનો અફસોસ નથી,
કારણકે ‘સૂક્ષ્મ’માં શૂશ્વો ભરી છે ને !

❖ ❖ ❖

રાગદ્વેષ અને માનાપમાન,

વાડાવાઢી અને કલહકંકાસથી

‘આફરે’ ચડેલા

આ ‘શીચઢીયા’ સમાજને

‘દુર્લભ’નું સ્થૂલ મૃત્યુ ટકશે શરૂં !

પણ ઓહ ! સાંભળો છો ?

જીવનની સુગંધ ફેલાવીને

ફૂલ શરે તો મળે શરે !

રોકશો નહિ. એનો અફસોસ શો ?

કોઈ મહાકાર્ય કરીને

માનવી મરે તો મળે મરે !

કોઈ રોશો નહિ.

એ તો એક રીતે આનંદનો વિષય છે.

‘દુર્લભ’નાં જીવનમાં માનવતાની
મીઠાશ હતી.

‘કંઈક કરું, કંઈક ભવ્ય કરીને મરું’

એ હૃદયની એ તાલાવેલી હતી.

અને એ કંઈ સમાજ માટે ઓછું હતું ?

[૪]

કોઈના જીવનચરિત્રો ‘લખાય’ છે,

કોઈ જીવનચરિત્રો ‘લખાવે’ છે

ત્યારે કોઈ સુભાગી આત્માઓ જ

પોતાનું જીવનચરિત્ર

પોતાના હાથે જ—પોતાના જ હાથે

જગતના વાયુમંડલ પર

પોતાના સુંદર કૃત્યોથી લખી જાય છે.

‘દુર્લભ’ના ‘સેવાપરાયણ’

જીવનના કુંડમાં ભરેલી શાહીથી

એનું ચરિત્ર લખનાર આપણે કોણ ?

તે પોતે જ લખી ગયા છે.

હવે તો આંશો ડઘાઢીને

‘વાંચવાનું’ જ રહ્યું છે.

સમાજસેવાના ‘ગુપ્ત દર્દ’ની

એ ‘મીઠાશ’ જીવનભર મ્હાળી ગયા.

હવે એના વિરહથી રોવાને બદલે

એમના જેવી મીઠાશ આપણે

મ્હાળવી જ બાકી રહી !

[૫]

સ્મરિતા સતત પ્રવાહે વહ્યા જ કરે છે,

વહેતાં વહેતાં બધાંને પાવન કરે છે,

અને સંત કે શૂનીનો ‘ભેદ’ ભૂલી

બધાંની તૃષ્ણા છીપાવે છે.

લક્ષ્મી મળી તો દાનમાં વહેવા જ માટે,

બુદ્ધિ મળી તો અબુદ્ધોને તારવા માટે,

અને—

હૃદય મળ્યું તો ‘શપી જનોને’

સહાનુભૂતિનાં અમૃત પાવા માટે જ.

‘દુર્લભે’ એ જોયું ને જાણ્યું.

વિચાર્યું ને જીવનમાં ઉતાર્યું.

એમના અંતરની પાંશઢીએ પાંશઢીએ

‘સમાજસેવા’ કરવાની ‘મમતા’ હતી,

એ જ ઉશ્વ પ્રકારનો શોશ હતો.

એ જ અંતરની 'મસ્તી' હતી.
નિસ્પૃહતા ને મીઠાશ તેમના શસ્ત્રો હતાં.
અને તેથી એ પોતે જ
પોતાની સાથે 'પ્રેમમાં' પડ્યા હતા.

[૬]

કાદવ અને લીલ વચ્ચે
લીલેલું પવિત્ર 'કમલ' જોયું છે ?
અને એનીય વચ્ચે
પવિત્રતર લક્ષ્મીદેવીના અસ્તિત્વની
કલ્પના કરો કે ?
સમાજના કાદવ વચ્ચે
એ 'દુર્લભ' લીલેલા,
અને લક્ષ્મીની છાયા પામેલા.
લક્ષ્મીદેવી તો બેવકૂફોનેય વરે છે
પણ લક્ષ્મીના 'સ્વર્ણસ્વર્ણાટ' વચ્ચે
'દુર્લભ' જેવું સંસ્કારી હૃદય જીવવું—
સાવ અશક્ય નહિ તો મુશ્કેલ તો છે જ.
અને તેથી જ સૌને પૂછવું ઘટે—
કાદવમાંથી કમલ બની શકશો ?
તો જ તમે જીવ્યા અને જીત્યા છો.
પ્રત્યેક કાર્ય ને સંયોગોમાંથી
આનંદ લૂંટી શકશો ?
તો જ તમને ઉચ્ચ
પ્રગતિપૂર્વક ચઢી શકશો.

[૭]

કેટલાક ચહેરાં એવાં
મીઠાં-ભાવવાહી હોય
કે જાણે સામે બેસી પીધાં જ કરીએ.
એ ચહેરાના ભાવ-અંતરની

'આરસી'માં આસ્થેથી ઉતારી લઈએ.
'દુર્લભ'ના ચહેરામાં
આવું કંઈક માધુર્ય હતું.
એમની વાણીમાં વિનય હતો,
એમની પ્રત્યેક ક્રિયા ને કાર્યમાં
પોતાની ભાવનાના પ્રતિબિંબ પડતાં.
જુવાનનો જૂસ્સો ને વૃદ્ધનું ડહાપણ
પ્રત્યેક પ્રસંગે તરી આવતાં.
તેમના જીવનમાં જે મીઠાશ હતી
તેમાંથી અડધી કેઠવેલી,
અડધી કુદરતી.
આદર્શવાદી વધુ પડતા હોવા છતાં
'વ્યવહાર' દૃષ્ટિની ઝળપ નહોતી,
ને તેથી જ સૌ કોઈને પ્રિય થઈ પડતા.
જાણે લીંબુનો રસ !
એવી મીલનસાર વ્યક્તિ હતા.

[૮]

'સિદ્ધિ'ઓ પરથી જીવન મળાતા નથી
પણ સિદ્ધિઓ પાછળ
કેટકેટલાં 'મંથનો' કર્યા ?
એ આંકમાં જ જીવન 'મહાન્' ગણાય.
સમાજના ચોપડે
'દુર્લભ'ની સિદ્ધિનું જમા પાસું
કદાચ નબલું હશે
તોય એમનાં મંથનો કયાં ઓછાં હતાં ?
જૂના વિચારો જો કે જલ્દી છોડી
શકતા નહિ,
છતાં જૂનાનાં માંચડા પર
નવું 'પચાવી' શકવાની

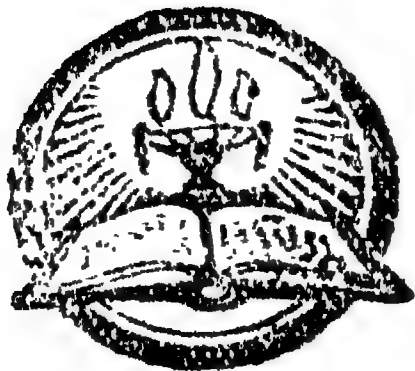
‘તાકાદ’ મેઢવી હતી
 ને તેથી તેઓ
 જૂના ને નવા વચ્ચે ‘પૂલ’ સમા ગણાતા.
 જૂનાને પંપાઢીને સમજાવતાં, ને
 નવી દુનીયા, નવી માનવતા
 નવું સાહિત્ય અને નવા પવનના પડઘા
 જ્ઞીલવા ને ‘મ્હાલવા’ તત્પર હતા.
 ‘વીસમી સદીમાં જીવું છું’
 એ માન સતત તેમના મગજમાં રહેતું.
 અને તેથી જ
 ગઈ સદીના ડંઢાણમાં અવતર્યા છતાંય
 પ્રગતિમય વિચારોને
 આનંદથી સત્કારતા.
 મ્હારી ‘આદર્શ જૈન’ની
 પ્રસ્તાવનામાં લખેલાં
 દુર્લભના શબ્દો ટાંકુ છું.
 જે દુર્લભના જીવનનો જ ઢૂંકો
 ઇતિહાસ કહે છે:—
 ‘વસંતને જીવનમાં
 પધરાવનારા જનો કયાં છે ?
 જીવન મ્હાણવાની

‘કઢા’ આજે લુપ્ત થઈ’.
 જીવન ‘જીવવાની’ પરવા
 ઓછી થઈ’.
 તેઓ જીવી ગયા ! જીતી ગયા.
 [૧]

‘દુર્લભ’ને મેં હંસલો કહ્યો છે શાને ?
 જાણતા હશો.....

રાજહંસો સાચા
 મોતીનો જ ચારો કરે છે.
 દુર્લભના જીવનમાં જીવેરાત હતું,
 અને માનવજાતિનાં સામાન્ય
 દુર્મનો સમા
 અનેક દુર્ગુણોને પીઠ દઈ,
 પરાયા દોષો મૂલી જઈ
 માત્ર ‘સદ્ગુણો’રૂપી
 ‘મોતી’જ ચરવાનું લક્ષ રાખેલું.
 આવા પુરુષો પરલોકવાસી થાય
 છતાંય એ સદા ‘જીવન્ત’ છે.
 અમર છે.....અમર છે !

વંસી

वह फूल खिला मुरझाया

[ले० श्री 'निर्धूम', व्यावर]

[१]

अपने यौवन ही में जिसने,
महायोग था धारा ।
जैन जाति के महायान को,
जिसने था सम्भारा ॥

[२]

जिसने मुनिसम्मेलन का सा,
भारत काम कराया ।
किसके तन मन के बल से वह,
दुर्लभ अवसर आया ॥

[३]

किसके बलपर कॉन्फ्रेंसका,
अधिवेशन भर पाया ।
व्यक्ति व्यक्तिके मुखमण्डल पर,
'दुर्लभ' नाम सुहाया ॥

[४]

खोला ट्रेनिंग कॉलेज जिसने,
स्नातक जिसके बिखरे ।
हुए वही तो कार्यक्षेत्र के,
नायक नेता निखरे ॥

[५]

पुनः हाँसला बढा सम्हाला
जैन गुरुकुल, व्यावर ।
मरते मरते जिसपर उसको,
होना था न्यौछावर ॥

[६]

हाय ! महा मनहूस कालका,
आया एक हिलोरा ।
'दुर्लभ' सुरभिकुसुम मुरझाया,
फूटा भाग्य हमारा ॥

खंड बीजो

जीवन-स्मृतिओ अने श्रद्धांजलिओ

श्री झवेरीजीना दुःखद अवसानना समाचार बहार पडतां ज पूज्य मुनिराजो, जैन तेम ज जैनेतर समाजना अग्रगण्य विद्वानो अने गृहस्थो, परिचित राजा-महाराजाओ तथा संस्थाओ अने संघो तरफथी दिलसोजी दर्शावता अने दुःख प्रगट करता अनेक तारो, पत्रो अने प्रस्तावो तेमना पुत्रो उपर आव्या हता. तेमांथी श्री झवेरीजीना जीवन ने स्पर्शता थोडाएक लेखो तथा पत्रोना अंशो टूंकमां अत्रे टांकवामां आव्या छे, जेथी वांचकोने श्री झवेरीजीनी सर्वप्रियता अने कर्मठतानो ख्याल आवी शके.

—लेखको

અંજલિ

ધર્મવીરને—

જૈન આકાશે તું
હતો તિમિરે તારલો
સ્વરતાં તું તો આજ
નિસ્તેજ ભાસે ઢ્યોમ એ. [૧]
'કોન્ફરંસ' માતની સેવ
તન મન ધનથી તેં કરી.
મોંઘા પાંત્રીસ વર્ષ
અર્પ્યા માતૃચરણમાં. [૨]
હતો ઉત્પાદક તું
'જૈન ટ્રેનિંગ કોલેજ'નો
ભણી ને બાલક સૌ
આશીષ બહુ દે છે તને. [૩]
બ્યાવર ગુરુકુલ
પોષ્યું તેં બહુ પ્રેમ થી
સ્વરે ! ન વિસાર્યું તેં
અંતકાળે પળ તેહને. [૪]
અર્પો પચીસ સો
પ્યારા એ ગુરુકુલને
કરવા પુરા લાલ્લ
આશા રાખી તેં મિત્રની. [૫]
સર્વ સંસ્થાનું હિત
વસ્યું તુજ હૈએ હતું
પુષ્પવૃષ્ટિ કરી તેં
રૂપીઆ પચીસ હજારની. [૬]
તુજ સેવાની કદર
માતાએ કીધી હતી
અર્પીને હૈલકાવ
'ધર્મવીર' અજમેરમાં. [૭]

કોન્ફરેન્સ મૈયાને—

તારી કુલે રલ્લ
કંઠેક પાક્યા ને પાકશે
પળ નથમલ દુર્લભ જોડ
સાંપડવી મુશ્કેલ છે. [૮]
નથમલ દુર્લભ બે
સૌભાગ્ય તુજ કંકળ હતાં
નંદવાતા તે આજ
ઝપ્પે ચિંતા અન્યની. [૯]
નિરલ્લી તારું મુલ
કરમાણું અતિ ઘણું
ઉપાય ન જડતાં એક
સૂતાં તાળી સોડ એ. [૧૦]
માતા જનની તું
પાંચ લાલ્લ પુત્રો તળી
છતાં નિરાશા કેમ,
મુલ પર આજે ભાસતી ? [૧૧]
ગુરુકુલ, ગુરુકુલ જાપ
વલ્લે વીર જપતા હતા
ધર્મવીર દુર્લભ અને
સમાજ ભૂષણ તે નથમલ. [૧૨]
તે સંસ્થાને સાથ
દેજો પૂરા પ્રેમથી
પૂર્ણ કરજો સૌ કાર્ય
અધૂરાં રહેલા એમનાં. [૧૩]

—શ્રી ટી. જી. શાહ

['નથમલ-દુર્લભ બેલડી' માંથી—

સ્વાતિના બિંદુઓ કાજે

[૧]

પુષ્પના પરમ પમરાટથી
આકર્ષાયલું જગત
આકંદે છે પુષ્પના એકાએક વિલયથી,
કેવા એ કારમાં સમાચાર,
સૌમ્ય મૂર્તિ સાક્ષાત શાંતિના જ
એ ફીરસ્તા,
વર્ષો સુધીના સહવાસમાં
સદાનો નૂતનતાભર્યો એ સહવાસ
એ જ મમતાભર્યું એમનું હૃદય,
એ જ હસમુખો એમનો સ્વભાવ
કાલની એ કેવી કૂટીલ ગતિ !

અંધારાએ દીપક આવરી લીધો,
સીતાર વાગી નં વાગી ત્યાં તો
તાર જ તૂટ્યો.
ફાની દુનિયાનું પિંજર ખાલી કરી
પ્રેમમૂર્તિ શુ પંક્તિ આખરે ઉઢી ગયું.
સંગીત ગયું, ધ્વનિ રહ્યો.
પુષ્પ કરમાયું, સુવાસ રહી ગઈ.
જીવન લય પામ્યું, સ્મૃતિ મૂકતું ગયું.

નહિ તૂટી તળી બૂટી
કરો લાખ ઉપાય;
ઝૂટી ગઈ વાટ દીપકની,
પછી બઠવું રહ્યું ક્યાંથી.

[૨]

જીવનમાં ઢગલે અને પગલે ભર્યો હતો,
પિતા મહાવીરના પેગામમાં પૂર્ણ પ્રેમ,

સ્થાનકવાસી જૈન સમાજની
ધાર્મિક, સામાજિક, બૌદ્ધિક
અને આર્થિક, ઉન્નતિ કાજે
જેણે ભગીરથ પ્રયત્નો કર્યા
સમાજની સાર્વદૈશિક પ્રગતિ માટે—
જેમના દિલમાં સદૈવની ઇચ્છના હતી
પુષ્કલ દાક્ષ અને પ્રેમ ભર્યા હતાં.

[૩]

સાધુ સંમેલન એ એમનું જીવન-ધ્યેય,
વર્ષોની શ્રદ્ધેમત પછી
મૃગજલમાંથી એ મોતી નીપજાવવા
સ્વાતિના બિંદુ સર્જ્યા,
પરંતુ કુદરતની પ્રતિકૂળતા—
દ્રવ્ય ક્ષેત્ર કાલ ભાવની કઠિનતાએ
મોતીનાં મૃગજલ બને તે પહેલાં
એ જ ધ્યાન, એ જ વિચાર અને એ દિને જ
મોતીના મોતી રાખવા કાજે
આત્માનું બલિદાન દીધું.

[૪]

સ્થાનકવાસી સમાજ જાગૃત બને
સુષુપ્ત છતાં સમાજસિંહ જાગૃત બને,
મોતીના મોતી રાખવા કાજે
બલિદાનની ભસ્મમાંથી
ચેતનના ફૂવારા સર્જી
સ્વાતિના બિંદુઓ સદાય વરસાવો તો
ધર્મવીર દુર્લભના, દુર્લભ
બલિદાને
મોતીના મોતી જ રહેશે
તમ આંગણે.

‘હર્ષ’

अनुताप !

[पं. शोभाचन्द्रजी भारिल, जैन गुरुकुल, व्यावर]

[१]

निपट निठुर विधिने हा ! कैसा भीषण चक्र चलाया,
या समाज के ही अशुभों का फल संचित हो आया !
आज लुटा सर्वस्व जातिका जिस पर इतराते थे,
जिसके बल पर निर्भय निश्चल बड़े चले जाते थे ॥

[२]

सुलभ हमें दुर्लभ देवों को जो सौभाग्य मिला था,
जिसकी अनुपम आभासे सूना उद्यान खिला था ।
दुर्लभ हमें सुलभ देवोंको अब वह भाग्य अनोखा,
हाय ! हमारे सुखका सागर किस अगस्त्यने सोखा ॥

[३]

कैसे आज अचानक टूटा मेरा मधुका प्याला,
उमड़ पड़ी है किस अम्बरसे प्राणहारिणी हाला ?
बरस पड़ा है किस दुनिया का यह अनन्त तम काला,
किस निष्ठुरने मर्मस्थलमें हना नुकीला भाला ?

[४]

वस्सलता से भरा लबालब हृदय कहाँ पाँएंगे ?
तेरी मधु मुस्कान छूँढने कहो कहाँ जाँएंगे ?
कर्मनिष्ठता-धर्मनिष्ठता का संयोग निराला-
करके दोनों को ही तूने एक रूपमें ढाला ॥

[५]

सुधामयी आह्लादमयी शीतलता देनेवाली,
तेरे यशकी उज्ज्वल किरणें आज बनी विष प्याली ।
सुख-संयोग समाएँगे दुःखों के विकट उदरमें,
कौन जानता था धधकेगी अभी आग इस घरमें ॥

[६]

त्रिभुवन-दुर्लभ दुर्लभ ! तुमको बड़े भाग्यसे पाया,
फिर भी हा ! सम्मान तुम्हारा तनिक नहीं कर पाया ।
रहे बीजकी भाँति मूलमें मगर मधुर फल लाये,
कीर्ति-कामनाहीन ! तुम्हारे सद्गुण भूपर छाये ॥

शोकोच्छ्वास

[रचयिता-पं० इन्द्रचन्द्रजी वेदान्तवारिधि, शास्त्राचार्य]

उद्यानं स्वयमेव रोपितमिदं यत्नेन पूर्वं त्वया ।
नीत्वा वारि निदाघदाहसमये कष्टाद् भृशं सिञ्चितम् ॥
वात्सल्येन विवर्द्धितांश्च निपुणं सर्वानिमान् पुष्पितान् ।
मालाकार ! गतोऽसि कुत्र फलनात्प्रागेव हित्वा तरून् ॥
निर्माय स्वयमेव नीरधिजलेऽश्रान्तः स्वयं वाहयन् ।
तुंगोत्तुङ्गतरङ्गभीषणतरं दूरं विगाह्याम्बुधिम् ॥
उत्साहेन परेण सर्वपथिकान् आश्वास्य सांयात्रिक !
त्यक्त्वा स्थानकवासिजैनपरिषद्भावं क्व यातो भवान् ॥
अपश्यद्यः स्वप्नान् गुरुकुलविकासाय सततम् ।
समाजो जैनानामलभत यतः श्रेष्ठपदवीम् ॥
यदायासेनैवाखिलमुनिमहामेलनमभूत् ।
अलभ्यः सञ्जातस्त्रिभुवनसुतो दुर्लभ ! इतः ॥
हा हा स्थानकवासिजैनपरिषद्वेतारमासाद्य कम् ।
दुर्गे घोरतरे प्रपञ्चगहने पन्थानमालप्स्यते ॥
लब्ध्वा कञ्च समाश्रयं गुरुकुलं प्राणान्निजान् पास्यति ।
भक्त त्वादृशमाप्स्यतीह यतिनां सङ्घः कथं दुर्लभ ! ॥
जीवातुं समुपेत्य रोगविकलं प्रत्यङ्गजीर्णं हतम् ।
त्रिष्वङ्गेषु परस्परं च नितरां संघट्टमानेषु हा !
भुङ्गं पूर्णतया विपन्थिनिबहैः सन्ताप्यमानं परम् ।
वर्द्धिष्यत्यचिरात् चिराद्विगलितं कः सन्मतेः शासनम् ॥
न प्राप्तो जगतीह कालकलनां को नाम नान्तं गतः ।
जोषं पश्यति लोक एष सकलं विश्वं सदा नश्वरम् ॥
हत्वा याति यदा भवादृशजनः सङ्कल्पकल्पानितः ।
रीयन्ते भुवनानि ताररवतः आक्रन्दमानानि हा ! ॥

दुर्लभ श्रद्धाञ्जलि

[रचयिता-पं. दुग्धनारायणजी शास्त्री]

ओ ! समाज के कर्णधार, ओ ! प्रेमामृत के प्याले ।
ज्ञानाम्बुधि के रत्न अरे ओ ! दीनों के रखवाले ।
जैन जाति सरदार, जैन गुरुकुल के भाग्य विधाता ।
तेरे इस वियोगसे आंसू, ढरती भारत माता ॥ १ ॥

उजड़ गया है नन्दन वन सा, यह उद्यान हमारा ।
छोड़ चला क्यों ओ वनमाली ! क्यों कर गया किनारा ।
मुरझाती जाती हैं सहसा, ये सब प्यारी कलियां ।
प्रमुदित अरे किसे पाकर के, नभ की तारावलियां ॥ २ ॥

अभिलाषा के रंगमञ्च पर, आशाएँ चिल्लाती ।
अन्तस्तल में मूक वेदना, हूक चलाती जाती ।
संकट में था विद्वज्जन का, तू ही एक सहारा ।
था पर्याप्त वरद कर कमलों, का बस एक इशारा ॥ ३ ॥

आश्वासन मिलता था पीड़ित-जन के व्यथित हृदय को ।
कौन भूल सकता है तेरे, 'दुर्लभ' नम्र विनय को ।
संस्मृति का यह अटल नियम है, इक आता इक जाता ।
कोई अयश तथा कोई यश, कोई पाप कमाता ॥ ४ ॥

तेरी यशो राशियां, जगती-तल पर फैल चुकी हैं ।
तेरी सेवायें समाज की, रग रग मध्य पगी हैं ।
श्रद्धाञ्जलि स्वीकार करो, हे पथिक भले ! ही जावो ।
देव खड़े हैं स्वागत को, उनकी भी साध बुझाओ ॥ ५ ॥

बापू !

[रच०—पं. इन्द्रचन्द्रजी वेदान्तवारिधि, शास्त्राचार्य]

परम तपस्वी तेरे तप से यह उद्यान फला फूला ।
देखो यह अलिवृन्द सुरभि तव पाकर अपने को भूला ॥
तेरी शाखाओं पर बैठे करते थे खग कल्लोलें ।
छोड़ चले तुम सब को रोते शान्त बिना कुछ भी बोले ॥
तेरे पत्तों पर बैठे ही ये खद्योत चमकते थे ।
कितने पथिक तुम्हारे नीचे बैठ पथश्रम हरते थे ॥
जिन-शासन उपवन का माली तुझे देख इतराता था ।
तुझ पर रख कर सब आशाएँ फूला नहीं समाता था ॥
हे नरवीर ! तुम्हारे बल पर महासमर में हम खेले ।
आगे गए बढ़ाते हमको, कष्ट सभी तुमने झेले ।
आज अचानक ही तुमने यह कैसा वज्राघात किया ।
छोड़ चले चुपके से हमको महाविरह का शाप दिया ॥
माली ! इन पौधों को देखो खड़े खड़े हैं सूख रहे ।
आंखों में आसूँ भर करके विधवा से हैं पूछ रहे ॥
यदि माली की चाह तुम्हें थी हमको क्यों छोड़ा भूपर ।
उत्थान पतन जब उन पर ही सब विधे हमारा था निर्भर ॥
काच शकल भी तुझ से मिलकर बन जाते थे रत्न अरे ।
रत्नों के व्योपारी तूने जिन समाज के कोश भरे ॥
त्रिभुवन पति के भी दुर्लभ तुम हमको सुलभ बने थे ।
नहीं ज्ञात है कितनों के तुम बापू ! सगे बने थे ॥
जौहर तेरे अरे जौहरी पद पद पर हैं भरे हुये ।
तेरे बलिदानों से सिञ्चित सूखे तरु हैं हरे हुए ॥
महापथिक अब चले कहां हो जगको दुखी बनाकर ।
इसकी करुण पुकारों पर फीर आओगे क्या कभी पिघलकर ॥

श्रद्धांजलि

[श्रीधर्मपाल 'काव्य-कोविद' विद्यार्थी-जैन गुरुकुल, ब्यावर]

सिधारे दुर्लभ धर्माधार !

नश्वर तन तज झूठे जग से, पहुंचे स्वर्ग मझार ।
निर्मल यश की रम्य कौमुदी, व्याप रही संसार ॥
जैन जगत के वक्षस्थल का, टूटा नौलख हार ।
दुर्लभ है अब उसका संगम, शोकानल में जार ॥
गुरुकुल गुलशन के माली ऐ ! छोड़ा क्यों मझधार ।
कुम्हला गये नवल कोमल ये, पुष्प सुरम्याकार ॥
'धर्मवीर' तुम बिन कैसे हो, जैन धर्म निस्तार ।
श्रद्धांजलि हम अर्पण करते, गुरुकुल प्राणाधार ॥

बापूजी कहाँ हो ?

[रच०-विद्यार्थी, गुलाबचन्द्र जैन गुरुकुल, ब्यावर]

अहा ! समय आया उत्सव का बापूजी भी आयेंगे,
हम नन्हें बच्चों के खातिर मिश्री मावा लाएंगे ।
चमक उठेगा गुरुकुल का यह 'भव्य भवन' उनको पाकर,
पुलक उठेंगे अध्यापक और छात्र वृन्द, नौकर चाकर ॥
थे इस चर्चा में निमग्न तब एक तारवाला आया,
बापूजी के स्वर्गवास का अप्रिय समाचार लाया ।
होश उड़ गये उसी समय सबके मुखपर मातम छाया,
आंखें सजल हुईं सहसा एक उमड़ दुःख सागर आया ॥
अरे भला अब कौन प्रेम से सिर पर हाथ फिरायेगा,
कौन हमें बेटा कह करके पितृ प्रेम सिखलायेगा ।
कहाँ छिपे हो बापूजी क्या अब न हमें दर्शन दोगे,
नहीं जानते थे हमसे इतनी जल्दी मुंह मोड़ोगे ॥

व्यक्तित्व—

× × × आपके व्यक्तित्व में ऐसी विशेषता थी कि जो आपसे मिलता उसके हृदय पर आपके मधुर स्वभाव का प्रभाव पड़े बिना नहीं रह सकता था। आपका परिचय पाकर आपसे प्रेम न हो जाना असंभव था। आप प्रेमी, दयावान, सुशील तथा उच्च भावनाओं से ओतप्रोत सेवाभावी नागरिक थे। समाज-सेवा का भाव आपकी रग-रग में व्याप्त था। सदा आपको यही चिन्ता रहा करती थी कि स्थानकवासी समाज की उन्नति किस प्रकार की जा सके! मरण पर्यन्त यही भावना हृदय में रही। निस्संदेह ब्यावर गुरुकुल को जो धक्का पहुँचा है वह अकथनीय है! निकट भविष्य में आपकी क्षति की पूर्ति होना कठिन है।

श्री जसवंतमलजी कुंभट, मद्रास

['स्व. दुर्लभजी भाई जौहरी' नामक लेखसे—

स्वभाव—

× × × × स्वर्गीय दुर्लभजी भाई ऐसी प्रकृति के मनुष्य थे कि वे गरमदल में भी मिल जाते थे और नरमदल में भी। समय पर दोनों का समन्वय करके कार्य भी बना लेते थे। ऐसा उन्होंने कई बार किया था। उनकी प्रकृति घृत और पानी जैसी थी। ये पदार्थ जिस जिस में मिलते हैं उनको संस्कृत करके ग्राह्य पदार्थ बना देते हैं इसी प्रकार आप भी कार्य साधते थे।

—श्री बालचन्द्र जी श्री श्रीमाल

['वज्राघात' से—

अति दुर्लभ दुर्लभजी !—

× × × जो व्यक्ति दुर्लभ होते हुए भी हमारे लिए 'सुलभ'—अति सुलभ था, वह एकदम सर्वथा 'दुर्लभ-अति दुर्लभ' होगया।

× × × × साधु-सम्मेलन का उस समय हो सकना प्रायः असंभव-सा माना जाता था। समाज के अनेक नेताओं को विश्वास तक न था कि साधु सम्मेलन हो सकेगा किन्तु धन्य है, धर्मवीर दुर्लभजी भाईको, जिनके शब्द-कोष में 'असंभव कठिन-दुर्लभ' शब्द ही न था। मानो वे कहते हों कि 'जिन कार्यों को तुम कठिन और दुर्लभ कहते हो, वे ऐसे नहीं; क्योंकि मैं जिसका नाम ही दुर्लभ है तुम्हारे लिए सुलभ हूँ, पर इन कार्यों का नाम भी दुर्लभ नहीं हैं तब तो वे अवश्य ही परिश्रम के द्वारा सुलभ-सफल होंगे।'।

× × × उनके गुणों का और कार्यों का वर्णन करना अत्यन्त कठिन है । हम तो कवि सूर्यचन्द्रजी के शब्दों में निम्न श्रद्धाञ्जलि ही अर्पित कर सकते हैं ।—

‘अति दुर्लभ दुर्लभजी के गुण को गावेंगे ।

किया परिश्रम अति, उसको थोड़ा सा समझावेंगे ॥’

—श्री केसरीमल जी जैन, राजापुर.

गृहस्थ संन्यासी—

× × × जिसके हृदय में समाज हित की एक मात्र धून हो और इसके सिवाय अन्य सभी कार्य उसके लिए भारभूत मालूम पड़े वही समाज का उद्धारक संन्यासी हैं । क्या दुर्लभजी भाई समाज के सच्चे गृहस्थ संन्यासी से कुछ कम थे ?

× × × दुर्लभ वास्तव में अब समाज के लिए दुर्लभ होगया । सच्ची लगन का दुलारा संत अनंत में विलीन होगया । लेकिन उनके साथियों को पुराने संस्मरण बार बार ओठों पर लिये आते हैं । मैं स्वयं जब संमेलन के दिन निकट आगये थे करीब तीन माह तक साधु महात्माओं की अगवानी करने में उनके साथ रहा । तब उनके निकट परिचय में आने का सुयोग प्राप्त हुआ ।

× × × हर एक कार्य के प्रारंभ में यहाँतक कि रेल या तांगे पर चढ़ते और उतरते समय भी ‘ॐ अर्हम्’ आदि नमस्कार मय शब्द बोले बिगर नहीं रहते थे । नवकार के प्रति उन को इतनी श्रद्धा थी कि वे कई बार बात करते करते भी मुंह पर पल्ला लगा ही लेते थे । मैं उनकी एक एक प्रकृति का दृश्य क्या दिखाऊँ ! पूज्य श्री जवाहीर लालजी, पू० मन्नालालजी, पू० अमोलख-ऋषिजी म. आदि के समीप बैठ कर दो दो घंटा उनका वार्त्तालाप करने का मैं वर्णन नहीं कर सकता । मैं मिश्रीलालजी म. के शब्द और इनके उत्तरों को आज भी नहीं भूल सकता ।

वही एक नरवीर था जिसने साधुसम्मेलन जैसे महाभारत कार्य को दो दो बार अचेत होते हुए और शरीर से अस्वस्थ रहते हुए भी सफल कर दिखाया । समाज का एक मात्र पुराना नाडीवृद्ध यही था । संत मात्र की नाडी का अनुभव इसी को था । देव-दुर्लभ दुर्लभ-कार्य को सुलभ करने वाले ऐसे दीर्घ-समाज-सेवी के लिए समाज जितना भी करे कम ही है ।

श्री ‘उदय’ जैन, सनवाड़

[‘संस्मरण’ से—

સેવામૂર્તિ

એના હૈયામાં સમાજસેવાનો મહાસાગર ધૂધવતો હતો. એના લીલમાં જૈનોની પ્રગતિ અને સંસ્કારિતાનાં વહેણ વહેતા હતા.

સ્થા. જૈન કોન્ફરન્સમાં મશીનો કટાઈ ગયાં હતાં. એની જામગરી હવાઈ ગઈ હતી. રોજબરોજની ઘરેડજૂની વાતોમાં સહુ અટવાયા હતા. આ સમયે એ નરશાર્દુલે સમાજના પુનરુત્થાનનું બીડું ફાડ્યું—જે કરવા કોઈએ હામ નહિ મીડેલી તે પાર ઉતારવા તેણે પ્રતિજ્ઞા લીધી. પોતાના અઘૂટ આત્મબલમાં એને શ્રદ્ધા હતી, પ્રેમની પ્રભુતા પર તેને વિશ્વાસ હતો, સેવાસરિતાના ગહરા ગૂંજનનો ધ્વનિ એ પારસી શક્યો હતો.

શ્રી ચુનીલાલ ક. કામદાર

સમ્મેલન-સિદ્ધિ

[શતાવધાની મુનિશ્રી રત્નચન્દ્રજી મંના

‘અન્તર્નાદ’ નામના લેખમાંથી]

લેખક—સંમેલનની પાછળ આટલી બધી તનતોડ મહેનત કરી, સાધુ-ઓને વિહારનો પરિશ્રમ આપી, સમાજને લાખો રૂપિયાનો સર્ચ કરાવ્યો તો તે માટે ફળ શું મેળવવાનું હતું ?

દેવ—વાહ ફળ શું મેળવવાનું હતું ? ફળ તો ઉત્કૃષ્ટ હતું. પ્રથમ તો આપ-ણામાં સંપ્રદાયો જુદા જુદા અનેક થઈ ગયા છે. જેની સંખ્યા ૩૨ સુધી પહોંચી ચૂકી છે. તે બધાય સમાન આચાર-વિચારવાળા બની એકરૂપ થઈ જાય એ મુખ્ય હેતુ સમ્મેલનનો હતો તે હેતુ પૂર્ણ ન થાય ત્યાં સુધી એક એક સંપ્રદાયમાં પરસ્પર ક્લેશ ચાલતો હોય તેને દૂર કરવાનો હતો. જે સંપ્રદાયમાં અવ્યવસ્થા હોય, પરિસ્થિતિ છિન્નભિન્ન હોય તેમાં વ્યવસ્થા કરવાની હતી. તેમાં કેટલેક અંશે અમે સફળતા મેળવી શક્યા છીએ. ઋષિ સંપ્રદાયમાં ૮૦ વરસથી સંગઠન ન હતું તે સંમેલનના પ્રતાપે અગાઝ થઈ ગયું. મારવાઢી છ સંપ્રદાયો અલગ અલગ હતા તેઓ પણ સંમેલન અગાઝ સંમિલિત થઈ ગયા. પંજાબ સંપ્રદાયમાં પત્રી પરંપરાનો તીવ્ર ક્લેશ ચાલતો હતો તે સંમેલન મેળવવાની શરતે જ દૂર થઈ ગયો. પૂજ્ય શ્રી ધર્મદાસજી મહારાજના સંપ્રદાયમાં બે વિભાગ હતા તે એકરૂપ થઈ ગયા, પૂજ્ય શ્રી હુકમીચંદજી મહારાજની સંપ્રદાયમાં બે પૂજ્ય થઈ જતાં પરસ્પર ક્લેશ ફેલાઈ રહ્યો હતો તેને એકત્ર કરી ક્લેશ દૂર કરવામાં આવ્યો. જે

સાધુઓ એકબીજા સાથે મઠતા ન હતા તેઓ પળ અજમેર મોમાઈયાના ન્હોરામાં વટ વૃક્ષની નીચે મંડલાકાર વ્યવસ્થિત રીતે બેસીને ભાવી ઉદયનો વિચાર કરતા હતા. એ પ્રસંગ શું કેશી-ગૌતમના સમાગમથી ઓછા આનન્દનો વિષય હતો ?

લેખક—એ વાત તો બરાબર છે. સમ્મેલનનો ઉદ્દેશ ઝંચામાં ઝંચો હતો પણ તે અમલમાં આવે ત્યારેને ? જે જે સંપ્રદાયોનું સંગઠન થયું હતું તે ધીરે ધીરે તૂટવા માંડ્યું. સમ્મેલનના પ્રસ્તાવો પણ ધીમે ધીમે તૂટવા લાગ્યા. પાલે તો પાલે, ન પાલે તો ભલે, કોઈ કહેવાવાલું તો રહ્યું નહિ. સાધુઓએ તો પ્રસ્તાવો પાસ કરી કોન્ફરન્સને સોંપ્યા. કોન્ફરન્સની ફરજ પ્રસ્તાવો પઠાવવાની હતી. એના માટે તો દરેક સંપ્રદાયના દરેક સાધુના મનમાં પ્રથમ સમ્મેલન અને કોન્ફરન્સ પ્રત્યે સદ્ભાવ, પ્રેમની લાગણી ઉત્પન્ન થવી જોઈએ. એવી લાગણી ત્યારે ઉત્પન્ન થાય કે જ્યારે બંને સંસ્થાઓમાં સમાનભાવ, નિષ્પક્ષપાતતા અને ન્યાય-વૃત્તિની સાથે યોગ્યતાનુસાર સર્વ પ્રત્યે સદાદર હોય. સમ્મેલનની તો હજુ બાલ્યાવસ્થા હતી પણ કોન્ફરન્સે પાંચ વર્ષ પર્યન્ત સમ્મેલન બાઠકને ઉછેરવાની અને સંગીન બનાવવાની તજવીજ કરી હોત તો આજે સમ્મેલનના એકે એક પ્રસ્તાવ અમલમાં આવી ગયા હોત અને સમ્મેલનનું સંગઠન મજબૂત બની ગયું હોત.

દેવ—મહારાજ ! આપ સમ્મેલનની બાલ્યાવસ્થા માની કોન્ફરન્સ ઉપર બધો ભાર મૂકો છો તે ઠીક નથી. સમ્મેલનની ભલે બાલ્યાવસ્થા હોય પણ સમ્મેલનનાં સંચાલકોની તો બાલ્યાવસ્થા ન હતી. તેઓ ગૃહસ્થો નહિ પણ ત્યાગી મહાત્મા સંત મહંતો હતા, તરણતારણ સફરી જહાજની ડીગ્રી મેઠવેલ હતા. તેમના બાંધેલ પ્રસ્તાવ પઠાવવાને પોલીસની શું જરૂર હોય ? તેઓની જીભાન શીલા-લેખ છે. તેઓનું વચન બ્રહ્માનો અક્ષર છે

દલ ફરે વાદલ ફરે, ફરે ઉદધિનાં પૂર;
ઉત્તમ વોલ્યા નવિ ફરે, ભલે પચ્છમ ડગે સૂર.

આત્માર્થી મુનિશ્રી મોહનકવિજી મહારાજ

જૈન સમાજમાં જગૃતિ લાવનાર સ્વ૦ વા૦ મો૦ શાહ પછી શ્રીદુર્લભજી-ભાઈ ઝવેરી જ હતા. શ્રી. ઝવેરીજીની જગૃતિ ચંદ્રમા જેવી શીતલ હોઈને સમાજને સવિશેષરૂપે લોકપ્રિય બનવા પામ્યા હતા અને તે તેમનામાં ખાસ વિશેષતા હતી.

સમાજમાં હજારો ઝવેરીઓ હોવા છતાં ઝવેરી તરીકે શ્રી ઝવેરીજી જ વિખ્યાત હતા.

તેઓશ્રી એક હોવા છતાં પોતામાં સેંકડોનું આત્મબળ ધરાવી પવિત્ર કાર્યો માટે સદા તત્પર રહ્યા હતા. તેઓશ્રી પહેલી માંદગીના બીછાનેથી ઉઠ્યા બાદ જ્યારે નાગપુર દર્શનાર્થે આવ્યા હતા ત્યારે નીચેની દશ યોજનાઓ વિચારતા આવ્યા હતા—

(૧) આદિનાથ—આશ્રમ, (૨) મહાવીર મીશન, (૩) શ્રીવીરસંઘ, (૪) સિદ્ધાન્તશાળા, (૫) આગમોદ્ધાર, (૬) દ્વિતીય સાધુસંમેલન, (૭) લોકાશાહનું સમૃદ્ધજીવન ચરિત્ર, (૮) ગુરુકુળનું સ્થાયિત્વ, (૯) કુલપતિ—કુટીર, (૧૦) સજ્યાસ. આ દશ દુર્લભ ભાવનાઓ દુર્લભ જ રહી.

સામાજિક સેવાક્ષેત્રોની તેમની ભાવના બેતાં ૧૦ વર્ષ પહેલાં તેમણે વિદાય લીધી છે તે શાંતિનો વિષય નથી.

આટલી બધી લોકપ્રિયતા અન્ય કોઈ સમાજ—સરદારે યા સેવકે પ્રાપ્ત કરી હોય એમ જાણવામાં નથી.

જૈનભિક્ષુ જેઠમલજી મહારાજ

દુર્લભજીભાઈના અસામયિક દેહવિલયની નોંધ લેતાં કલમ કંપે છે અને હૃદય ધડકે છે. તેઓશ્રી સ્થા૦ સમાજના પ્રાણ અને દ્યુથર હતા. વીરનિર્વાણ પછી ૧૫૩૧ લોકાશાહ થયા. તે પછી દુર્લભજીભાઈ થયા.

તેમણે મૃતઃપ્રાય શાસનમાં નવું જોમ આણ્યું. જિનશાસનની શોભામ શ્રીવૃદ્ધિ કરી.

શ્રી ચૈતન્ય, અછનેરા

તેમણે પરિવારની સેવા તો પૂરી કરી લીધી હતી અને સમાજસેવાયશ

શરૂ કર્યો હતો, તે શરીરની અશક્તિને લીધે અધૂરો રહ્યો એ જ દુઃખદ છે. સ્થાન જૈન સમાજે એક સ્તંભ ગુમાવ્યો છે.

શ્રી મુલજી ચત્રભુજ, રાજકોટ

સ્વર્ગીયનો આત્મા સરળ તથા હૃદયભાવના, દેશભાવના અને ધર્મ-ભાવનાથી તરબોળ હતો.

નગરશેઠ વિક્રમચંદ અમૃતલાલ, મોરબી

નિખાલસ દિલવાળા તથા બીજાનું દુઃખદર્દ જોઈ જેમનું હૃદય દ્રવી ઉઠે એવા નરરત્નની સમાજમાં ખોટ પડી છે.

શ્રી હેમચંદ રામજીભાઈ મહેતા, ભાવનગર પ્રમુખ શ્રી૦શ્રે૦સ્થાન૦જૈન કોન્ફરન્સ

[શ્રી અમૃતલાલ ઝવેરીને લખેલ પત્રમાંથી]

એમણે આખી જીંદગી પર્યંત સરળભાવે અને ખરા અંતઃકરણથી સમાજની મૂંઝી સેવા કર્યા કરી. અને એને અંગે એટલું બધું કામ કરતા કે જેને લઈને એમની તબીયત લથડી ગઈ અને છેવટે એમણે દેહ છોડ્યો. તેઓ પોતે તો તરી ગયા પણ આપણા સમાજમાં તેમની ખોટ કદી પણ પુરાય એવી નથી. એમણે સમાજની સતત એકનિષ્ઠાથી જે સેવા કરી છે તે સેવા આપણે બધાની પાસેથી હવે વધુ બળિદાન માંગે છે. અને એમનું નામ આપણા આખા સમાજમાં હમેશાં જળવાઈ રહે એવું કાંઈ મોટું કામ આપણે તેમના યાદગાર સ્મારક તરીકે હાલની અને ભવિષ્યની પ્રજાને ઉપયોગી થઈ પડે એવું કરીએ ત્યારે જ આપણે એમની સેવાની કિંમત બરાબર આંકી છે એમ ગણાશે.

શ્રી ચિમનલાલ ચકુભાઈ, શાહ જે. પી., M. A., L. L. B., Solicitor, મુંબઈ
સેક્રેટરી શ્રી૦ સ્થાન૦ જૈન કોન્ફરન્સ.

સમાજે એક મહાન સેવક ગુમાવ્યો છે. તેમની સેવાઓ અમૂલ્ય હતી. તેમની ધર્મપ્રીતિ અસાધારણ હતી.

શ્રી વીરચંદ મેઘજીભાઈ થોભણ મુંબઈ

શ્રીયુત હૃલ્લભજીભાઈ જેવા સેવાભાવી, પ્રેમી અને સાદા માણસ સમાજમાં થોડા જ મળશે.

શ્રી મંગળદાસ જેસંગભાઈ, અમદાવાદ

તેમનું ધાર્મિક-જીવન મને જેવા મળેલું. અડગ શ્રદ્ધા અને નિયમિતતા

તેમના રૂવેરૂવે પ્રગટેલ હતાં. છેલ્લું તેમનું ત્યાગમય જીવન તો કોઈ અજબ જેવું હતું.

શ્રી ચુનીલાલ નાગજી વોરા, રાજકોટ

શ્રી. દુર્લભજીભાઈએ તીર્થંકર ગોત્ર બંધાય તેવા એક નહિ પણ અનેક-વિધ કાર્યો કરી સમાજની નિઃસ્વાર્થભાવે સેવા કરી છે. તેમની સેવાની તુલના તો થઈ શકે તેમ નથી.

શ્રી ગિરધરલાલ દક્તરી, સેક્રેટરી મુંબઈ શ્રી સકળ-સંઘ, મુંબઈ

સમાજે એક ખરો હીરો ગુમાવ્યો. નકલી હીરા ઘણા છે પણ મારા મત પ્રમાણે ખરો ધગશવાળો અને જેમના લોહીમાં સેવા સિવાય કંઈ દેખાતું ન હતું તેવા વીરનર શ્રી દુર્લભજી ભાઈ તો ખરેખર થઈ ગયા.

ગુરુકુળનો પિતા ગયો. મોરબીનું નાક ગયું. જયપુરનો ઝવેરી ગયો અને સ્થાન સંસ્થાનો સાચો સેવક ગયો.

શ્રી ટી. જી. શાહ, સેક્રેટરી શ્રી સ્થાન જૈન કોન્ફરન્સ, મુંબઈ

જેમને હું લોકશાહ કહીને હમેશાં સંબોધતો એવા મારા પ્રાણપ્રિય મુરબ્બીશ્રી શ્રી દુર્લભજીભાઈના અવસાનના દુઃખદ સમાચાર મળતાં જ મારા હૃદયને જે આંચકો લાગ્યો તેનું વર્ણન કરી શકાય તેમ નથી.

સમાજનો ખરેખરો કાર્યકર

[લે. શ્રી સુશીલ]

શ્રી દુર્લભજીભાઈએ મુખ્યત્વે જૈન સમાજને પોતાનું કાર્યક્ષેત્ર બનાવ્યું હતું. સ્થાનકવાસી સંપ્રદાયના એ એક અગ્રણી હતા. સાહિત્ય અને સંસ્કાર વિષેની એમની લક્ષિતએ જૈનસમાજના ત્રણે ભાગોમાં એમને માટે સારું સ્થાન મેળવી આપ્યું હતું.

ઘણા વર્ષ ઉપરનો એક પ્રસંગ હજી મને સાંભરે છે. કાશીની યશોવિજયજી પાઠશાળામાં અતિથિ તરીકે તેઓ આવેલા. મૂર્તિપૂજક અને સ્થાનક-વાસી જૈનો વચ્ચેનો સાંપ્રદાયિક કલહ એ દિવસોમાં એની છેલ્લી સીમાએ પહોંચ્યો હતો. મૂર્તિપૂજક જૈનોની સંસ્થામાં એક સ્થાનકવાસી આગેવાનનો આદરસત્કાર અસંભવિત ગણાતો.

છતાં દુર્લભજીભાઈ એમની સાદાઈ અને ઔદાર્યને લીધે અમારા સ્વજન બની રહ્યા. મહાવીરજયંતીની એક સભામાં એમણે મારા એક સામાન્ય ભાષણથી પ્રસન્ન થઈ એક ચંદ્રક લેટ આપેલો. ચંદ્રક કે ભાષણ કરતાં પણ એક સ્થાનકવાસી ગૃહસ્થ, શ્વેતાંબર મૂર્તિપૂજક સંપ્રદાયની કેળવણીની સંસ્થામાં એ જ સંસ્થાના એક વિદ્યાર્થીની આવી કદર કરે એ અમારે મન ઘણી મોટી વાત હતી.

છેલ્લાં દશ-બાર વર્ષ થયાં એમણે ધંધા-રોજગારમાંથી નિવૃત્ત થઈ સાહિત્ય અને સમાજની અનેકવિધ નાની મોટી સેવાઓ કરી છે. એ નિરાહંબરી હતા એટલે વર્તમાનપત્રો કે વ્યાખ્યાનમંચ ઉપર ભાગ્યે જ દેખાતા.

સ્થાન જૈન સમાજે તો શ્રી દુર્લભજીભાઈના દુઃખદ અવસાનથી એક ખરેખરો કાર્યકર ગુમાવ્યો છે. [- ‘કુલછાળ’ માંથી]

ડી. ડી. એટલે શું ?

શ્રી અમૃતલાલ ડી. મહેતા B. A. L. L. B. રાજકોટ

ધરમપુર, લીંબડી વગેરેના ભૂતપૂર્વ હીવાન.

— નિરભિમાની, સાદા, સરળ સ્વભાવના સંસ્કારી સાક્ષર, અસાધારણ ખંત અને ઉત્સાહથી અજાણ્યા ક્ષેત્રમાં આબરૂ અને સંપત્તિ પ્રાપ્ત કરનાર પુરુષ.

— જૈન સમાજ અને ધર્મની ઉન્નતિ અર્થે કૉન્ફરન્સ અને બીજી અનેકવિધ પ્રવૃત્તિઓના ઉત્પાદક અને પોષક.

— પૂજ્યશ્રી લાલજી જેવા પ્રૌઢ અને જવાહિરલાલજી જેવા પ્રતાપી પુરુષોના ઉપદેશનો લાભ કાઠિયાવાડને અપાવનાર વ્યક્તિ.

— મોરબી, મેવાડ, મારવાડ અને અન્ય સ્થળોના જૈનોને એકબીજાના ગાઢ પરિચયમાં લાવનાર મહારથી.

— કુટુંબવત્સલ, સમાજવત્સલ, દેશવત્સલ—જૈન સમાજના અનન્ય ભક્ત, જૈન શાસનના સતત અભ્યાસી.

શ્રી સૌભાગ્યચંદ વીરચંદ ઝવેરી, રાજકોટ

સાધુઓ અને સંસારી જનો-બન્ને વર્ગને આ પુરુષ સમાનરીતે સન્માર્ગ-દર્શક હતા અને શુદ્ધ નિષાલસ અને સરલ જીવન ગાળતાં ગાળતાં સર્વને-હિપકારક હતા.

સહુના તે પ્રિય પુરુષ હતા, મનોહારી હતા અને એમનો સહવાસ હમેશાં રહે એવું સર્વને મન થાય એવું એમનું પવિત્ર જીવન હતું.

ટૂંકમાં દુર્લભજીભાઈ ‘મોણસી અમુલખ’ની જીવતી કીર્તિ જેવા, આપારમંડળના પ્રામાણિક સદ્ય અને વિશુદ્ધ જીવનની વિભૂતિ જેવા હતા.

શ્રી જેઠાલાલ રામજી, મુંબઈ

તેમના અંતઃકરણમાં પણ ધર્મની ઊંડી દાઝ હતી. પૂજ્ય મુનિરાજે પ્રત્યે પણ ખૂબ જ ભક્તિભાવ હતો, એટલું જ નહિ પણ ય્યાવર ગુરુકુળ માટે તેમને ખૂબ જ લાગણી હતી. આવા સમાજસેવકને ગુમાવવા માટે અત્યંત દિલગીર છું.

શ્રી તલસાણીયા આર્ટિસ્ટ, વઢવાણ કેમ્પ

અખિલ હિન્દના સ્થાનકવાસી-સમાજનો નાવિક ગયો અને મારો તો માડીનયો બંધુ ગયો. X X દુઃખીજનોનો આધાર ગયો અને ગુપ્ત દાનનો અન્નેડ દાતા ગયો.

શ્રી શેઠ શામજી મેઘજી વીરાણી, પ્રમુખ શ્વેં સ્થાં જૈન ગુરુકુળ પાઠશાળા, રાજકોટ

સ્વં દુર્લભજીભાઈએ સ્થાં જૈન સમાજના ઉત્થાન અર્થે આજીવન અને અવિશ્રાંત પરિશ્રમ સેવ્યો હતો. સમાજની દરેક પ્રવૃત્તિમાં એમણે અહોરાત્રિ તીવ્ર ભાવનાભર્યો પ્રયત્ન ભરી રાખ્યો હતો. તેના શુભ પરિણામો અત્યારે સ્થાં જૈન સમાજમાં પ્રત્યક્ષ દેખાય છે.

સંસારમાં એમણે પરમ પ્રતિષ્ઠા અને સર્વ જીવોનો પ્રેમ સંપાદન કર્યો હતો તેમજ સાધુ સમુદાયના પણ પરમ વિશ્વસનીય અને સલાહકાર બની ગયા હતા એટલે એ રીતે આપણા ચતુર્વિધ સંઘને શ્રીયુત દુર્લભજીભાઈના અવસાનથી ભારે ખોટ પડી છે.’

આ સંસ્થાની સ્થાપના અને સંચાલનના કાર્યમાં એમણે પરમ ઉત્કંઠાપૂર્વક

પરિશ્રમ ઉઠાવ્યો હતો તેથી આ સંસ્થા સદ્ગતના ઋણમાં હમેશને માટે ઋણી છે. એમનું કીર્તિવંત નામ આ સંસ્થા પ્રેમપૂર્વક યાદ કરશે.

શુદ્ધ સ્ફટિકસમું નિખાલસ જીવન, હસતી મધુર મુખાકૃતિ, નિષ્પક્ષ ન્યાયબુદ્ધિ અને સર્વ પ્રાણીઓ પ્રત્યે ઉપકારક સ્વભાવ, જીવનના આદિથી અંતસુધી એમનું અનુકરણીય જીવન કોઈ મહાન, પુણ્યવાન આત્માને જ પ્રાપ્ત થાય છે.

રાવસાહેબ છોટાલાલ એમ. કોઠારી, રાજકોટ

દુર્લભજીભાઈએ આ જગતમાં જે સુવાસ ફેલાવી હતી તેથી સૌને તેમના સ્વર્ગવાસથી આઘાત થાય તે સ્વાભાવિક છે.

શ્રી પોપટલાલ લ. ચુડગર, બેરીસ્ટર, રાજકોટ

દુર્લભજીભાઈના અવસાનથી આખા કાઠિયાવાડમાં ભારે ગમગીની છવાઈ ગઈ છે. તેમની સજ્જનતા, પ્રેમાળ સ્વભાવ અને સાદું-સરળ ધાર્મિક-જીવન આપણા માટે આદર્શરૂપ હતાં.

શ્રી રાવસાહેબ મણીલાલ વનમાલી શાહ, F. I. A. A. I. I. A.
રાજકોટ

તેઓશ્રીએ સમાજની એવી સેવા બજાવી છે કે તેમની ખોટ સમાજ તથા ધર્મને હરબડીએ જણાશે. x x x મારા જેવા અનેકના હૃદયો રડે છે. તેઓશ્રી તો સેવા બજાવી પોતાનો મનુષ્યભવ સાર્થક કરી સ્વર્ગે સિધાવ્યા. તથા આપણને સૌને તેમના પગે ચાલવાનો બોધપાઠ આપતા ગયા.

શ્રી કન્હૈયાલાલ દુર્લભરામ ભણુશાળી, મુંબઈ

એમનો દેહ આ જગતમાંથી સદાને માટે આદ્યો ગયો પરંતુ એમની સેવાનાં જ્વલંત કાર્યો સદા જીવંત રહેશે, અને એ સમાજના સેવાલિક્ષુઓને ચિરકાળ સુધી ‘પ્રેરણા’ અર્પ્યા કરશે.

શ્રી ચન્દ્રશંકર દ. ત્રિવેદી, મહેસાણા

અવસ્થાને અનુકૂળ પ્રવૃત્તિ સેવતા મનુષ્યો બહુ જ ઓછા નજરે ચડે છે, તેઓમાં એક શ્રી દુર્લભજીભાઈ હતા. જીવનની અનેક પ્રવૃત્તિઓથી અળગા થઈ વાનપ્રસ્થ જીવન સુંદર સાચવ્યું. તેઓશ્રી એક ત્યાગી અને ભાવનાશીલ વ્યક્તિ હતા.

ખંડિત બેચરદાસ જીવરાજ દોશી, અમદાવાદ

તેઓ ગયા નથી પરંતુ તેમના સુકાયોથી જીવન્ત જ છે. તેમનું યશઃશરીર સદાને માટે ટકી રહેશે.

શ્રી ડાહ્યાલાલ મકનજી ઝવેરી, મોરબી

પરદેશમાં વસવાટ કરવા છતાં જન્મભૂમિને કદિ તેમણે વિસારી ન હતી. અને સૌરાષ્ટ્રનું ગૌરવ હમેશાં તેમના દરેક વર્તનમાં અને વાણીમાં ઝળકતું હતું. એમના જવાથી કાઠિયાવાડને અને ખાસ કરીને મોરબીને મોટી ખોટ પડી છે.

ડૉ. એસ. એલ. દવે, L. A. M. મોરબી

દુર્લભજીભાઈની લલમનસાધના નામે તો વૃક્ષો પણ રોશે. પછી મનુષ્યો કાં ન દ્રવે? મરનારનું લલું જ બોલવું એ એક સામાન્ય પ્રથા છે; પરંતુ દુર્લભજીભાઈના સંબંધમાં તેમ કરવું એ એક ફરજ થઈ પડે છે.

✽ ✽ ✽

He was a self-made man. વડિલોની મીઠી છાયા નીચે એક જડાવ દાગીનાના સામાન્ય વેપારી-સોની મિત્રોની સહાયતાથી કાંઈક ઝવેરાતના ધંધામાં માત્ર પ્રવેશ કરનાર, રાજપુતાનાના નાના મોટા રજવાડામાં ફરેલો, મીઠી ભાષાથી પ્રતિષ્ઠા જમાવી. સંસારની કૌટુંબિક ધંધાદારી અનેક માયા-પ્રપંચની મુશ્કેલીઓ અજળ શાન્તિથી તરી જઈને અનેક પ્રકારની સ્પર્ધા સામે ધીમે ધીમે પ્રતિષ્ઠા જમાવી-પ્રામાણિક વેપારી, ઝવેરાતના એક આગેવાન વેપારી, Public Spirited નાગરિક, પરોપકારી શહેરી તરીકે સર્વોપયોગી પ્રવૃત્તિઓ આદરવા છતાં પોતે જ મનુષ્ય-જન્મને પામ્યા છે અને તેમાં દેવ ન બનાય તો શ્રીકર નહિ પરંતુ મનુષ્યની તો લાયકાત સાબીત કરવી બેઠાં એ તે પ્રમાણે ધર્મમાં ધીર રહી શક્યા. તેમણે કદાપિ પોતાના જીવનનું ઉન્નત લક્ષ્ય ચૂક્યું નહિ. આ જ તેમની જીવન-સફળતાનો સાર છે.

✽ ✽ ✽

શ્રી તલકશી માણેકચંદ દોશી મેનેજર, ધી રાજકોટ સ્ટેટ કોટન મીલ્સ,

રાજકોટ

આખા કાઠિયાવાડને તેમના જેવા સુશીલ, ધર્મનિષ્ઠ અને પરાક્રમી પુરુષની ખોટ લાંબો વખત જણાશે.

શ્રી મનસુખલાલ તારાચંદ, મોરબી

તેમનું આદર્શ સેવાભાવી જીવન, તેમની જ્વલંત કારકીર્દી, ધાર્મિકવૃત્તિ સ્વભાવજન્ય સરળતા વગેરે ગુણો હમેશાંને માટે અમર રહેશે. તેમનું જીવન ખરેખર અનુકરણીય હતું.

રાવખહાદુર મોહનલાલ પોપટભાઈ, રતલામ

દુર્લભજીભાઈએ તો મનુષ્યભવનો પૂરો દહાવો ધર્મસેવા કરીને લીધો છે અને જીંદગી સફળ કરી છે.

શ્રી કચરાભાઈ ખહેરભાઈ, અમદાવાદ

અમને એક સ્નેહી અને સાચા સલાહકારની ભારે ખોટ પડી છે.

✽

✽

✽

સમસ્ત ભારતની સ્થાનકવાસી કોમને તો એક અગ્રણી, ધર્મવીર, સાધુ-સંતોના સેવક તથા કૉન્ફરન્સના સ્થંભ તરીકે ભારે ખોટ પડી છે કે જે કદાપિ પૂરી શકાશે નહિ.

✽

✽

✽

સ્થાનકવાસી સમાજ કયા પ્રકારે આગળ વધે, શું કરીએ તો જૈનધર્મનો ડંકો ચારે બાજુ વાગે અને ઐક્ય વધે વગેરે તેમની ભાવનાઓ ઘણી જ ઊંચી અને અલૌકિક હતી.

વિદ્યાર્થી ખચુભાઈ, મોરબી

બાપુજીના જવાથી મને આવી પડેલ ખોટ એ તો મારાં સર્વસ્વના વિનાશરૂપ છે.

રત્નચિંતામણિ સ્થાન જૈન મિત્રમંડળ, મુંબઈ

આ સમાજને ખાતર તેમણે પોતાના દેહના ટૂકડા ટૂકડા થવા દીધા છે તેના ચિરસ્મરણ ખાતર આપણે સહુ પાછળથી જે કાંઈ કરીએ તે ઓછું છે.

શ્રી સ્થાન જૈન સંઘ, કરાંચી

શ્રી જૈન ધર્મવીર દુર્લભજી ભાઈના દુઃખદ અવસાનથી જૈન સમાજને એક અત્યંત સજ્જન, નિખાલસ અને પરમાર્થી દાનવીર નેતાની ખોટ પડી છે. સમાજ માટે એમણે અંતિમ ક્ષણપર્યંત પ્રદર્શિત કરેલ સેવા અમૂલ્ય છે.

સુમિત્રા બહેન

જેની દુનિયામાં બીલકુલ જરૂર નથી તેને પ્રભુ ઉપાડી નથી લેતો. જેની દુનિયામાં ઘણી જ જરૂર છે તેને પ્રભુ રહેવા નથી દેતો. પ્રભુ નિષ્ઠુર છે. મને તો સાચું નથી લાગતું કે મોટા બાપુજી ગયા !

પં० ખુશાલદાસ જગજીવનદાસ કરગથલા, ન્યાયતીર્થ

દુઃખિયોનો દિલાસો, જૈન વિદ્યાર્થીઓનો વિસામો, અનેકોનું આશ્વાસના સ્થાન સમાજનું નૂર અને સ્થાન જૈન મહાસલાનો (કૉન્ફરન્સ માતાનો) સમાજદીપક સુપુત્ર શ્રી. દુર્લભજીભાઈ ત્રિ. ઝવેરી માત્ર તેમના લોહીયા સંતાનોના જ પૂજ્ય પિતા કે બાપુ ન હતા, જૈન ટ્રેનિંગ કૉલેજના અમ બન્ધુઓના પણ બાપુ હતા—ધર્મપિતા હતા. તેમના વહાલસોયા અને કાળજી કરતા સુકોમળ દીલે અમારી પાસેથી તેમનામાં પિતૃત્વનો આરોપ કરાવ્યો હતો અને ‘બાપુ’ એવું મહામૂલું પદ મેળવી લીધું હતું.

ધર્મ અને સમાજનો ઉદ્ધાર કરવા માટે તેમના રોમેરોમમાં સતત ઝળહળી રહેલી જ્યોત કોણે નથી જોઈ? તે જ ઉદાત્ત હેતુ માટેના તેમના અવિરત આગળ વધતા પ્રયત્નોના શું આપણે સાક્ષી નથી? તેથી જ તો અજમેર અધિવેશન વખતે માતાએ અને તેના સર્વ સંતાનોએ સાથે મળીને માત્ર તેમને જ ‘ધર્મવીર’ એવું દુષ્પ્રાપ્ય પદ અર્પ્યું હતું !

પ્રભુ ! અમને ધર્મ અને સમાજનો સાચો ઉદ્ધાર કરી તેમના આત્માને શાંતિ સમર્પવાની શક્તિ આપ એ જ અભ્યર્થના.

શ્રી ચંદુલાલ છગનલાલ શાહ, અમદાવાદ.

જેણે જન્મીને જીવી જાણ્યું છે અને પરમાર્થે જીવન ગુણર્યું છે. તેનું જ જીવન સાર્થક છે. X X દુર્લભજીભાઈ સંસારી હોવા છતાં યોગી હતા. X X સ્થાનકવાસી ધર્મની જાહોજલાલીના તેઓશ્રી જીવંત મૂર્તિ હતા. X X તેમની પ્રેરણાની જ્વલંત જ્યોત આપણામાં અખંડ રહે એજ પ્રભુપ્રાર્થના.

શ્રી મગનલાલ હરજીવદાસ ભાવનગરી, ફોટોગ્રાફર અમદાવાદ.

તેમનો માયાળુ તથા મળતાવડો સ્વભાવ તથા ઉન્નત ધર્મપ્રેમ અમોએ જે અજમેર કોન્ફરન્સમાં જોએલ તે સ્વપ્નમાં પણ ભૂલી શકાય એમ નથી.

श्रीयुत अचलसिंहजी, आग्रा.

उनका वियोग स्था. जैन समाज की भारी क्षति है और उसकी पूर्ति होना दुर्लभ है। उन्होंने जो सेवाएँ की है वह जैन इतिहास में सुवर्णाक्षरों से लिखी जाएगी।

बी. शंभुमल गंगाराम की तरफ से सेठ छगनमल जी मूथा, बेंगलोर.

जैन समाज-गगन मंडल के एक दिव्य सितारे मरुभूमिस्थित श्री जैन गुरुकुल व्यावर के निस्वार्थी महारथी, पृ. श्री जवाहिरलाल जी म. सा. के दाहिने हाथ और मेरे परम प्रिय स्नेही और पूज्य थे।

श्रीबर्धमानजी सा० पित्तल्या, रतलाम

उनका स्थूल शरीर गया है पर यशरूपी आत्मा तो हमेशा अमर है।

पं० श्री केसरीमलजी जैन विशारद, राजापुर

बापूजीका जीवन समाज के लिये सूर्यप्रकाश था, जो समाजके समस्त अंगों पर फैला हुआ होकर जीवन प्रदान करता रहा था।

उनका आदर्श जीवन और समाजसेवा की कीर्तिका प्रकाश-स्तम्भ सदा के लिये मार्गदर्शक बना रहेगा।

पं० श्री प्रेमचंदजी लोढा, न्यायतीर्थ, विशारद, इन्दौर

पूज्य बापूजी जैन-संसार के अनन्य 'सेवक', साधु-संस्थाके 'अम्मापिया' और ट्रेनिङ्ग कालेजके छात्रोंके 'प्राण' थे।

पूर्वकालमें श्री देवर्द्धिगणि क्षमाश्रमण के प्रयत्नसे साधु-सम्मेलनकी योजना हुई थी जिनका आजतक जैन-संसार श्रद्धा के साथ नतमस्तक रहा है और रहेगा। वैसे ही अजमेरके बृहत् साधु-सम्मेलनके प्रयोजक पूज्य बापूजीकी अक्षय कीर्ति-पताका इस भूतल पर 'यावच्चन्द्रदिवाकरौ' फहराती रहेगी।

पं० जोधराजजी सुराणा, मद्रास

पू० बापूजीका संस्मरण होते दृष्टि समक्ष एक सौम्यमूर्ति खड़ी हो जाती है।

विद्यार्थी लक्ष्मीलाल चौधरी B. Com. कानपुर

समाज के लिये की गई उनकी सेवाएँ अमर रहेंगी। श्री जैन गुरुकुल व्यावरमें बिताए दिनों की याद आते ही बापूजीके निधन के दुःखद समाचारोंसे हृदयको चोटसी लगती है। वही बापूजी जिनकी छत्रछायामें हम ९ साल पहले तथा गुरुकुलको अबतक संरक्षण मिला आज हमारे सामने नहीं है, पर निस्संदेह उनकी कीर्ति तो अमर ही है।

Private Secretary H. H. The Maharaja Udaipur (Mewar).

"I am directed to convey to you His Highness sympathy in your sad bereavement".

Syt. Mohansinghji Mehta, Diwan Banswara (Raj.).

"I had the honour of personal intimacy with Durlabhjibhai & know how sincere, generous and good hearted a gentleman he was. His passing away is a loss of many good causes of public usefulness."

Syt. Lala Bisanlalji, Diwan Jammn (Punjab).

"He was my personal friend. His death has been the source of an irreparable loss to the Jain Community at large."

Syt. L. K. Mehta, Diwan Vadia (Kathiawar).

"His loss to us all is simply irreparable and it is impossible to forget him soon or to remember him except with peculiar pain."

Harjas Rai Jain, B. A., Amritsar (Punjab).

"×××× He had a passion indeed where the question of Vidya was concerned. At Jaipur I learnt from my friend with whom I was staying & who was managing the Harijan Sevak Sangh that in the matter of helping deserving students & literary persons who were genuine scholars his sympathies were catholic & widespread. It gladdened my heart like anything to find a gentleman who in the matter of religious belief differed from him, paying that much tribute to him. His help was silent & unostentatious. To the All India Conference he was bedrock. His departure is indeed a loss for us all, and especially for those who were looking forward to his help & guidance in the task of producing eminent Jain scholars to bring Jainism & Jains into their own."

Dr. Vallabhdas N. Mehta, L. M. & S. Morvi (Kathiawar).

“His spotless & polished character, his selfless service for the cultural advancement of Sthanak Sangh his whole hearted support & services to the Beawar Gurukul & other educational institutions of your community & his kind, generous & obliging nature, leaves behind him, the sweet fragrance of moral lesson to us all, his friends, admirers & relatives.”

Syt. Noratan Malji, B. A. LL. B., Retired Judge,
Chief Court, Jodhpur.

“The deceased rendered devoted services to the cause of Jainism & to an asset to the Jain Sthanakwasi community.

Chunilal B. Mehta, Bombay.

“He has rendered an unique service for the cause of Jainism & his loss will be a big gap in the Jain community.”

Pt. Girdharlal B. Shah, Nyayateerth, Bombay.

“He served our Religion and community at his best. He was a natural J. P., though he was not titled. He was an author of our conference and remarkable Sadhu-Sammellan. He was the father of the Jain Training college and what not ?

Syt. Kundanmalji Firodia, B. A. LL. B. Advocate
M. L. A., Ahmednagar.

“For you it is a personal loss no doubt but the whole community shares it with you.”

Rajyabhushan Rai Bahadur, K. N. Bhandari, Indore.

“The high services of your late lamented father to the Jain Samaj would always be in red letters in the Sthanakwasi Jain Histry. These mishaps are beyond human control”

Rao Saheb Jamnalalji Ramlalji Kimti, Haydrabad.

“The late Jain Dharmveer was a gem of highest order among our religious ascetics & the loss caused to the Jain Dharm & the society is irreparable. All the Jain brotheren in India share the sorrow & grief x x x”

Rai Sahib Lala Tekchandji President, Punjab Jain Sabha.

“His life was a national assets. He spared no pains to serve the community to his life, money and energy’.

[શ્રી મોરવી મહારાજા, દાંતા, બદનોર વગેરે અનેક રાજા-મહારાજા-ઓએ, વિદ્વાનોએ, સમાજસેવકોએ, દેશનાયકોએ, શ્રી સંઘોએ, તથા મંડળોએ, તારોદ્વારા, પત્રોદ્વારા તથા પ્રસ્તાવોદ્વારા સમવેદના પ્રગટ કરેલ છે; જે બધાને સ્થૂળસંકોચને કારણે અમે અત્રે સ્થાન આપી શક્યા નથી તે માટે ક્ષમાર્થો છીએ.]

खण्ड त्रीजो

दुर्लभ-विचार-दोहन

[स्वर्गस्थनी नोंधपोथी अने पानाओमांथी जीवन, धर्म
अने समाज संबंधी हृदयोद्धारोનો संग्रह.]

(१) स्थानकवासीने देरावासी के देरावासीने स्थानकवासी बनाववा श्रम न करो. ज्यां छे त्यां ज भले रहे. बन्ने स्थळे जता आवता होय तेमने पण न रोको. खंचाताणमां मूळ पूंजी गई. 'सूरि'जीए दीकरीनी लेणदेणना सोगन कराव्या एनां फळ ? सहानुभूति गुमावी. बधा एक होत तो ? जैन तरीके केटलुं बळ जामत ? सूरिओना शूरातने मुसलमानो.....जाय पण जैन भगवाननी... पसार न थाय, एवो ममत्व उभो करनार सूरिओ ! तमारा शूरातने ज कार्य न साध्युं. अहिंसानो उपदेश देनाराओ अरसपरसना प्रेम ने कन्यावहेवपर तोडावे एमने केवां कर्म बंधातां हशे ए तो कोई कर्मग्रंथनो अभ्यासी ज कही शके.

॥

॥

॥

(२) “आपणा धर्मने कांई लेवा देवा ज नथी” खरेखर एक धर्मप्राण पुरुषने छाजे एवा ज आ उद्धारो छे. जो ए जडवादी होय तो पण एनी आ सहृदयता एमना जडवादने पण रळियामणो बनावे छे, ज्यारे आपणो आत्मवाद संकुचितता अने दुर्बलताने लीधे जडवाद करतां पण उतरती पंक्तिनो बने छे. धार्मिकताने ज्यारथी आपणे मात्र विधिओ अने रूढिओनी ज वस्तु मानी लीधी अने देशनी कंगालियत के पराधीनता साथे एने कांई लेवा देवा ज न होई शके एवा निर्णयपर आव्या त्यारथी आपणा आत्मवाद उपर जडवादना ओळा उतर्या अने आत्म-प्रतारणानी एकमात्र ओथ लई आपणे आपणी जातने आत्म-वादी ओळखाववा लाग्या. वस्तुतः आजे मोहक शब्दो के परिभाषा सिवाय धर्म ने अंगे आपणी पासे बीजुं शुं रहुं छे ?

॥

॥

॥

(३) शक्य शुं नथी ? Impossible शब्द ज कोषमांथी काढी नांखवो जोईए. अशक्य कहीने ज कायरो ब्हानुं मेळवी मोज करे छे. असाध्य नहि,

દુઃસાધ્ય મળે હોય, પરંતુ પુરુષપ્રયત્ન પાસે સર્વ શક્ય અને સાધ્ય બની જાય છે. મનુષ્ય પાસે એવી અપૂર્વ શક્તિ છે. ફક્ત શક્તિ ફોરવવાના પ્રયત્નની અને ઇચ્છાની જ સ્વામી છે. સંમેલનનું ગૌરવ સમજાય અને અસર થાય તો અશક્ય નથી. પંદરસો વર્ષ પહેલાં એ શક્ય હતું તો તાજેતરમાં અશક્ય કેમ કહેવાય ? શ્રાવકોની પક્ષાંધતાથી જ અશક્યના અંધારામાં શક્ય-સૂર્યના દર્શન થતાં નથી. જ્યાં પક્ષોને પોષણ મળે ત્યાં સંગઠન ન જ થાય.

(૪) દરેક કાર્યમાં પોતાનો જ કક્કો ધરો છે એમ માની જો દરેક વ્યક્તિ પોતાની વાતને પકડી રાખે તો સમાજ આગળ વધી શકે નહિ; એટલે ઘણાઓનો મત થાય તેને માન આપી આપણા સમાજની ઉન્નતિ થાય એવું કરવાની પળ ટેવ પાડવાની જરૂર છે. સમષ્ટિના હિત સ્વાતંત્ર્ય વ્યક્તિએ પોતાનો વિરોધ છોડી દેવો જોઈએ. આ સિદ્ધાંત પૂજ્ય મુનિવરો અને શ્રાવકો બન્ને સ્વીકારે તો થોડા વચ્ચેમાં જ શ્રાવકોની ઉન્નતિ થતી આપણે જોઈ શકીએ અને પૂજ્ય મુનિવરોના એવા ઉપદેશથી અનેક જીવોનું કલ્યાણ થઈ જાય.

(૫) સમાજ ઉપર મેલ ચઢી ગયો છે. એ મેલને ધોવા માટે ચોક્કસ પાણીની જરૂર છે. ચારિત્રની છાપ પડે છે માટે શ્રી સંઘ સેવક-અર્ધ સાધુઓના જેવી સંસ્થા જોઈએ.

(૬) બાલકના કાનનો મેલ કાઢનાર શ્રેષ્ઠ કે તેમાં દાગીના પહેરાવનાર ? પહેલું કામ કાન સાફ કરવાનું છે. પણ તે તરફ દુર્લક્ષ્ય છે. અને જે શક્તિ વડે કાન મઢ્યાં-પૂર્વકર્મ-જેને લીધે મનુષ્યત્વ મળ્યું એ કર્મો માટે કેટલો વિચાર હોવો જોઈએ ?

(૭) સાધુ તો શ્રાવકોમાંથી જ થાય છે. શ્રાવકો આપણી છાતી ઉપર હાથ રાખી પોતાને જ પૂછે કે આપણા પોતામાં શ્રાવકપણું કેટલું છે ? આપણે શ્રાવક-વ્રતમાં જ ન હોઈએ તો શ્રાવકો સાધુઓનું શું કરી શકે ? પંચ મહાવ્રતધારીઓને આ દશાએ લાવનાર તો બાર વ્રતધારીઓ જ છે.

(૮) શુભ ભાવ હોવા છતાં વિનયનુભવી વૈદ્ય, રોગીના શત્રુનું કામ કરે છે. ધર્મ પણ ધર્માધપણું ગ્રહણ કરે તો અકલ્યાણ પણ કરી નાંખે. ધોર યુદ્ધો અને

પશુચર્યો ધર્મે જ કરાવ્યાં હતાં. સાંપ્રદાયિક ક્લેશો અને સમકિતના ભાવયુદ્ધો શું બતાવે છે ?

❧ ❧ ❧
(૯) આઠસુનું મન, જ્યારે એને બીજું કંઈ પણ ખાવાનું નથી મળતું ત્યારે પોતાનું જ ભક્ષણ કરે છે. મનુષ્યનું હૃદય ફરતી ઘંટી જેવું છે. ઘંટીમાં ઘડું ઓરો તો એ ઘડું ને દઢીને-પીસીને આટો કરી નાંખશે ને જો એમાં ઘડું ન નાંખો તો પણ ઘંટી તો ફર્માન કરશે અને બે પડ સામસામા ઘસાઈને પોતાના જ પથ્થરનો ટોટ કરી નાંખશે.

❧ ❧ ❧
(૧૦) વિનયમૂલો ધર્મો-સામાન્ય વિદ્યા સંપાદન કરવા માટે શ્રેણિક રાજાએ, જ્ઞાતિએ ચાંડાલ અને કર્મે ચોર જેવા માણસને પોતાનો વિદ્યાગુરુ બનાવી, તેના પોતાના સિંહાસન પર બેસાડી પોતે નીચે બેસી વિદ્યાધ્યયન કર્યું. આટલી જૈન શાસનમાં વિનયની મહત્તા છે છતાં આજે તેથી વિપરીતતા અનુભવાય છે. માનમૂલો ધર્મો સૂત્ર બનાવી માન-કષાયને પોષી રહ્યા છે. આ રોગ, ત્યાગી અને મોગી બન્ને વર્ગમાં અનુભવવામાં આવે છે. આથી વિશેષ આશ્ચર્ય શું ? જિનાગમો તો પોકારી પોકારીને કહેછે કે, ‘વિણઓ જિણસાસણમૂલો.’

❧ ❧ ❧
(૧૧) કોઈને ગળા ઉપર ભયંકર ગૂમડું થયું હોય તે છુપાવવા ગળાની આસપાસ કીમતી રેશમી વસ્ત્ર વીંટાળવામાં આવે અને કોહાતા ગૂમડાના પરુની દુર્ગંધ અટકાવવા માટે તે માણસના શરીર પર અગરના ગમે તેટલા છાંટા છાંટીને તેને સુગંધીથી ભરપૂર બનાવી દેવામાં આવે તેથી મળે બીજા ઠગાય, છેતરાય અને પોતાને તંદુરસ્ત માને છતાં તેથી રોગીને શું લાભ ? એને લાભ તો ત્યારે જ થાય કે ગૂમડું ખુલ્લું કરી વૈદ્ય ડૉક્ટરને બતાવે, સડેલા ભાગને કાપી નાંખે અને દુર્ગંધ મારતા ભાગને તંદુરસ્ત બનાવે.

❧ ❧ ❧
(૧૨) હું ધર્માંધ નથી, ધર્મની ઘેલછાવાળો પણ નથી પરંતુ જૂનું હોય તે જાઠવી સમય મુજબ સુધારા કરી ઉન્નતિક્રમ સાચવવો જ જોઈએ.

જ્યારે મુનિરાજો બગીચા, મશાળ કે સૂના પડ્યા દેવલોમાં ઉતરતા ત્યારે શ્રાવકો સ્નાનથી સ્વચ્છ થઈ, વસ્ત્રાભૂષણ સજી, ઠાઠમાઠથી દર્શને દોડતા અને રાજા, મહારાજાઓ તો સવારી સાથે હાથીના હોદ્દે પધારતા અને ઉત્સવો મના-

વતા. આજે આપણે, પાડોશમાં જ પડ્યા પાથર્યા રહી, આપણે ઊઠીએ એ પહેલાં જ જાતે દર્શન દેવા ગુરુદેવો પધારે અને આપ પલંગપરથી પણ નીચે પગ મૂકવા જેટલી 'જયણા' ન વાપરો, એ આકાશ-પાતાલના તફાવતનું પરિણામ જુઓ. પોતપોતાના 'રિક્ષર્વ' કરેલા ક્ષેત્રો સાચવવાની ઉપાધિ-માં ઉગ્ર વિહાર ઊઠી ગયા અને અતિપરિચય તથા એનાં એ જ ગાળાં રોજ સાંભળી સ્થાનકો અલ્પ પ્રેક્ષન્સ (હાજરી) વાળા નજરે પડે છે.

ચોથા આરાના આચાર, પાંચમા આરાના વિચાર અને છઠ્ઠા આરાના આચરણ— આ આકાશ પાતાલના તફાવતે તરફઢી આ મારતા સમાજના તોફાની મોજાં-ઓમાંથી બચાવવા માટે અનુભવી તરવૈયા અને નાવિકોની ન છૂટકે જરૂર પડી છે.

આ શબ્દો નથી પણ હૃદયની ડંડાળના ઉદ્ગારો છે.

❧

❧

❧

(૧૩) 'કર્મણ્યેવાઽધિકારસ્તે મા ફલેષુ કદાચન'

પં. નેહરૂ કહે છે કે, જે માણસ કંગાઠની જેમ અધિકાર અથવા પદવીને માટે હાથ નથી લંબાવતો તે જ સૌથી વધુ માનનીય ગણાવો જોઈએ. આપણે ત્યાં માન, પદવી અને ઢીંગ્રીની પાછલ જે પડાપઢી ચાલી રહી છે તેમને આ ટકોર કાંઈ માર્ગદર્શક બની શકશે ?

અધિકાર અને પદવી તો માણસને એની સેવા અને કર્તવ્યનિષ્ઠાના ફલરૂપે, દાસાનુદાસ ની જેમ અનુસરવાં જોઈએ. એને બદલે પોતાની સ્તુતિના સ્તોત્રો રચવા, રચાવવા અને છાપરે ચઢીને સૌ સાંભળે તેમ ઉચ્ચારવા એ તો સુરુચિ જેવી વસ્તુનું પણ દેવાલું ફૂંકવા બરાબર છે.

ફલની જેને પરવા નથી, ફલના રૂપ, રંગ કે ગંધ જેને મુંઝવતા નથી, જે માત્ર સંગીન સમાજસેવા, શાસનસેવા કિંવા રાષ્ટ્રસેવામાં જ માને છે અને સત્તા કે લાગવગના આસનથી પણ જે હમેશાં દૂર રહે છે તે જ સાચો સમાજસેવક, શાસન-પ્રેમી કે રાષ્ટ્રભક્ત છે. આપણા જૈનસમાજમાં આવા કેટલા સમાજસેવકો હશે ?

❧

❧

❧

(૧૪) સ્ત્રી, પુરુષોની વાસનાની પૂતળી, રમ્મતનું રમકડું કે ગૃહરક્ષુ ગૃહિણી જ નથી. રીતરિવાજો અને રૂઢિની રસ્તીએ બંધાતાં શુલામી-બંધનો હવે તે સહન કરી શકે નહિ. સ્ત્રીઓએ સંસ્કૃતિના સામાન્ય સિદ્ધાંતો માન્યા છે.

महात्माजी कहे छे—युरोप नी संस्कृति युरोपवासिओ ने माटे भले आव-
श्यक के आदरवा लायक होय पण आपणे जो एनुं अनुकरण करीए ते
हिंदने जरूर हानि थाय.

आनो अर्थ एम नथी के स्त्रीओने गुलामडी बनावी, पुरुषजात मनमान्या
अत्याचारो करे. रुढिओना किल्लामां केदी रही बाबुना पडता बोल उठाव-
वामां नर्कना न समजाय एवां दुःखोनी सजा थवानो भय, स्त्रीजातने रहेलो
छे. आवा अनिष्ट तत्त्वो जल्दीथी ज नेस्तनाबूद करवा घटे.

(१५) बाळकोनो मानसिक विकास अने बौद्धिक प्रगति करवी होय तो
ते माटे वार्त्ताओनो प्रयोग सारामां सारो छे. वार्त्ताओ वनावटी के चरित्रमय
गमे तेवी होय पण एना कहेनाराओ खूब तैयार थईने आवेला होवा जोईए.
एणे वार्त्ता कहेवानी पद्धति, वार्त्तामां रस लाववानी कुशलता अने भाषानी
शुद्धि अने उच्चारणनी शुद्धि ए बधा उपरनो काबु मेळवेलो होय तो ज आ
बधा प्रयोगो अवश्य सफल थाय. सांजरे ८-८॥ पहेलां वार्त्ताओ शरू थवी
जोईए. एनी बे ढाळ करवी. पे'ली ढाळमां नानां छोकरांओ बेसे अने बीजी
ढाळमां मोटां मोटां छोकरांओ बेसे. नानां छोकरांओ माटे श्रीगिजुभाईनुं
बालसाहित्य अने आजकाल निकळतुं बधुं बालोपयोगी साहित्य सारुं छे.
मोटां छोकरांओ माटे नानाभाईनी वातो, हरभाईनी वातो, ध्रुवनुं नीतिशिक्षण,
धर्मशिक्षण, बुद्धलीला-सार-संग्रह, जातककथाओ, जैन कथाओ अने चरित्रो
अत्यंत उपयोगी छे. हिंदीभाषामां पण बाल-साहित्य निकळतुं थयुं छे तेनो
उपयोग करवो.

(१६) ×××× [अनुसंधाननो कागळ नथी मळ्यो. वाचक पोते समजी ले]
परंपराकृत प्रतिक्रमणमां ज पोषवी छे के बधी वातोमां ? जाडा हाथवणा-
टना कपडाने बदले, चरबीवाळा, चकमकता साटीन के मलमल लेवामां प्राचीन
परंपरानुं स्मरण थाय छे ? अपटुडेट पुस्तकोना कबाटो उपर भलेने मंडळनुं
नाम लख्युं होय पण पोताना ज माटे, भले दिवस दरम्यान पाढियारी राखीने
पण 'पारकर'नी पेनोमां देशकाल याद करे. रुखी-सुखी रोटली अने दाळ-शाकथी
संतोष मानवाने बदले सूजता विविध 'विगयो'थी उभरातां पकवानो, रायतां
अने बाढी ने बहाने जमीन कंदनी चटणीओमां देश काल काम करे !

સૂત્રોના ફરમાન મુજબ કુટુંબોમાં ભોજન પૂરા થઈ ગયા બાદની ગોચરીને બદલે નવ વાગતાં જ ‘અન્નદાતા’ નામ સાર્થક કરવા અન્નને પવિત્ર બનાવો છો એ પળ દેશકાલ મૂજબ ? પડસું ફેરવી, સંકુચિતતાની સોડમાંથી મોઢું કાઢી બહાર નજર તો કરો કે, તમારી સમાજના શું હાલ થઈ રહ્યા છે ? સમાજમાં સ્વધર્મીઓની શી દશા છે ? અન્યનાં ઉત્સવો અને વ્યાખ્યાનોમાં આકર્ષાતો યુવાન-વર્ગ આપના ઉપાશ્રય પાસેથી પસાર થતાં પળ અંદર પ્રવેશતાં કેમ અચકાય છે ? થોડા જૂના પાઠો અને સ્તવનો સિવાય કશુંય નવું સાહિત્ય વાંચવા મન થાય છે ? વિશ્વધર્મને સંકુચિત બનાવવા જેટલી રેંચતાળ કરી છે તેનો અંશ પળ પોતે માની લીધેલી માન્યતાઓને સિદ્ધાંતો, સાયન્સ અને સમાજ-શાસ્ત્રથી સિદ્ધ કરવા કાઠજી રાખી છે ? આપણામાં આત્મભોગની આગ જ-ઓલવાઈ ગઈ છે. ચૈતન્યની ચિનગારી જ રહી નથી. શ્રીમાન્ લોકાશાહ પછી શ્રી ધર્મદાસજીએ ૯૯ શિષ્યોને ચોતરફના મુલ્કોમાં ધર્મપ્રચાર માટે મોકલ્યા. આજે નવા શ્રાવકો શોધવા તો એક બાજુ રહ્યા પળ છે એટલાને સ્થિર કરી સાચવવા મુશ્કેલ થઈ પડ્યું છે !

(૧૭) હિંદુ અને હરિજન, અરે હિંદુ અને મુસલમાન સંગઠન સંબંધી વિચાર કરવા મઠી રહ્યા છે, મઠ્યા છે. એ કાલે, એ સમયે સંસારથી પર મનાતા મુનિ-રાજોને મનાવવા કે વિનવાની જરૂર જ ન હોય. રણશીંગડા ફૂંકાય અને સીંધુડાના સુસ્વર સંભળાય, એ સમયે શૂરવીરોનો થનથનાટ રોજ અનુભવાય. પારસનાથજીના સાધુઓ અને મહાવીર સ્વામીના સાધુઓના સંગઠન સંબંધી સૂત્ર-ગાથાઓ વ્યાં અને વ્યાં અત્યારના સાધુઓ જે એક બીજાથી દૂરને દૂર ભાગે છે !

(૧૮) સમાજસેવક તરીકેના મારા આટલા વર્ષના અનુભવોએ મને એ વાત તો બરાબર શીખવી છે કે, જે ભૂતકાલ ભૂલી ન શકે, સંજોગોને અનુકૂલ ન ચની શકે, સ્વધર્મી કે વિરોધીઓ સાથે પળ પ્રસંગ મળ્યે પ્રેમમય વર્તન રાખી ન શકે, તેવાથી સમાજસેવા યથોચિત થવી અશક્ય છે. મારી મનોદશા બતાવવા અને તમારી મનોદશાને એ તરફ આકર્ષિત કરવા માટે સ્પષ્ટ કહી દઉં છું કે, આપણે કોઈ વ્યક્તિ સાથે વિરોધ કે સંબંધ નથી. આપણે તો સિદ્ધાંત સાથે જ કામ છે. આપણે કોઈના ઉપર આરોપો કે આઘાત કરવા નથી. કોઈની પડતીમાં રાજી થવું નથી. એ તો હલકી મનોદશા છે.

જે ચારિત્રશુદ્ધ છે એ જ મારો સાધુ છે, એ જ મારા પ્રેમ અને સન્માનનો અધિકારી છે. સિંહના ચામડામાં છુપાયેલા શિયાળોથી હવે સમાજને છેતરાવવા દેવો પડે એમ નથી. સંમેલન પાછળ સ્વર્ચાયેલ શક્તિ અને નાણાંની સાર્થકતા માટે હાલના અળગારોને અણિશુદ્ધ સીધા ચાલતા કરવાની જરૂર છે. પ્રેમ વહેવડાવવા માટે તો અમારામાં વિશ્વાસ વસાવવો પડશે. અંતરાયથી ઉભરાતા વિષમય વાતાવરણને પ્રથમ સાફ કરવું પડશે. આ માટે અંતરની સફાઈ જોશે, હૃદયની લાગણી જોશે, ચારિત્રની ચીવટ જોશે અને હારી ન જવાની હિંમત જોશે. સમાજે શાંતિ રાખવી પડશે, તપશ્ચર્યા પણ ચાલુ રાખવી પડશે.

સત્યનો પૂજારી તો સત્યની શોધમાં જ સ્તમ થાય. એને પ્રપંચો રચવાનો સમય જ ન મળે.

(૧૯) બુદ્ધધર્મ અત્યારે હિંદમાંથી નાશ થયેલો ગણાય પણ એક કોસાંબીજીએ જ કેટલો પ્રયાસ અને પર્યટન કર્યું ? આજે બનારસ પાસે સારનાથમાં ૭૫ બૌદ્ધ વિદ્વાનો બુદ્ધ-ધર્મની પુનઃસ્થાપના માટે પોતાની આજીવન સેવા અર્પી રહેલ છે.

આપે આ વિદ્યાપીઠનો વિચાર સાંભળ્યો છે ? તમારા ઉત્થાન માટે કદી વિચાર કર્યો છે ? તમારામાં શું એકેય ધર્માનંદ કોસાંબી નથી ? છે તમારા શાસનની તમને પરવા ? પરસ્પર ‘લઢી’ થોડું ઘણું છે એને ગુમાવીને બીજાઓને પણ તમારા જેવા શા માટે કરો છો ? મહાત્મા ગાંધી જેવા એક ગૃહસ્થ દુનિયાને હલાવી રહ્યા છે ત્યારે આપણા આટલા સાધુઓ છતાં શાસન કેમ ક્ષોભાંડે છે ?

(૨૦) ‘મહાસભા એ હિંદના સૌથી વધારે પ્રાણવંત અને પ્રગતિમાન વર્ગના માનસ ની પ્રતિમૂર્તિ છે.’ શ્રી જવાહરલાલજીનાં આ પ્રવચનો છે. અજમેર પહેલાં આપણી મહાસભા મવાલોનું દર્પણ હતી. આજે એ પ્રેસીડેન્ટનું પ્રતિબિંબ છે. આવતી કાલે બહાદુર સ્ટેન્ડિંગ કમિટીનું કેન્દ્ર બનશે. એમાં નવા લોહીની જરૂર છે. નવલોહિયા તાકતવાળા તેના સભ્યો છે. મહાસભાનું તેજ ગામે ગામે અને ઘરે ઘરે ફેલાય એવી સ્થિતિ સર્જવામાં સભ્યો ગુંથાઈ જાય. આપણા યુવાનો આ તક વધાવી લે. સ્થા. સમાજને ચેતનવંતો અને મહાસભાના નાદથી ગાજેલો બનાવી મૂકે એવી અમારી આશાઓ છે.

(૨૧) દરેક દેશનો આર્થિક અભ્યુદય બુદ્ધિ અને નીતિના સ્તંભ પર ટકેલો છે. અને ઉભય પાયામાં ધર્મની આવશ્યકતા છે.

(૨૨) જગતમાં નિઃશ્રેયસ તેમજ અભ્યુદયની પ્રાપ્તિમાં આડંબરને હવે સ્થાન નથી. ઉત્કર્ષનો જન્મ આત્માર્પણમાંથી થાય છે. વર્તમાન ભૂમિકાના સંકટો ભાવી ઉચ્ચતર ભૂમિકાનું દ્વાર છે. સંકટમાં જ મનુષ્યનું અસ્તિત્વ પ્રકટ થાય છે. સંકટ જ અહંકાર જેવા અનેક દુર્ગુણોના બીજભૂત ઉપાધિઓને દૂર કરે છે. સંકટ વચ્ચે ધૈર્ય રાખવામાં જ મનુષ્યનું મનુષ્યત્વ છે. સંકટ એ મનુષ્યની મહત્તાની જન્મભૂમિ છે.

(૨૩) ઉન્નતિ પામવાની કે ઉન્નતિ કરવાની ઇચ્છા એ ઘણી સ્તુલ્ય છે. પણ તેનાં સાધનો અને પદ્ધતિ પસંદ કરવામાં જો વિવેકને કોરે મૂકી આવેગને વશ વર્તવામાં આવે તો તેથી ઉન્નતિને વદલે અવનતિ જ થાય.

(૨૪) એમના સંગ્રહમાંથી—

૧—ધન દે તનકું રાખિયે, ધન દે તન દે લાજ.

ધન દે તન દે લાજ દે; એક ધરમ કે કાજ.

૨—મનકો માર લિયા અકસીર હો ગયે પીરોં કે બી પીર.

સિર ઝુકાતે હૈં બડે અમીર હોવે પાદશાહ ઔર વજીર.

૩—આપ હી खुदा बन जावोगे, जब खुदा को भूल जाओगे.

૪—ક્રમ खाव, गम खाव, नम जाव.

૫—Eat to live, don't live to eat.

૬—जिसके मौं पर लाज नहीं, उसकी पूंछ बरोबर मूंछ;

जिसकी गई है वाणी, उसकी जिंदगी धूल धाणी.

લક્ષ્મીના ચાર સદુપયોગ—

૧ હરિજનની સેવા. ૨ દીનસેવા. ૩ જીવદયા. ૪ પરોપકાર.

પ્રાતઃસ્મરણ—

૧ કૌન હમારે દેવ ગુરુ ધર્મ,

૨ કૌન હમારે કુલ કા કર્મ;

૩ કૌન હમારા હૈ વ્યવસાય,

શ્રાવક ત્રીન મનોરથ ભાય.

(૨૫) એક પત્રમાંથી—

તમારો કાગળ મળ્યો છે. તમારો પ્રશ્ન એક જ છે. સતત ધ્યાનથી, સતત અભ્યાસથી, પૂર્ણ વૈરાગ્યથી અને ભક્તિથી સાક્ષાત્કાર કરી શકાય.

૧—ધ્યાન એટલે અન્તર્દષ્ટિ બનવું.

૨—અભ્યાસ એટલે વાંચન-મનન, સત્સંગ અને એ દિશામાં પ્રયત્ન.

૩—વૈરાગ્ય એટલે સાક્ષાત્કાર.(પ્રભુ)તે સિવાય વસ્તુ માની તે વિષે રાગ રહિતતા.

૪—ભક્તિ એટલે આત્મા ઉપર દૃઢ વિશ્વાસ રાખી અદ્વૈત સાધવા અર્થે પ્રાણી જાતની સેવા.

નૈનીતાલ તા. ૧૮-૩-૬૬

બાપુના આશીર્વાદ.

❧

❧

❧

(૨૬) खोटकेल खटारो—

‘ગાહું દેસીને ગુડા ગळे’ એ કહેવતનો સ્વરો રૂચાલ ગામડામાં જ આવે. સીમમાંથી સાંઠિઓ ઘાઢી, ગામથી પાંચ છ માઈલ શહેરમાં વેચવા જનારા સુદૃઢ ગામડિઆઓ પણ હવે શહેરથી પાછા ગામમાં જતાં સ્વટારામાં સ્વડકાવાનું મન કરે તો અમારાથી પગે ચાલીને જવામાં ‘પોક્ષીશન’ની પ્રતિષ્ઠા ચાલી જાય છે. એક મોટર બસને ચાર બઢદ જોડ્યા છે. પુરુષ પેસેંજરો ધક્કો મારે છે ને સ્વટકેલ સ્વટારાને ગામમાં લાવી રહ્યા છે. ગામડાના છોકરાઓ ‘હુરિઓ’ બોલાવે છે. એ જોઈ કુતરાં પણ ભસી રહ્યા છે.

‘જમનાવાસ’માં બે રોજ રોકાયો એમાં કેટલાંય અનુભવો થયા. શેઠને ત્યાં લગ્ન હોવાથી મકાન રંગાતાં હતાં. પાંચ શેર સફેદામાં પાંચ તોલા ગઢી પડવાથી પાંચ શેરનો એ રંગ બદલાવી દીધો. શું આટલા બધા સફેદાનું જોર એટલી બધી ગઢીને સફેદ ન કરી શકે! વિચારશ્રેણીએ સ્ત્રીસ્વયં અને અનુભવે સાબિત કરી બતાવ્યું કે આવી રીતે સમાજમાં કે સંપ્રદાયમાં થોડા અપલક્ષણો શાન જમાવી સંપ્રદાય-પતંગનો દોર પોતાના હાથ માં રાખે છે.

❧

❧

❧

શેઠની દુકાન સામે બે જટાધારી જોગી જેવા બે દિવસ થયાં ધામો નાચી બેઠા હતા. ગુરુજી કહે કે, આ શિષ્યને મળાવવા કાશી એ જાણું છે તો કાશી સુધી-થી ટીકીટ અને ખાતું અપાવો. શેઠ આવા ધીંગાળાથી રીઢા બનેલ હતા એટલે

પરવા નહોતા કરતા. થવા કાઢ છે ને બે સાધુઓ વિહાર કરતાં એ ગામમાં જ આવી પહોંચ્યા અને શેઠની દુકાન પાસેથી નિકળતાં શેઠ પળ સ્થાનક સુધી સાથે ગયા. ભક્તિભાવથી ચંદના વહેવાર જાઢવ્યો, ગોચરીના સમયે ભાવપૂર્વક વહોરાવી સેવા કરી. અને સાધુજીની સાથે એક 'વૈરાગી' અને વૈરાગીનાં પુસ્તક-પાનાં ને સામાન ઝચકવા એક માઈ સાથે આવેલ એ વજેને પળ જમાડ્યા. અહા હા ! શેઠની દુકાન સામે ધામો નાંખી પઢેલ પળ સાધુ અને આ પળ સાધુ. ત્યાગમાં કેટલો તફાવત ? આ વખતે મને પેલો ઁટકેલ ઁટારો યાદ આવ્યો. કાયા અને કાયાબઢ-પ્રાળ. એન્જીનનું ઁઁઁ અને સ્ટીમ સહિત એન્જીન. સાધુવેશ અને સાધુપળું. એ જ તફાવત.

❧

❧

❧

(૨૭) મુનિરાજોને પગે ચલાવી પુષ્કઢ શ્રમ આપ્યો, સંઁયાબંધ શ્રાવકોએ લાઁોને ઁપે એ ઉત્સવ ઝજવ્યો. આ બધી વાતોનો વિચાર કરવાને બઢલે ફકત પોતાની જ વાત રાઁી અને મુક્તિનો ઁજારો તો ચાલીસ લોગસને જ છે અને બીસવાઢાને તો અધવચ લટકવું પઢશે આવી માન્યતા વાઢા મુનિરાજો ના મગજ ને ઢન્ય છે ! અને આવું મગજ ઢરાવનારા અમારી સમાજની નૌકાના નાવિકો છે. ઢરિઓ તોફાને ચઢ્યો છે. પ્રભુ બઢાને સત્યતા આપે.

હું તો મમૈયાના નોરામાં જ બલિઢાન અપાયો હોત અને ઉઁ્યો ન હોત તો આ વિપરીત ઢશા અશ્રુપૂર્ણ નેત્રે નિહાઢવા સમય ન આવત. અંઢર અંઢર લઢાવવા હજુ પોતાની પરંપરાના પાટા બાંધી અંધકારમાં અથઢાવવા આવા અઙ્ઙાનીઓથી સમાજ ઝમરાઈ રહ્યો છે. જમાનો જેણે જોયો નથી, સમયની જેને પરવા નથી એવા ગામઢિઆ કે ગાઢરિયા અંધ શ્રઢ્ઢાલુ ઙ્યાં સુધી જીવતા છે ત્યાં સુધી આવા મુનિઓ પોતાનું ઢાર્યું કરી શકે.

આત્મઙ્ઙાન ત્યાં મુનિપળું તે સાચા ગુરુ હોય,
બાકી કુલ ગુરુ કલ્પના આત્માર્થી નહિ હોય.

શું લઁું ? હૃઢય ફાટી જાય છે. સાધુસંમેલન પ્રસંગે શક્તિ ઉપરાંતના શ્રમ અને સહાયકોના સિંચન ને પરિણામે ઢિવ્ય ફઢ પ્રકટવાની આશાએ ઝઙ્ઙમતો રહ્યો.

સાધુઓએ પોતે જ એકાંતમાં બેસી બનાવેલા ઠરાવો અને પોતાના મહાવ્રતો ને વિસારી પોતે જ તોઢવા માંઢ્યા અને આ શાઁ્રસંમત નથી, આ તો માલવા મેવાઢ માટે જ હતા, આમાં તો અમારો વિરોઢ હતો; આવી અર્થ વગરની વાતો કરી પોતાની પરંપરાને પુષ્ટ કરી રહેલા છે. કોઈને સમાજની પરવા નથી. પોતાના

વાડામાં પોતાની પૂજા-પ્રતિષ્ઠા કાયમ રાખવા મોઢી પ્રજાને મંભેરી પોતાનો પક્ષ જમાવે છે. આવા ઉપદેશકોથી સ્થા. સમાજનું નાવ મયમાં છે.

(૨૮) મરવું નિશ્ચિત છે તો પછી જીવતાં જીવતાં મૃત્યુને સંભાળવાની પળ જરૂર શી છે? જીવતા છતાં મૃત્યુના મયમાં જ મૃત્યુને સંભાળતાં જીવન પૂરું કરનાર મનુષ્યના કરતાં મૃત્યુની કેવલ અવગણના કરી જીવન ઝ્યાંસુધી ચાલે ત્યાં સુધી તેને જીવનરૂપ જ ગાળનાર માણસ વધારે સુખી છે. જીવન-આશા એકલી જ તેનું જીવન સુખમય કરે છે. મૃત્યુના મોંઢામાંથી સ્વરૂં જીવન ઝૂંટવી લેનાર પ્રયત્નશીલ પુરુષને જીવન-આશા કલ્યાણકારી નીવડે છે.

(૨૯) શ્રીયુત સંઘવી સત્ય કહે છે—પ્રવૃત્તિને સેવતા છતાં પણ જેઓ અક્ષોભ રહી શકે છે તે જ સ્થિતપ્રજ્ઞ પુરુષ મોક્ષનો અધિકારી છે. અરે મુક્ત જ છે. પ્રતિ-કૂલતામાં પણ જેઓ અનુકૂલતા મેળવી શકે છે તેઓ જ પુરુષાર્થની સિદ્ધિ કરી શકે છે.

કોન્ફરન્સ શું ?

[પોતાના પુરુષાર્થ અને પ્રયત્નને પરિણામે મોરબીમાં ભરાયેલી શ્રી શ્વે. સ્થા. જૈન કોન્ફરન્સના પ્રથમ અધિવેશન વચ્ચે સદ્રતે કોન્ફરન્સ સંબંધી વ્યક્ત કરેલા વિચારોમાંથી સંકલિત.]

(૩૦) આપણા સ્થાનકવાસીઓની આ પહેલી જ કોન્ફરન્સ હોવાથી તેમાં ચર્ચવાના વિષયો પસંદ કરવા માટે દીર્ઘદષ્ટિને આશ્રય લેવાનું હાપણ અંગીકાર કરવાનું છે. મમતા અને મતભિન્નતાના સડેલા પથ્થરો પાયામાં પેસી ન જાય એ માટે સ્વાસ્થ્ય ધ્યાન આપી હાલ પહેલી કોન્ફરન્સમાં અગત્યનાં વિષયો ચર્ચવાની આવશ્યકતા સર્વે કોઈ વિચારશે:—

૧. મુનિ-મંડળને સંસ્કૃત, પ્રાકૃત અને સૂત્રઅભ્યાસની સગવડ કરી આપવા યોગ્ય ક્ષેત્રોમાં ‘સાધુશાળાઓ’ સ્થાપવી અને જ્ઞાનવૃદ્ધિ થાય તેવા પ્રકારની સગવડ કરી આપવી.

૨. પૂર્વના મહાન્ આચાર્યોં પોતાના અપૂર્વ જ્ઞાનથી જનહિતાર્થે મહા-પ્રયાસે રચેલા જૂના ગ્રંથો માંહેથી જેટલી મઠી શકે તેટલી ગ્રંથોની નકલો કરાવી સુધરાવી ઉદ્ધાર કરવો.

૩. ઠેકાણે ઠેકાણે લાયબ્રેરીઓ સ્થાપવી, મંડારોના પુસ્તકોની ટીપ કરવી, પુસ્તકોની સ્વામી હોય ત્યાં પુસ્તકો પૂરાં પાડી, મુનિમહારાજોને જંચકવો પડતો પુસ્તકોના બોજાનો શ્રમ ઓછો કરી આપી સગવડતા કરી આપવી.

૪. બાલકોનાં કુમળાં હૃદયમાં ધર્મબીજ રોપવાં. દરેક ક્ષેત્રમાં જૈનશાળા અને જૈન કન્યાશાળા સ્થાપવી અને ઉત્સાહી જૈનોને ધર્મજ્ઞાનનો અને તત્ત્વજ્ઞાનનો અભ્યાસ કરવાની સગવડ કરી આપવી.

૫. જૈનશાળા અને જૈન કન્યાશાળાનું હાલનું ગોચરણ ધોરણ ફેરવી સરકારી કેલવણી સ્વાતાત્રતા ધોરણે શિક્ષણ આપવું. સહેલી ભાષામાં ધર્મજ્ઞાનનાં નવાં પુસ્તકો વિદ્વાનો પાસે તૈયાર કરાવવાં. તમામ શાળાઓમાં તેવાં પુસ્તકો મારફત ધર્મ કેલવણી અપાવવી અને પરીક્ષાનું ધોરણ ગોઠવી ધર્મજ્ઞાનનો પ્રચાર કરવો અને ઉપદેશકવર્ગ ઉત્પન્ન કરવો.

૬. દુઃખી તથા નિરાધાર જૈનો માટે વિચાર કરી અનાથ બાલકો, ગરીબ વિધવાઓ, અપંગ શ્રાવકો અને નિરાધાર વિદ્યાર્થીઓને મદદ આપવી અને ઉદ્યોગશાળાઓ સ્થાપી તેમને ધંધે લગાડવા. જ્યાં જ્યાં જીવહિંસા થતી હોય ત્યાં ત્યાં અટકાવવા ઉપાયો અજમાવવા.

૭. જુદા જુદા સંપ્રદાયો વચ્ચે નજીવી બાબતોમાં થતા કંકાસો વગેરે અટકાવી આત્મભાવ વધારવો.

૮. નુકશાન પહોંચાડનારા અને નિંદા કરાવનારા ધાર્મિક અને વ્યવહારિક રીવાજો બંધ કરવા.

[સંકલનકર્તા શાન્તિલાલજી દુર્લભજી શ્રવેરી, જૈપુર.]

સ્વ. ધર્મવીર શ્રીમાન્ શેઠ દુર્લભજી ત્રિભોવન શ્વેરીય અંત સમયે કરેલ પચીસ હજારની સહાયત

રૂ. ૧૦૦૦૧) જયપુરમાં સાર્વજનિક ઔષધાલય અથવા સુવાવડ ખાનું બનાવવા. રૂ. ૧૦૦૦૧) તાજપુર (મોરબી)ની ૧ લાખ ફીટ વિસ્તારવાળી જગા અને મકાનો 'ઉદ્યોગશાળા' અથવા 'આરોગ્ય ભવન' માટે. રૂ. ૨૫૦૧) શ્રી. જૈન ગુરુકુલ બ્યાવરના સ્થાયી ફંડમાં (ગુરુકુલ માટે ૧ લાખ રૂ. નું પોતાના મિત્રો અને સમાજ, સ્થાયી ફંડ કરી આપશે એવા વિશ્વાસથી). રૂ. ૫૦૧) મોરબી પાંજરાપોલમાં. રૂ. ૫૦૧) શ્રી. જૈન બોર્ડિંગ. રૂ. ૫૦૧) શ્રી શ્વે. સ્થા. જૈન કોન્ફરન્સના ધાર્મિક ફંડમાં (બ્યાવરમાંથી રતલામ ધાર્મિક બોર્ડની પરીક્ષામાં પહેલા નંબર આવનારને ચાંદ દેવા). રૂ. ૧૦૧) મોરબી જૈન લાયબ્રેરીમાં. રૂ. ૧૦૧) શ્રી સાર્વજનિક જીવદયા સ્થાન, ઘાટકોપર. રૂ. ૧૦૧) ધાર્મિક પરીક્ષા બોર્ડ રતલામ. રૂ. ૧૦૧) શ્રી. બાલગૃહ મોરબીના નાસ્તા ફંડમાં. રૂ. ૧૦૧) શ્રી સુબોધ પાઠશાળા જયપુર, ઉદ્યોગ વિભાગ.	રૂ. ૧૦૧) શ્રી જૈન સ્થા. કન્યાશાળા, જયપુર. રૂ. ૧૦૧) શ્રીમિત્ર કાર્યાલય જયપુર મારફત ૧ વર્ષ ગરીબોને જમાડવા. રૂ. ૧૦૧) શ્રી રત્નચિંતામણી સ્થા. જૈન મિત્ર મંડલ, મુંબઈ. રૂ. ૧૦૧) શ્રી ગુજરાતી સમાજ, જયપુર. રૂ. ૫૧) જૈનેન્દ્ર ગુરુકુલ, પંચકુલા. રૂ. ૫૧) ધાર્મિક પરીક્ષા બોર્ડ, પાથર્ડી. રૂ. ૫૧) સાહિત્ય પ્રચાર સમિતિ, આગ્રા. રૂ. ૫૧) શ્રીશાંતિ જૈન પાઠશાળા, પાલી. રૂ. ૫૧) હરિજન સેવક સંઘ, જયપુર. રૂ. ૫૧) વનસ્થલી કન્યાશાળા (જયપુર સ્ટેટ). રૂ. ૫૧) શ્રી લીલાધરજી શ્વે. જૈન પાઠશાળા, જયપુર. રૂ. ૫૧) શ્રી અગ્રવાલ પાઠશાળા. રૂ. ૫૧) શ્રીહિન્દુ અનાથાશ્રમ, જયપુર. રૂ. ૫૧) શ્રી ધન્વંતરી ઔષધાલય જયપુર, પાંચ પલંગ માટે. રૂ. ૫૧) પાગલખાનામાં કાલી કંબલીવાલા મારફત ભોજન માટે. રૂ. ૫૧) શ્રી પાંજરાપોલ જયપુર, દિવસના સ્વચ્છ માટે. રૂ. ૫૧) શ્રી તે. જૈન પાઠશાળા, જયપુર. રૂ. ૨૫) કબુતરખાના, જયપુર. રૂ. ૨૫) સંમતી પુસ્તકાલય, જયપુર. રૂ. ૨૫) શ્રી દેવકીજી મંદીર લાયબ્રેરી, જયપુર.

કુલ રૂ. ૨૫૬૫૩

निर्णयसागर प्रेस.

